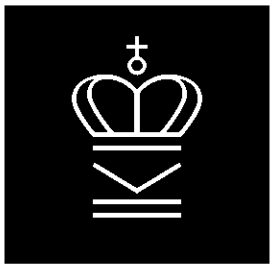

Digitaliseret af / Digitised by

DET KONGELIGE BIBLIOTEK

THE ROYAL LIBRARY

København / Copenhagen

For oplysninger om ophavsret og brugerrettigheder, se venligst www.kb.dk

For information on copyright and user rights, please consult www.kb.dk

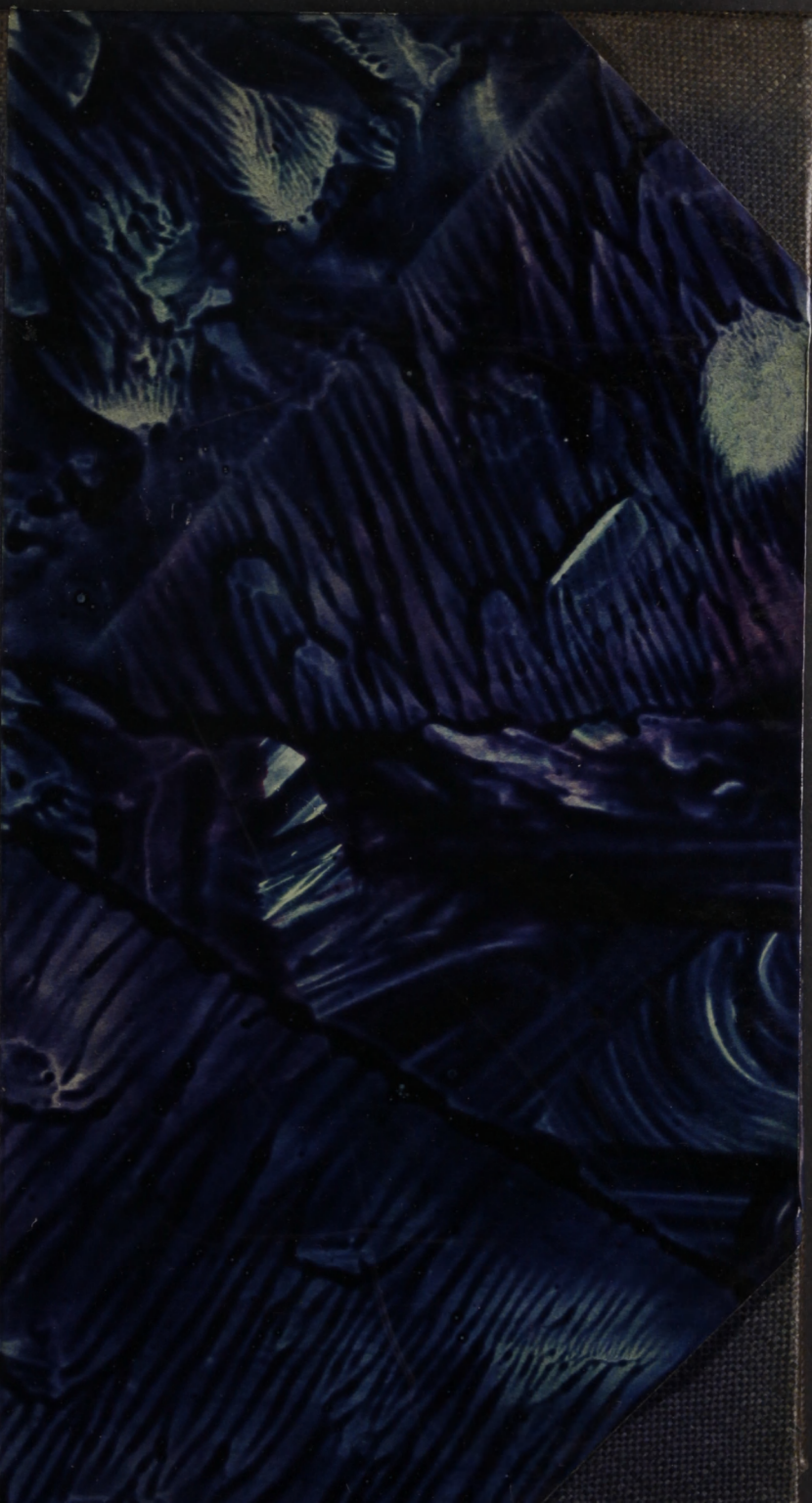

VERDENSKRIGEN 1914-18
8°
DET KONGELIGE BIBLIOTEK
130019383246
0468
BIBLIOTHECA REGIA HAFNIENSIS

3 OPLAG

INGA NALBANDIÀN

DEN STORE JAMMER

H. ASCHEHOUG & CO. KØBENHAVNSKONTORET

DEN STORE JAMMER

917. L2803

INGA NALBANDIÀN

DEN STORE JAMMER

3 OPLAG

KJØBENHAVN
FORLAGT AF H. ASCHEHOUG & CO.
KJØBENHAVNSKONTORET

Copyright 1917 by Inga Nalbandian

1917

TRYKT HOS J. JØRGENSEN & Co. (IVAR JANTZEN)

FORORD

Forlaget har foreslaaet mig — særligt af Hensyn til den norske Læsekreds — at indlede denne Bog med en kort Redegørelse for min Ret og Adkomst til at tale Armeniens Sag.

Andre har gjort det før.

Jeg takker de Mænd og Kvinder i Danmark, Sverrig og Norge — uden paa dette Sted at nævne deres Navne — som mundtligt eller skriftligt, før Krigen og under den, har talt Menneskelighedens og Frygtløshedens Røst. Røsten i Ørkenen. Den, der kvaltes af Verdenskrigens Vanvidskor.

Deres Ret til at tale var den almen-menneskelige. Og det var Forfærdelsens Ret. Den, der tændtes i deres Sjæle af Forfærdelsens hellige Ild, da de forstod, hvad der fuldbyrdedes foran Tærskelen til det civiliserede og menneskekærlige Europa . . .

Min Ret er Smertens Ret. Den usigeligt dyrekøbte. Den, som Livet — og Døden — har rakt mig. Og som er mig en hellig Arv fra det Folk, der var blevet *mit* Folk, og som nu er gaaet under i den store Blodbølges Dyb.

Nogle vil undres over, at jeg har behandlet mit Stof digterisk. Over, at jeg ikke har lagt det frem for Offentligheden som et blot og bart historisk Dokument.

Men andre vil forstaa, at netop saaledes maatte det være.

Jeg maatte bøje mit Stof ind under den kunstneriske Selvbeherskelses Tugt. Jeg maatte se med andres Øjne og føle med andres Hjerter for at kunne skildre de Begivenheder, der er det forfærdeligste og det utroligste af alt, hvad Verdenskrigen har voldet af uopretteligt. De Begivenheder, der har sat Dødens uudslettelige Spor i mit eget og i mine smaa Børns Liv.

Og om nogen spørger, naar de har læst Bogen om Armeniens store Jammer: hvad er Digt og hvad er Virkelighed? vil jeg svare: Personerne er — af let forstaaelige Grunde — delvis

opdigtede. Begivenhederne? Ja, de er Draaber i Virkelighedens Hav.

Men om nogen skulde tvivle, da henviser jeg dem til den engelske Blaabog om de armeniske Myrderier; den er udsendt netop nu*). Den angiver Tallet paa de omkomne til 600,000. Det er ikke rigtigt; Tallet stammer øjensynligt fra en ældre Opgørelse. Allerede i September 1915 fik jeg i Patriarkatet i Konstantinopel sikker Meddelelse om, at Tallet havde naaet 800,000.

Og før min Afrejse fra mit Hjem i Konstantinopel i September 1916 (da var Patriarkatet lukket og Patriarken deporteret til Ørkenegnene Øst for Aleppo) fik jeg fra ligesaa sikker Kilde Vished for, at Tallet paa de myrdede og omkomne, det nærmede sig nu stærkt de halvanden Million . . .

Historien, den store Neutrale, vil en Dag dokumentere det politiske Ansvar for det utrolige, der er sket. Den vil dømme de Skyldige. Og de Medskyldige.

Min Rolle indskrænker sig til at fortælle, hvad jeg med egne Øjne og Øren har set og hørt. Og hvad jeg har oplevet. Blot en lille Del deraf.

Fortællingens første Kapitler er skrevet paa det armeniske Hospital ved Konstantinopel. Resten i København.

Andet Steds skal jeg supplere Bogen med Ting, der snarere hører hjemme i Dagspressen. Og med Udtalelser af tyske Officerer i Konstantinopel. Ord, der maaske vil læses med Interesse. Paa mig virkede de som et Krigsskibs Lyskaster over det mørke Vand.

Ingen kan være taknemmeligere end jeg for, hvad jeg under Krigen dernede har mødt af tysk Godhed og Hjælpsomhed og Ridderlighed. Maa et Eksempel belyse det? I Juni Maaned i Krigens tredje Sommer maatte vi bestemme os til at sende vore to smaa Drenge — 6 og 8 Aar — alene gennem 5 krigsførende Lande, fra Konstantinopel til København. Vi havde Krigens Kniv paa Struben: eventuel Hungersnød, Bomber, og — det frygteligste — Deportation. Det var et af Krigens talløse Eventyr; saa smerteligt og saa spændende som noget i dens brogede Bog. Det *maatte* voves. Og det gik godt. Men det var aldrig lykkedes uden den enestaaende Hjælpsomhed og Imødekommenhed, vi fandt hos de tyske Myndigheder,

*) *The treatment of armenians in the ottoman empire.*

hos tilfældige tyske Rejsende og, ganske særligt, hos Balkan-Ekspressens Personale og Officerer.

Samtidig fuldbyrdedes — med de tyske Konsulers Vidende og lige for deres Øjne — den store Jammer inde i Lilleasien, i Konstantinopel og overalt, hvor under tyrkisk Himmel Armeniere bor . . .

Herom vidner, med tørre Tal og Skemaer, det officielle britiske Dokument. 667 Sider fulde af den utroligste Forfærdelighed.

I Archag Tchobaniàns skønne Digt: *Vuggesang for vor Moder Armenien,* skrevet efter de store Massakrer i 1896 (de, der nu ikke længere er de største), staar der disse Linier:

»O, vor Moder Armenien! man brændte dit Hjerte og udrev dine Øjne! Jaget fra din Arne sank du til Jorden; nøgen laa du mellem de kolde Vinde, gispende i Blod og Aske.

Nu sidder du ubevægelig, som en smertefuld Skygge, paa Resterne af rygende Ruiner. Vinden bider dine Saar, og fra dit Bryst rinder ikke Rigdom men Blod.

Langsomt bevæger du Hovedet, og du græder. Og med en Stemme saa blød, at ingen kan sige det, synger du en Vuggevise for dine Børn, som segnede i deres Blod, og for dem, som flakker mod de fire Verdenshjørner.

En Vuggevise for de unge Ørne, som faldt, og for de smukke Øjne, som slukkedes, og for de fredløse, som overlevede dem og som lider i Fængslerne, i Elendigheden og i den mørke Landflygtighed . . .«

— — —

Jeg staar paa den anden Side Skellet — ovre hos dem, der lagdes øde, ovre hos det Folk, der blev mit. Udover Døden.

Og mine danske Landsmænd vil forstaa, at min lille Bog er blevet til som en Tone i Vuggesangen for vor Moder Armenien —

En Vuggevise for de unge Ørne, som faldt. Og for de smukke Øjne, som slukkedes.

Rosenhuset, Birkerød. Marts 1917.

I. N.

Krim
Sevastopol
Sortehavet
Kaukasus
Kaspiske Hav
Tiflis
Baku.
Batum
Rusland
Erivan
Ararat.
Arax
Erzerum
Samsun
Trapezunt
Halys
Amassia
Tokat
Sivas
Armenien
Erzingian
Mousch
Van
Bittis
Persien
KURDISTAN
Mosul
Zeilun
Marasch
Urfa.
Aleppo
Mesopotamien
Eufrat
Zor
Bagdad
Den syriske Ørken
Arabien
Beyrut.
Damaskus.
Konia
Adana
Tarsus
Taurus
Middelhavet
Cypern
Brussa.
Angora
Eschkichehir
Konstantinopel.
Bosporus
Kutari.
Haidar-Pascha
Ismidt.
Adabazar.
Prinseøerne
Bachdjedjik.
Rodeste.
Marmara-Havet.
San Stefano
Makrikeuy.
Yedi-Koulè

INDHOLD.

Mariam 9
Gamle Mihran-Agha 23
Humajàk 35
Morfinen 49
»*Hœvn*« 54
Haïk Hovsephian 57
Dejlige Bardisak — 76
Blot et lille Glimt af Farmor — 99
Bomberne 111
Arrestationen 120
Drømmen 132

MARIAM

DE store, brungraa Høge kredser rundt og rundt i den skyløse Luft, der staar svagt sitrende i Sommersolen over det armeniske Hospital ved Konstantinopel.

De andre Fugle holder sig i ængstelig Afstand fra Høgenes hæse Stakkato-Skrig deroppe. Duerne først og fremmest; de kurrer uroligt afventende indenfor Dueslagene, saa længe de skarpøjede Luftens Herrer deroppe endnu har hele deres Morgenappetit i Behold. Maagerne glider fjernt paa de lange, fornemme Vinger ude over Marmàrahavets Sølvspejl, der ligger og lyser langs de gamle Ringmures Fod. Kun Storken, der har sin Rede i et af de forfaldne, byzantinske Kæmpetaarne, staar uanfægtet og klapper ad det hele. Men Mursvalens flyvefærdige Unger flygter hvert Øjeblik tilbage til Reden under Hospitalets Sovesales Loft. Og Spurvene holder sig til Jorden; de prøver blot at pjadske lidt Vanddraaber frem i den lille Rest af Fugtighed, der endnu anes i den forvitrede Springvands-Kumme i Hospitalshavens Midte og lader, som om det er Vand; Spurvene spiler resigneret de tørre Vinger ud og véd, at ogsaa Vand er blevet en Luksus nu, i Krigens anden Sommer og i en Tørketid, som selv under Sydens

Himmel er tung at bære for Mennesker og Dyr, for Spurve som for Soldater.

Det er tidlig Morgen.

Mariam, Hospitalets Rengøringskone, slipper sin Gulvklud og bøjer sig andægtigt over mod den lille Hospitalskirke, hvor Klokkerne begynder at ringe Dagen ind.

»Ære være Dig, hellige Herre og Fader, vor Beskytter og vor Frelser«, mumler hun. Og hun gør langsomt og inderligt Korsets Tegn over det endnu unge, men dog saa indfaldne Bryst. Og da hun har gjort det, hvisker hun, saaledes som hun daglig, Aar efter Aar har gjort, i denne Krigens Tid, hver Gang Klokkens Røst lyder: »Og Himlens Hærskarer være med dem, som er langt borte«.

Dèr kommer de over Gaarden med den første Saarede. Ja, det er Aram; hun ser det nok. Han skal ha det sidste af Benene sat af i Dag. Og han er kun femogtyve Aar. Stakkel — har han maaske en Kone et Sted? Mon hun ved, hvor han er?

Mariam sukker; saa gaar hun med sin Spand. I Gangen møder hun Overlægen.

»Naa, Mariam, har du hørt fra Manden?«

Mariam ryster ydmygt paa Hovedet. »Nej, Doktor Effendi. Ikke endnu.«

Han klapper hende paa Skulderen med sit venlige, opmuntrende Smil, og hun ser ikke det Blik, han veksler med de omstaaende. For der er jo det underlige ved Mariam, at hun gaar endnu og venter paa, at Manden skal komme tilbage fra Balkankrigen. Han blev borte den Gang, og hans Navn kom aldrig

paa de Savnedes Lister; derfor er Mariam overbevist om, at han er i Live endnu. At det nu er over tre Aar siden, og at Tyrkiet og den halve Verden i de to sidste Aar har været indviklet i en ny og hundrede Gange værre Krig, kan ikke rummes i hendes enfoldige Bevidsthed. Hendes Bedros er ikke kommet tilbage; altsaa har hun ikke andet at gøre end at vente paa ham. Videre gaar Mariams Tanke ikke. Og nu har hun i over to Aar været Rengøringskone her ved Hospitalet og har kun at takke Gud for sin Skæbne, der giver hende Sundhed og det daglige Brød og gode Menneskers venlige Ord.

Og naar Bedros kommer — Mariams Øjne fyldes pludselig — men naar Bedros kommer — saa — saa er der jo det, hun ikke kan fortælle ham. Arakèl, hendes lille, velsignede Dreng. Arakèl — den sidste, Gud havde ladet dem beholde af de fire. Hvordan skal hun kunne fortælle Bedros, at Drengen er død.

Mariam stirrer ud for sig med tomme Øjne. Dræbt. Slaaet ihjel af Tyrkerne, sammen med al den øvrige Slægt derovre ved Bitlis. Hvem er det, der jamrer? Nej, nej. Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet. Og det kan jo ogsaa være, at det ikke er rigtigt, hvad de har fortalt, de der er kommet derovre fra. De har jo fortalt, at alle de Smaabørn, der slap levende fra de første Dages Blodbad nu i Sommer, de blev bundet sammen og brændt. Kan det ikke være, at de kun blev kastet i Floden — *mon* det ikke kan være —

Mariam staar ved Stenbænken og rokker frem og tilbage. Lille Arakèl — hun *kunde* jo ikke tage

ham med den Gang, hun kom herover til Stambul for at tjene Penge til Livets Ophold, sammen med saa mange af de andre, da hun sad ene efter Balkankrigens Slutning. Tre Aar var han jo kun; hun maatte jo lade ham blive hos Bedros' gamle Moder, indtil hun selv kunde komme tilbage med Penge at drive Jordlodden videre for. Det havde de jo allesammen sagt, baade hendes Brødre og de andre. Og Bedros vilde nok sige, at det var rigtigt gjort; hun var jo stærk og kraftig og kunde arbejde godt. Og nu maatte den Lille vel være en seks eller syv Aar; og mange blanke Guldmønter havde hun indsyet i sit Søndagsskørt. Og næste Sommer var det, hun skulde være rejst tilbage —

Mariam grunder. Hvem er det, hun en Gang imellem hører sige, at hun er lidt forstyrret i Hovedet? Men det er blot, naar hun er saa træt af at tænke paa det samme — altid .... Arakèl er dræbt; hendes lille Dreng er slaaet ihjel. Det er hendes Kors, og hun maa bære det. Men hvordan skal hun kunne fortælle Bedros det — —

Mariam er færdig med sin Morgenrengøring. Men det er Lørdag, og hun har endnu alle de hvide Kitler og Forklæder at skylle, alt det, som ikke har Lov til at komme over i Vaskeriet til de Gale. Det skal naas inden Messen, for det er jo sandt, at det er Helligdag i Dag, Vartavàr-Festen, selve Vartavàr —

Hun falder et Øjeblik i Tanker, mens Øjnene bliver tomt fortvivlede og Hænderne synker ned. Saa griber hun et Kar og gaar hen ved Hospitalsmuren,

hvor det hvide Tøj ligger og flyder i Kummens klare Vand.

Dèr kommer Garekin Effendi, ham de allesammen ærer og ser op til; ikke saa meget fordi han er Formand i Hospitalets Bestyrelse, nej, men fordi han er som en Fader for alt levende paa det store Hospital, og saa — Mariams Tanke hvisker det stille hen for sig — fordi hans Haar blev hvidt som Sne paa tre Dage, den Gang han var ovre i Adana under Myrderierne derovre for syv Aar siden. Og fordi hans eneste Barn, Sønnen Archag, skød sig af Sorg derover —

Da den middelhøje, lidt duknakkede, ganske hvidhaarede Garekin Effendi, med de buskede Bryn over Ørnenæsen, gaar forbi Vandkummen, hvor Mariam staar og skyller, tørrer hun hurtigt sin Haand og griber hans ene og kysser den.

»Altid ved Arbejdet, Mariam!«

Hun synes, at alting bliver lettere under hans Øjnes Mildhed.

»Herren velsigne dine Ord, Effendi! Saa længe han under mig Helsen til at udføre mit Arbejde, skal det rene Tøj ikke mangle paa en Søndag.«

»Husker du ikke, det er Vartavàr-Dagen i Dag?« føjer Garekin Effendi til med sin dybe og milde Stemme. Saa er han borte, ind paa Apoteket gaar han, derfra over i Køkkenfløjen; alt skal inspiceres, lige til Drengenes Legeplads. »Altid i Arbejde« siger han til hende; aa ja, Mariam forstaar det jo nok, ogsaa for ham gælder det om at glemme —

Og mens hun skyller og vrider de hvide Kitler

og Forklæder, tænker hun paa, hvad hun forleden Aften hørte Garekin Effendi her ude i Haven fortælle alle de Forældreløse, om Oprindelsen til Vartavàr-Festen, Festen for Anahit, Lykkens og Frugtbarhedens Gudinde i deres Fædres gamle Tro for halvtredje Aartusinde siden. Og om, hvordan Folkets Hjerte hang saa stærkt ved denne hedenske Naturfest, at den efter Kristendommens Indførelse i Armenien, i det fjerde Aarhundrede, ikke kunde ophæves men blev omdannet til »Syndflods-Festen«, Vartavàr, den Fest, da alle Børn, til Minde om, at Gud sendte Syndfloden over de Ugudelige, kaster Vand paa hverandre, og Duer bringes ind i alle Kirker og flagrer rundt som Fredens hvide Symboler; om hvordan alle, der kan, paa Dagen for denne elskede Tempelfest kommer dragende til Døberens, den hellige Garabeds, Kloster, paa Sletten i Mousch-Villayet'et, det Kloster, der er endnu ældre end Moderklostret i Etschmiadzin —

Dèr kommer Garekin Effendi ud ovre fra Skolefløjen, og alle de halvfjerdsindstyve Forældreløse har han sværmende omkring sig; de summer om ham som Bier om den Blomst, hvoraf de suger Saften til deres Honning, og da de lidt efter lidt alle er forsvundne ovre i Olivenlunden, hører Mariam, at Garekin Effendi igen taler til dem og stiller dem op til Sang. Og lidt efter lyder, flerstemmigt, ganske dæmpet, Melodien til Nationalsangen, »Moder Armenien«, ud i den stille Morgen. Mariam har hørt dem tale om, at Melodien kan det godt gaa an at synge, fordi Tyrkerne, der selv ingen Musik ejer, har ladet lave Ord til den samme Melodi. Og —

Mariam ved det godt — saa synger Garekin Effendi med hver enkelt af Drengene, én for én, Ordene til deres skønne, gamle Fædrelandssang alene oppe i Toppen af Vandtaarnet. En for en, hele Ugen igennem. Hver Morgen, inden Dagens Byrder skal tages op, af ham og af dem —

Mariams Tanker gaar videre; usædvanlig vidt gaar de paa denne solfyldte Vartavàr-Dag. I Morgen er det Søndag; i Morgen vil hun gaa over i Fattiglemmernes Bygning. Gamle Mihran-Agha er saa klog, hun vil gaa over og spørge ham, om han tror, det er sandt, at Erzerum snart vil blive taget af Russerne, saadan som hun hørte Garekin Effendi tale om i Gaar inde paa Kontoret, mens hun var ved at pudse Ruderne. Bedros' Broder bor jo i en af Landsbyerne nær ved Erzerum. Saa kunde det jo være, at hun nu kunde faa Bud om ham. Og hun vil ikke tænke mere paa, hvad Køkkenchefen, den fine Hagop, der altid er hvidklædt, ligesom Lægerne, sagde til hende i Gaar, da hun prøvede at spørge ham om dette med Bedros' Broder. Han havde været saa bister i Øjnene, og han havde bidt Tænderne sammen og været saa hvas i Stemmen, da han havde svaret: »Faarepande! Ved du da ikke, at i hele Armenien er ikke en eneste Armenier tilbage!« — Nej, hun vilde ikke tænke mere paa det, hun ikke kendte til. Hun vilde stole paa, at det var sandt med Erzerum. Og saa kunde det jo være, at Moskovitterne ogsaa kom saa langt som her til Stambul. Og saa kunde vel Tyrkerne blive jaget bort og de alle faa Fred —

Paa den anden Side af Muren breder sig det

stille Sommerlandskab; gennem Aabningen i Muren ved Siden af Vandkummen kan Mariam se ud paa Vejen og vidt over Markerne. Og pludselig farer hun sammen ved Synet af mange, sortklædte Kvinder, parvis eller flokkevis, nogle ogsaa enkeltvis, som kommer gaaende forbi derude paa Markvejen. Og Mariam husker i det samme, at sammen med Vartavàr-Festen falder »De Dødes Dag«, Mindefesten for de Hedengangne, den Fest, hun hvert Aar selv har fejret derovre med sine kvindelige Slægtninge, naar de samledes paa Gravene og tilbragte hele Dagen derude med Graad og Klagesange, og hvordan de havde Børnene med sig, og Byldterne med Madvarer for hele Dagen, for ikke en eneste Time maatte de Døde være alene paa denne Dag. Og Blomster plejede Kvinderne paa hendes Hjemegn at tage med derud, men det er jo ikke Skik her ved Konstantinopel —

Mariam føler det suge saa underligt i sit Hjerte. Hun ser efter dem paa deres Vandring ud mod Kirkegaarden — og hun synes pludselig, de er saa rige, alle disse Kvinder; de har allesammen en Grav at sørge ved; ganske vist er det kun en indtørret Forhøjning af haarde Jordklumper, men de kan dog kaste sig over Graven og ligge der i Timevis og hulke og klage og kalde, saadan som hun ved, de gør det allesammen i Dag, paa de Dødes Dag; og Jordklumperne kan de tage og knuge til deres Bryst og tale til dem og tro, det er den Dødes Hænder eller Kinder eller Øjne; hun synes, hun hører dem saa tydeligt derude fra Kirkegaarden, alle de sørgende Kvinders Klagesange, alle deres Raab til de tørre

Jordklumper, som de knuger mellem deres Hænder og trykker til deres Mund —

»Aa, min lille Due, min Due, min lille Due, se, jeg kysser dine Øjne, dine Øjnes skinnende Stjerner, som Døden slukkede for mig — og dine smaa Hænder, dine velsignede smaa Hænder, som klappede mine Kinder og som skulde lukket mine Øjne, naar Gud i sin Barmhjertighed kaldte mig til sig! Ja, min lille Blomst, min lille, duftende Granatæbleblomst, som Stormen rev fra mig i den sorte Nat — hvornaar kommer du tilbage til din Moder, til din stakkels Moder, der intet havde uden dig — —«

Mariam staar med Øjnene presset tæt sammen i det fortrukne Ansigt og skyller og vrider, skyller og vrider, mens hun lytter til Sangen, der stiger fra hendes Hjerte, med Kvindernes derude —

Hun hører deres Jammer — aa ja, hun hører den, saa hun synes, hendes Hjerte maa suge sig tomt derved. Og pludselig slipper hun det vaade Tøj, og hun famler med sine Hænder i Luften efter de haarde Jordklumper, og hun synes, hun føler deres Smuldren mellem sine arbejdsstive Hænder, og hendes Strube snøres sammen af alle de kvalte Smertensraab, hun aldrig har faaet skreget, for hvad kunde det nytte, ja hvad kunde det nytte — hun fik jo dog ikke sin Lille at se — —

Gamle Søster Vartanousch kommer i det samme gaaende, og Mariam farer sammen og griber ned i Kummen og begynder at stable Tøjet op paa Kanten. Søster Vartanousch er somme Tider nok saa

haard i sit Opsyn; ogsaa nu hører Mariam hendes hvasse Stemme tæt ved:

»Hvad gaar der af dig, Mariam? staar du ikke dèr og fægter med Hænderne i Luften i Stedet for at faa lagt dit Tøj til Tørring. Vær nu ikke saa forstyrret i Hovedet, men lad det faa en Ende inden Messetid!«

Men Mariam hører det næsten som noget, der ikke kommer hende ved.

I det samme kommer alle Drengene løbende tilbage, og nu skal Vandlegen begynde! Ja se, Garekin Effendi er den allerførste; hun hører en uvant Pladsken af tunge Vandstraaler, og hun hører Jubelen, der genlyder under de store Træer, da Dagens Overraskelse opdages: Garekin Effendi har, den store Vandmangel til Trods, ladet lukke op for Hoved-Bassinet, det dybe, prægtige Vandspring i Havens Midte, og de lysende Kaskader blinker i Solen, og Drengenes mørke Hoveder boltrer sig mellem hverandre, og enhver har sin Sidemand til Maal og hviler ikke, før han er oversprøjtet og gennempjadsket af det klare Vand, det gælder blot om, hvem der uventet kan dænge hinanden værst til — og saa, naturligvis, hvem der kan skrige højest — —

Og over det hele lyser Garekin Effendis Øjne.

Og Garekin Effendi faar Lorgnetten oversprøjtet, saa han et Øjeblik slet ikke kan se; men ingen blir bange af den Grund, for han staar jo og smiler saa lysende, medens han søger rundt i alle Lommer efter sit Lommetørklæde, og saa opdages det under mangestemmig Jubel, at Humajàk, den uforbederlige Spøgefugl, har trukket det ud af hans Baglom-

me og nu svinger det i Luften som en Sejerstrofæ; men Garekin Effendi smiler blot endnu mere lyst og stille —

Helt hen til Mariams Kumme kommer et Par af dem dansende, hver med sin fyldte Vandskaal i Haanden, forfølgende hinanden, overdøvende hinanden i Jubel, og nu begynder de at øse af Mariams Kumme —

Hun presser Øjnene i et Øjeblik. Alt det Vand — aa, alt det Vand! Hun blir svimmel af alt det Vand! Saadan saa' hun før i Tiden lille Arakèl lege jublende rundt i det lave Flodleje derhjemme, naar alle Landsbybørnene sprøjtede Vand paa hverandre hver Vartavàr Dag. Alt det Vand — alt det Vand. Lille Arakèl — er han brændt eller druknet — —

Det begynder at ringe til Messe; Garekin Effendi klapper i Hænderne, og som trukne i en Snor samler alle de vaade, straalende Drenge sig om ham, tavse og lydhøre. Saa staar han ubevægelig et Øjeblik. Og saa tager han Fez'en af det hvide Haar og lader Haanden glide tungt, tungt et Par Gange over den trætte Pande.

»Børn,« siger han saa, men de synes, hans Stemme lyder saa indadvendt, som om han talte til nogen langt, langt borte. »Børn — vi vil gøre det alligevel. Vi vil gøre det mere end nogen Sinde. — Slip Duerne ud!«

Hans Blik vender tilbage til dem, medens de styrter af Sted og falder over hinanden og slaas om, hvem der kan komme hurtigst hen til Dueslagene —

Og mens Duerne klaprer gennem Luften og Garekin Effendi tømmer sine Lommer for Linser og Bønner, og der er en Pikken og en Kurren og en Sætten sig paa Skuldre og Hænder og Hoveder, taler Garekin Effendi til den forældreløse Flok. Hans Øjne hviler paa den vingede Verden omkring ham og over ham, og Solen lyser, saa det næsten blænder, over de mange, hvide Vinger og de mange sorte Drengehoveder.

Garekin Effendi staar helt dækket paa Hoved og Skuldre og Hænder af de hvide Duer, mens han taler til Børnene. Han taler lavt og stille, og han taler ganske kort; han siger det blot af hele sin Sjæl, og ikke en Stavelse gaar tabt for dem, der lytter.

»Ja, vi vil gøre det alligevel. Vi vil gøre det mere end nogen Sinde. Vi vil bære Fredens velsignede Fugle ind i vor gamle Kirke, saadan som vore Fædre hvert Aar paa denne Dag har gjort det i Tusinde Aar. Men dette Aar —« Garekin Effendi standser et Øjeblik, og Børnene synes, hans Stemme synker ned til næsten ingen Ting, fordi det er, som om den bliver borte i et bundløst Hav af Smerte — »dette Aar er det forfærdeligste Aar, vort Folk nogen Sinde har gennemlevet. Langt, langt forfærdeligere er det, end I ved af. Og langt, langt forfærdeligere, end Europas Folk endnu ved af. Vi vil ikke tale meget om det. Vi vil gøre vor Pligt til det sidste. De af os, der er tilbage, er kun svage og faa. Og vi har ingen Røst til at raabe om Hjælp. Den Gang, vi forsøgte at raabe, var det en Røst i Ørkenen. For andre af Verdens kristne Folk blev ogsaa myrdet og pint og sultet ihjel, og vi var for

langt borte, og vore Bødler var Barbarer. Og ingen kunde høre os, og de, der havde kunnet, vilde ikke, fordi Verdenskrigens Svøbe vilde ramme ogsaa dem, om de havde løftet deres Vaaben til vort Forsvar og deres Stemme for at raabe til Vestens Folk, at de maatte standse det Værk, der ødelagde den sidste Million af et af Verdens ældste, kristne Folk. Og ingen kom os til Hjælp. Og det Folk, hvis Kejser kalder sig Fredsfyrsten, lod sine Repræsentanter over hele Lilleasien lukke deres Øjne, og de lod Blodværket fuldbyrdes. Og vi blev det Folk, der ramtes haardest og uopretteligst af alle af Verdenskrigens Vanvid. Og det vil gaa over i Historien som det forfærdeligste og det utroligste af alt det forfærdelige og alt det utrolige, som er sket og sker i disse Aar, mens den store Krigs Uvejr har raset over Jordens Folk.«

Garekin Effendi tier et lille Øjeblik. Men hans Tilhørere rører ikke et Lem. Stilheden dirrer kun af Duernes Pikken og Trippen. Og mest dirrer det indestængte Suk fra Garekin Effendis Bryst, mens han, ganske stille, siger til Slut:

»Men i Dag — paa vor hellige Vartavàr-Dag — vil vi lade Fredsfuglene flyve ind i vor gamle Kirke. Med Bøn om, at Freden maa komme til Verden igen.«

Og Børnene føler, at Blikket i hans Øjne, det kan de ikke følge, for det er tusinde Mile herfra, da han stille og med Eftertryk paa hver en Stavelse føjer til:

»Og at den maa komme til dem af vore Brødre, der endnu er tilbage blandt de Levendes Tal.«

— Mariam er færdig med at brede Vasketøjet ud paa den solafsvedne Plæne. Hun staar og kaster et undersøgende Blik hen over det; love maa man for den dejlige Sol, den kan man stole paa, saa Tøjet bliver saa hvidt som Sneen paa Ararats Top, trods Sæbemangelen. Hun korser sig ydmygt, da Klokkerne ringer til Messe for anden Gang, og hun ser Garekin Effendi gaa over mod Kirken med to af Duerne i sine Hænder og med andre siddende paa Skuldre og Arme.

Nogle af Drengene følger ham, andre begynder forfra med Vandlegen og den lyse Latter —

Mariams Blik drages endnu en Gang hen paa Legen. Det er som et pint Dyrs —

Saa gaar hun langs Muren hen mod den lille Kirkes Indgang.

Henne ved Springvandet er der af levende Væsener ikke andre tilbage end en Hvirvel af overraskede, forbavset jublende Spurve —

Oppe paa Havemuren gaar brune, langørede Geder og nipper i det tørre Græs. De bræger pludselig forskræmt, da noget menneskeligt svinger sig op imellem dem.

Humajàk staar oppe paa Muren; hans Øjne spiller af Fryd. Han har faaet fat i Haveslangen, og han lader Vandstraalen lyse og blinke i Solen, mens han lydløst venter paa sit Offer. Dèr kommer Stærke-Garabèd! Nu skal han faa —

AMLE
IIHRAN-AGHA*)

SOLEN bager nedover Hospitalets store og statelige Bygninger; ovre fra Værkstederne i de Gales Fløj genlyder det af Banken og Slag af de arbejdende Patienter, vel et Par Snese i Tallet; ud gennem de aabne Gittervinduer skelnes uophørligt og uforstyrreligt deres Brummen og Knurren og Raab. I Gaarden udenfor Mandsafdelingen er flere af de Gale i Færd med at kløve Brænde, under Opsyn af Vogteren, Stærke-Garabèd. Og hen langs Muren sidder en Række andre »fredelige« og bøder de blaa Fangedragter. Lapperne, der ligger i en Bunke paa Jorden og lidt efter lidt skal anbringes paa det falmede Tøj, har ikke Stoffets oprindelige Farve; nej, der er alle Slags brogede og mønstrede Klude iblandt. Men det er Krigens Tid, og ingen tænker derpaa; alle ved de, og selv de Gale har forstaaet det, at i disse Tider maa hver og én være glad ved at kunne faa blot det nødvendigste at dække sin Nøgenhed med.

*) gh = r. Ագha = Ара.

I Flugt med de Gales Afdeling ligger de Gamles Boliger, Fattiglemmernes to lave og lidet iøjnefaldende Længer, Hospitalets allerældste Bygninger, hvorhen intet af de øvrige Fløjes Nyindretninger og Nutidspræg er naaet. Tiden er staaet stille over dem; det er den ogsaa over Kvindeafdelingens Alderspræsident, den hundredetyveaarige »Gamle Hovsannah«; hun sidder herude i Solen og sover og mimrer med Mundens Mumielæber, og hver Gang hun vaagner med et næsten umærkeligt Gisp, gør hun Korsets Tegn, ganske langsomt, med sin skælvende Haand, og falder i Blund igen, mens hun venter, Aar efter Aar, paa Dødens Barmhjertighed.

Den ældste af Fattiglemmerne ovre i de Gamles Mandsfløj er Pilgrimmen, gamle Mihran-Agha.

Mariam, der kommer gaaende i sin Søndagskjole, ser paa Afstand det hvide Hoved med det mægtige Haar, dèr hvor han sidder i Græsset paa en gammel, hullet Hynde under Akasietræet, bøjet over sin Bibel. Det er ikke ham selv, der læser, for hvor skulde Mihran-Agha have lært at læse; paa Jorden ved Siden af ham sidder en 12—13 Aars Dreng; Bogen ligger i den gamle Pilgrims Skød, og begge følger med Pegefingeren Bogstavernes Linier, medens Drengen med høj Skolestemme læser om Noah og Herrens Vrede over Jorden; hver Gang han standser og famler sig frem ved et vanskeligt Ord, sætter gamle Mihran-Agha Brillerne fastere med den rystende Haand og rynker Panden under Anstrengelsen, indtil Drengen har fundet det rigtige Ord; det varer somme Tider lidt længere end nødvendigt, for hans Øjne fortaber sig, oftere og oftere,

efter som Læsningen begynder at kede ham, ved den gamle, skælvende Haand paa dens Vandring op til Brillerne og ned igen. Og han falder i Tanker over de underlige Tatoveringer og alle de hellige Kors og Tegn, hvormed den gamle Pilgrims Haand og Arm er dækket; man kan følge dem op mod Albuen, hver Gang Kofteærmet med det lasede For blotter den skindmagre, næsten ganske muskelløse Arm. Varer det den Gamle lidt for længe, puffer han til Drengen med Albuen, og med fornyet Ivrighed tager Barnestemmen fat igen; spørge om Tegnene tør han jo dog ikke.

Mariam sukker; hun tør ikke forstyrre med at spørge den Gamle om Russerne; hun korser sig stille og sætter sig og hører paa. Og hun kan ikke lade være at lægge Mærke til, hvor den gamle Pilgrim er magret af i den sidste Tid. Han er blevet som Skind og Ben at se paa, og det er ikke, som ellers, hans, men Drengens Hænder, der holder paa den hellige Bog. Og hun tænker paa, at det er vist sandt, hvad hun hørte Stærke-Garabèd sige en Dag til gamle Søster Vartanousch, at Mihran-Agha hver Dag giver sit Brød til de Forældreløse, og nu for Tiden til den nyankomne, Drengen Humajàk, han der hver Dag læser i Bibelen for den Gamle, han der — jo, Mariam har nok hørt ham fortælle om det til gamle Mihran-Agha — er undsluppet fra Myrderierne i Trapezunt. Det kunde se ud til at være sandt, det med Brødet. For Drengens Kinder rundes, og Gud og Hvermand ved, at siden Brødrationen blev nedsat til $^1/_4$ Brød daglig, kan ingen Ung og intet Barn faa Næring nok deraf — Garekin Effendi

har selv sagt det. Men Regeringen har jo ladet Gendarmerne hente hele Hospitalets Melforraad, og ingen kan jo være tjent med det Brød, som de faar sendt til Erstatning for det gode, rumænske Mel, og som er bagt af mugne Majskerner, det meste, og med Skaller og Smaasten imellem —

»Læs tydeligt, Dreng!«

Og Humajàk bliver ved, indtil Læsningen brydes af Begravelsesklokkerne og af Kvindernes Sørgeskrig inde fra den lille Kirke. Fra de Gamles Kvindeafdeling kommer Hospitalets to faste Grædekoner ilende; allerede inden de naar Kirken, opløfter de deres Stemmer til skingrende Skrig og Klage. Humajàk løfter Hovedet og ser et Øjeblik efter dem: det er nok en Begravelse, hvor der er Penge bag. Grædekonerne har Slør over Hovederne, og deres Klageskrig gaar gennem Marv og Ben; Præsternes Kor, som nu afløser Klokkerne, er mangestemmigt, og Kordrengene har alle Lys i Hænderne, det ses kun sjældent nu i Krigens Tid. — Da Grædekonerne kommer ind i Kirken, fordobler de deres Skrig, og den afdødes kvindelige Slægtninge kaster sig under Hulken og høje Klager over Liget. Moderen kalder paa den Døde, hendes unge Søn, Søstrene kaster sig næsegrus paa Gulvet og slaar Hovederne mod Baaren; deres Skrig overdøves kun af Grædekonernes. Saa lukkes Kisten og bæres ud af Kirken; Mariam slutter sig et Øjeblik til det lille Følge og kaster lidt Jord paa Arams Kiste. Aa ja, saa taalte han altsaa dog ikke den anden Amputation —

Bort mod Kirkegaarden gaar de, og Billedet er som før.

Flere af de Gamle og af de Gale gaar fra og til, kommer og gaar, sætter sig og stirrer eller staar ubevægeligt og mumler, eller gaar og synger sørgmodigt, eller fægter med Armene og lader deres halvsagte Ordstrøm risle sammen med Akasiernes og Mandeltræernes Hvisken.

Men gamle Mihran-Agha lader sig ikke forstyrre af nogen eller af noget. Hans kloge, gamle Blik løfter sig nu og da og gaar fra det ene til det andet af Menneskevragene omkring ham. Og hver Gang ryster han næsten umærkeligt paa det hvide Hoved. Men saa lægger han pludselig sin Arm paa Drengens Skulder.

»Blev du mæt i Gaar?« spørger han.

»Mæt!« Drengens Øjne straaler. »Det har jeg da været nu i de sidste fire Dage i Træk! Saadan — saadan at man da ikke hele Tiden gaar og mærker, hvor sulten man er. For jeg ved virkelig ikke — hvordan det kan være — men jeg har saadan en — en skrækkelig Appetit.«

»Du vokser,« svarer den Gamle kort. »Luk Bogen. Nu kan det være nok. Gaa saa ind og hent mig Karden.«

Da Drengen er et Par Spring borte, kalder den gamle Pilgrim ham tilbage.

»Humajàk! — Du har en Ting at huske, og gamle Mihran-Agha vil være vis paa, at du ikke glemmer det. Det, du har set derovre — og det, du har hørt — og det, du har oplevet — det fortæller du ikke til nogen Moders Sjæl blandt Tyrkerne. Du vilde saa blive fanget og sendt tilbage, straks. Og du ved vel, hvad det betyder?«

Drengens Udtryk er tilstrækkeligt Svar.

»Og det vilde altsaa være dig til ingen Nytte, at du er blevet frelst. — Du ved, at de eftersøger alle dem, der kan røbe noget om, hvad de har gjort derovre.«

»Men Amerikanerne kan de ikke fængsle!«

Det kommer triumferende fra Humajàk. »Og de ved en Mængde om det, og de har set en Mængde, og ovre i vores Skole var en Lærerinde, som prøvede at gemme alle de Smaa —«

»Nu kan det være nok! — Lover du det?«

Den gamle holder Drengens magre Arm i sin knoklede Haand, som i en Skruestik. Men dog er det Humajàk paafaldende, hvor svag og kraftesløs Haanden er blevet.

Og pludselig fyldes Drengens Øjne med Taarer.

»Mihran Agha! Du maa ikke mere give mig dit Brød!« udbryder han.

»Vrøvl!« siger den Gamle strengt. »Hvad har du at skulle ha sagt? Pas dig selv og gør din Pligt, spis hvad du faar, frygt Gud og ær de Gamle, at du maa leve længe paa Jorden. — Og husk, hvad gamle Mihran-Agha har sagt dig: hvad dine unge Øjne har set, maa du ikke lade komme over dine Læber til nogen Muselmand. Og heller ikke prale af det til de andre Drenge.«

»Prale!« siger Drengen sagte, mens der farer et Glimt af Smerte over hans Ansigt. »Prale«, gentager han næsten tonløst. Saa siger han ikke mere; de livfulde Træk er blevet lukkede.

»Det er godt. — Sig mig blot en Ting endnu —

Barn. Du har fortalt mig saa meget nu. Og du har svaret paa alle mine Spørgsmaal. Men der er en Ting endnu, som du maa sige mig.« Mihran-Agha tier et Øjeblik. Saa spørger han, tungt og afbrudt, med sin underlig malmfulde Stemme:

»Hørte du slet ikke Tale derovre — om nogen fra Sivàs? — Hørte du ingen tale om, om der var — nogen undsluppen — fra Sivàs?«

Humajàk ryster paa Hovedet.

»Nej. Jeg hørte dem bare sige — undervejs — at der var ikke en eneste tilbage i Sivàs heller. Kendte du nogen fra Sivàs? Var du maaske fra Sivàs?«

Den Gamle svarer ham ikke en Stavelse. Og Humajàk bliver ved, med afbrudt Stemme og fjerne, sammenknebne Øjne, at sige, hvad han ved.

»De var alle koblet sammen, tredve og tredve, og drevet mod Syd. Og de, der ikke blev dræbt undervejs, de døde eller maatte snart dø, af Træthed og Sult og af de forfærdelige Sygdomme. Og de maatte jo være under aaben Himmel baade Nat og Dag. Og de, der kendte til det, sagde, at det var allerværst i Sumpegnene, endnu værre end gennem Bjergene. Og der er jo meget, meget langt til Ørkenen, hvor de skulde hen. Og de sagde, at ogsaa paa Vejen fra Sivàs til Erzingian og Erzerum laa der hver Dag Hundreder af nye Lig. Men de blev ved at ligge der. Foruden alle dem, der hver Dag blev myrdet. Og dem, der blev drevet ud i Floderne. Men *det* var jo mest kun Kvinderne. Og de smaa

Børn. — Andet hørte jeg ikke om Sivàs. Og det var jo ligesaadan . . . som alle de andre Steder.«

Da den gamle Pilgrim ikke spørger mere, venter Humajàk et Øjeblik for at se, om den Gamle endnu har Brug for ham. Men Mihran-Agha sidder stum og ubevægelig sammenbøjet paa sin Hynde. Humajàk ser paa Laserne i hans kaffebrune Dragt.

»Mihran-Agha — skal jeg ikke stoppe din Kofte for dig?« spørger han. »Jeg kan godt.«

Den gamle svarer ham ikke.

»Jeg kan hente Lapper ovre hos de Gale. Og jeg har selv en Naal, og Traad —«

Da han stadig ikke faar Svar, springer Drengen tværsover Stenbænkene og løber ind for at hente Uldkarden. Undervejs er han nær ved at vælte en af de underligste af de Gale, én som Mariam sidder og taler med som med et Barn. Sten-Hovseph kaldes han, efter Stenen, han altid, Nat og Dag, Aar ud og Aar ind, gemmer i sin Mund. Og hvem der prøver at faa ham til at spytte den ud, kan spare sig sin Møje. Da selve Garekin Effendi en Gang forsøgte det, tog gamle Hovseph hans Haand og lagde den paa sin Strube, til Tegn paa, at hans Liv tilhørte Garekin Effendi — men Stenen, den maatte de lade ham beholde. Og paa de taalmodige Spørgsmaal om, hvad det betyder, det med den Sten, saa' den gamle Mand sig om, søgende — jo, Mariam husker det saa tydeligt og tænker netop i dette Øjeblik derpaa: den Gang, da saa hun, Mariam, tilfældigvis kommer forbi, hvor de stod, saa ser det ud, som om den Gales Blik har fundet det, han søger: en Kvinde. Og han ser trohjertigt og klart Garekin Effendi ind

i Ansigtet og siger, sagte og grublende, at Stenen, den er Mindet om hans Moder. Og mister han Stenen, blot et Øjeblik, saa mister han Mindet om sin Moder. Og derfor bærer han altid Stenen i sin Mund. For dèr kan ingen tage den fra ham. — Ellers ved de ikke andet om ham, end at han, som saa mange andre, gik fra Forstanden under Massakrerne i 1896, og at han dèr mistede alle sine.

Humajàk kommer farende med den store, harpelignende Karde, og med Sækken fuld af Uld, som han sætter ved Mihran-Aghas Fødder. Og da den Gamle ikke lader til at huske hans Tilstedeværelse mere, farer Humajàk videre paa sin vilde Jagt, for at nyde sin Søndagsfrihed og den festlige Sol.

Men den gamle Pilgrim famler langsomt og vaklende ud efter Kardens Streng.

Og mens Ulden flyver fra Karden under de melodiske Slag, begynder han, sagte og skælvende, at synge. Hans Ord er uforstaaelige; det er gammel-armenisk Zeitun-Dialekt, og Mariam, der sidder derhenne paa Bænken, hører nok, at det er ikke Sproget fra *hendes* Hjemegn, den Gamle synger. Men dog svulmer hendes Hjerte af Ve, mens hun lytter. Og Omkvædet forstaar hun. Igen og igen kommer, ledsaget af de tonende Strengeslag, de samme Ord:

»Alle mine Døde derovre! Alle mine Myrdede!
Børnene — Børnebørnene!
Børnene — Børnebørnene! Alle mine Døde derovre! Alle mine Myrdede!«

Som en haabløs Klage toner Strengen, sagtere og sagtere. Saa glider den stille ud af de rystende Hænder, ned i Græsset ved hans Fod, hvor en Solsort skræmt smutter bort mellem Blomsterne. Det gamle Hoved bøjer sig; gamle Mihran-Aghas Taarer pibler gennem det stride, hvide Skæg —

Der høres tilsidst ikke den svageste Lyd.

Og ganske stille, som Strengen fra hans Haand, glider den gamle Pilgrims Hoved ned mod hans Bryst og hans Sjæl ud i det evige Rum.

Der er ingen Grædekoner, da gamle Mihran-Aghas Lig om Aftenen bliver bragt ud fra den lille Kirke. Og bagefter Baaren, hvor det hvide Hoved hviler, og hvor Ligklædet, Kirkens tarveligste, svøber sig tæt om de skeletmagre Lemmer, er det eneste Følge Stærke-Garabèd, de Gales Vogter. Den gamle Pilgrim bæres til Jorden af fire af de blaaklædte Gale, og der lyder ingen Slægtninges Graad og ingen Kvinders Jamren over Baaren, kun Sten-Hovsephs uartikulerede Knurren, medens han med alle Slags halvkvalte Lyde tygger paa Stenen i sin Mund. Hans klare Øjne med det bevidstløse Blik hviler ufravendt paa Baaren. Bag deres dybe Sørgmod ligger noget dødfødt, der ligner Længsel.

De Gale sætter Baaren et Øjeblik fra sig, og Stærke-Garabèd tænder en ny Cigaret.

I det samme høres den mangestemmige Summen af de Forældreløse, der strømmer ud fra deres Fløj og samles til Aftensangen i Hospitalshaven. Forstanderen giver et Tegn, og Opstillingen, To og To, begynder. Alle de smaa sorthaarede, tætklip-

pede Hoveder er vendt imod Øst, mod Bethlehems By.

Saa istemmer de skingrende Barnestemmer, langsomt og monotont, Hospitalets aarhundredgamle Aftensang, mens Stjernerne, én for én, glimter frem paa den høje Himmel. Og de Gamle og Syge rundt i Sengene eller ved Vinduerne eller paa Bænkene slaar Korsets Tegn for sig og mumler eller nynner Omkvædet, det hellige *Der Vormia,* Herre, Hav Barmhjertighed med os, med.

»Herre! Hav Barmhjertighed med os!
Herre! Hav Barmhjertighed med os!
Du hellige Treenighed, giv Fred til Verden
og Helbredelse til de Syge
og Befrielse til de Lidende!
Rejs Dig, vore Fædres Gud!
Du, som er de Lidendes Tilflugt!
Kom dine Tjenere til Hjælp!
Giv de kristne Hære Sejer!
Og vær det armeniske Folks Tilflugt!
Herre! Hav Barmhjertighed med os!«

En af de ældste Forældreløse — i Aften er det Humajàk — synger med klokkeren Røst den gamle Bøn om Faderen, som er i Himlene. Nogle af Drengene drejer et Øjeblik Hovedet mod Kirkemuren, hvorfra Sten-Hovsephs Knurren grynter frem og slæbende Skridt høres. Saa vender de Hovederne bort igen; det er jo kun fire Gale, der slæber en Fattiglemsbaare forbi.

Drengene synger endnu en Gang Aftensangens sidste Linier: »Giv de Lidende Fred! giv de Bedrøvede Hvile!«

Og Fattiglemmet, Pilgrimmen Mihran-Aghas Begravelseshymne er forbi. Drengene spredes summende til alle Sider. —

Mariam kommer til Syne inde mellem Buskene; hun gaar og samler Blomster i sit Tørklæde, vild Rododendron og Nerium, Granatæbleblomster og luende Gyvel; langsmed Kirkemuren, hvor Hospitalets Faar gaar og græsser og ringler enstonigt med deres Klokker, vokser store, røde Tidselblomster; dem plukker Mariam ogsaa, og da hun har Tørklædet fuldt, begiver hun sig paa Vej ud mod gamle Mihran-Aghas Grav.

Den lille Kirkeklokke sender sine Aftentoner ud over de stille Marker. Mariam bøjer sig ydmygt og slaar Korsets Tegn for sit Bryst.

»Ære være Dig, Herre og Frelser,« mumler hun andægtigt; hun gør Korsets Tegn over Blomsterne og føjer sukkende til:

»Fred og Frelse være med alle vore Døde!«

Saa fortsætter hun sin Vej ud mod Hospitalets Kirkegaard. Et Par af Faarene løber efter hende og napper i de røde Tidselblomster, der stikker ud af Tørklædet.

Hen over Marken kommer de fire Gale tilbage fra den gamle Pilgrims Grav.

HUMAJÀK

OPPE i Vandtaarnets øverste Rum, — snævert og firkantet og svagt svajende for Vinden, som det er, — sidder Garekin Effendi paa en lav, lille Trappestige, for Stole er der ikke, og mellem hans Knæ staar med bøjet Hoved en spænstig, sorthaaret, tolvaars Dreng, den nyankomne Forældreløse, Humajàk.

Garekin Effendis Hoved er bart; Fez'en staar paa Gulvet. Hans Øjne hviler ufravendt paa det urolige Drengeansigt foran ham. Humajàks magre Hænder drejer løs paa alle Messingknapperne i den brune Dragt; Læderbæltet hænger lidt slapt omkring ham, der er mere af Sener end af Muskler i Drengens Krop og ikke megen rolig Sundhedsrødme over de vagtsomt-aarvaagne, levende og karakterfulde Træk.

»Og hvad saa, Barn? Du maa fortælle mig det uden Sky, hvordan det er gaaet dig. Du er den eneste af alle fra Trapezunt-Egnen, som er undsluppet. Og jeg lader ikke gaa videre til nogen, hvad du fortæller mig.«

Drengens Ansigt bliver endnu en Kende blegere. Men saa slipper han Knappen, og Stemmen er tapper nok.

»Det var — det var Trommen, der gik gennem Byen, med Bekdji'erne*); først Ali og saa Mustapha. At alle de kristne Beboere skulde aflevere, hvad de havde af Vaaben. Det skulde de aflevere paa den nærmeste Karakòl**). Og at bagefter vilde Politiet komme og se efter i Husene, om de havde gjort det. Og saa gjorde vi det alle sammen. Og saa kom Politiet om Natten. Det var, mens vi sov. Og jeg vaagnede ved, at Far stod og talte med Gendarmen, og gav ham, hvad han forlangte af vores Ejendele — for at faa at vide, om vi skulde bort. Jo, det skulde vi, næste Nat, sagde Gendarmen. Og du kan lige saa godt give mig noget mere, sagde han. For den Smule, I faar Lov at tage med jer af Køkkentøj eller af Klæder, det blir alligevel taget fra jer, første Gang, I gør Holdt, sagde han. Og saa gav Far ham noget mere. Og denne Gang var det vores bedste Tæppe, som Far tog ned ad Væggen — og saa spurgte han, hvordan det vilde blive med Børnene? De skal med, sagde Gendarmen. Men saa sagde han, at de, der var under otte Aar, de kunde faa Lov at blive hos Moderen. Men at det kom mest an paa Gendarmen, sagde han. Saa tog Far sit Uhr op af Lommen og gav ham det. Og Gendarmen puttede det i Lommen — og Far spurgte, hvordan det vilde blive med Kvinderne. De skal med, sagde Gendarmen. Men de skal kobles i Afdelinger for sig selv, sammen med de mindste Børn, sagde han.

*) Natvægterne.
**) Politi-Station.

Og Far vendte Ansigtet bort fra ham og stod helt stille. Men jeg kunde se hans Ansigt —«

Humajàk er efterhaanden blevet saa bleg som den kalkede Mur i Taarnkammeret omkring ham. Han rømmer sig og venter, til Stemmen er blevet helt sikker igen.

»Men nu har jeg ikke mere Tid at spilde ved at staa her hos dig, sagde Gendarmen. Og saa ventede han et Øjeblik endnu og stod og saa sig omkring, om hvad der mere var at faa. Og saa puffede han Far til Side, og da han gik henover Gulvet, hvor vi laa, saa traadte han paa os, og lille Nichan vaagnede og græd, og saa vendte han sig én Gang til om til Far og spurgte, om han ikke havde rede Penge. Og Far rakte ham en Médjédji*) og sagde, at mere kunde han ikke give ham, for han havde netop betalt alt Brænde og Uld og Mel til Vinteren. Og nu maatte han jo købe Fødevarer til at tage med paa Rejsen, for det var jo sløjt med Forraadene nu, sagde han. Og fire Drenge havde han, og Konen og den lille Pige, sagde han —«

Humajàks Mund skælver et Øjeblik saa stærkt, at det ikke nytter at blive ved. Men han bider den haardt sammen og stirrer stift ud for sig, ud ad Vinduet, hvor Høgene kredser over Dueslagene med de hæse, monotone Skrig; og han sluger med en Kraftanstrengelse den Klump, der sidder i Halsen og vil kvæle ham.

»Og de har jo god Appetit, hørte jeg Far sige.

*) 20 Piastres = 5 Frs.

Og Gendarmen lo saa ondskabsfuldt; Appetit, sagde han, sagde du Appetit! —

Og næste Dag var der flere, især Jøder, som tilbød at skjule os. Men det nyttede jo ikke. Og saa gik det saadan . . . som du nok ved. Saa blev vi alle samlet foran Karakòlerne, og skrevet op, da alle Husene var tømt. Og det var kun ganske lidt, det vi fik Lov at tage med. Alt det andet blev solgt enten inde i Husene eller ude paa Gaden. Men det blev solgt for næsten ingen Ting. Og vores store Messing-Mangal, som en Amerikaner en Dag havde budt Far 65 Pund Sterling for, den blev solgt for 2 Médjédji. Men Pengene for det alt sammen beholdt Tyrkerne selv. Og det var kun Tyrkerne, som fik Lov at købe. De andre blev jaget bort. Og alt, hvad der ikke blev solgt, det blev taget.

Og saa blev alle Kvinderne samlet i Studevogne og kørt til Baade, som laa nede ved Floden. Og de skreg og græd. Men de unge og dem, som Tyrkerne syntes om, de blev bragt for sig selv. Og de blev solgt alle sammen, og mange af Børnene blev ogsaa solgt. Og de Børn, hvis Mor var blevet solgt til andre, de løb omkring og græd —«

Der er ingen anden Lyd i Værelset end Vandets Pladsken gennem Taarnet, og de dybe Pumpeslag. Og saa Garekin Effendis stille Stemme, da han drager Drengen lidt tættere ind til sig og spørger:

»Saa du din Mor — min lille Dreng?«

Humajàk kniber med en Kraftanstrengelse Øjnene tæt sammen, og selv om det drypper fra dem,

er der ingen, der ser det. Garekin Effendi sidder med Haanden for Øjnene og hører til.

»Ja. Ude paa Floden. — Det var den Gang, vi kom forbi dem . . . den Gang vi var paa Vejen ud af Byen . . . Og jeg hørte, hvordan hun raabte paa os . . . raabte og raabte. Alle vores Navne. Og hun havde Anahit paa Armen. Anahit var kun fire Aar —

Og vi saa', at Nichan ikke var med hende; han var yngre end jeg, og vi havde troet, at han var med hende. Men han var blevet borte. Det blev saa mange. Og gamle Mormor var ogsaa blevet borte —

Og saa kom vi til det første Stoppested. De rige havde haft Vogne, og de havde betalt mange Pund for en Vogn, blot for en eneste Dag. Men nu blev Vognen taget fra dem, og de maatte gaa til Fods, ligesom alle vi andre. Vi var otte Hundrede den Dag. Og ved hvert nyt Stoppested, baade den Dag og den næste, kom der der nye Gendarmer til. Og paa hvert Sted var der nye Knipler og Pigstokke til at drive os frem med. Mange Gange ramte Pigstokkene i Øjnene, naar der var nogen, der prøvede at slippe. Det var værst for de Gamle. De blev liggende paa Vejene og i Grøfterne og paa Markerne, dèr hvor de løb ind for at slippe for Slagene og Stikkene; mange af dem blødte. Og hvis nogen vilde blive tilbage hos de Gamle, blev de først mishandlet og klædt af, saa de kun havde Skjorten tilbage. Og den første Nat havde vi endnu Tøj nok til, at vi kunde rejse Telt. Men næste Dag blev det taget fra os alt sammen og delt mellem Tyrkerne. Og saa blev ogsaa Fodtøjet taget, saa vi maatte gaa barfodet.

Sahag var saa træt, at Far bar ham hele den tredje Dag. Og den tredje Dag —«

Humajàk standser.

Garekin Effendi tager Haanden fra Øjnene og ser stumt paa ham et Øjeblik. Saa sidder han igen som før. Og Drengen bliver ved med klangløs Stemme og et Ansigt, hvorfra al Farve efterhaanden er veget bort.

»Den tredje Dag begyndte de at slaa ihjel.

Det var omme bag Træerne. Især i Begyndelsen. Med Økser og Knipler. Og saa syntes de, det ikke gik hurtigt nok, for de sagde, at Ordren lød paa saa og saa mange hvert Sted. Og saa bebegyndte de med Knivene. Det var værst, hver Gang vi kom til en Station. For dèr fik Gendarmerne mere og mere Rakki*) at drikke, og nye Gendarmer fulgte med et Stykke. Og de brugte Bajonetterne. Og Maden tog de fra os, selv om det kun var ganske lidt, vi havde. Og flere Gange blev vi borte for hinanden, mens Gendarmerne forfulgte os. Og et Sted ved en Flod var der mange, der sprang i Vandet. Men Gendarmerne skød paa dem, og der kom ingen levende fra det. Og under Vejs indhentede vi mange af dem fra de andre Egne. Men de fleste var allerede døde eller halvdøde. Og der var forfærdelige Sygdomme imellem dem. Og Ligene begyndte at lugte forfærdeligt. Og mange blev helt sindssyge af det, de saa. Og af Angst. Og der var ikke mange voksne Mænd tilbage.«

Drengen knuger et Øjeblik begge Hænder i

*) Brændevin.

hinanden omme bag Ryggens Skjul; han hører godt det stumme Spørgsmaal fra ham, der sidder foran ham uden at mæle et Ord. Og han tager fat igen — afbrudt —

»Far . . . og Vahan og Sahag . . . var ogsaa . . . borte . . . alle tre. — Det var om Aftenen . . . det var inde mellem nogle Poppeltræer — og Gendarmen gav mig et Slag i Hovedet med Knippelen, saa jeg blev længe liggende paa Vejen . . . fordi jeg havde skreget . . . da jeg saa det . . . .

Og jeg blev ved at være saa underlig i Hovedet i flere Dage, af det Slag. Og saa kom vi til en stor tyrkisk Landsby. Og der kom Folk ud paa Gaden, for at se os — og der var en tyrkisk Hanum, som saa mig. Og saa gik jeg hen til hende og sagde, at det var en Fejltagelse, at jeg var kommet med, for jeg var en tyrkisk Dreng, og at jeg var fra Stambul. Saa tog hun mig med ind i sit Hus, og hun talte med sin Mand. Og jeg ved ikke, om de troede, hvad jeg sagde. Men de saa, at jeg arbejdede godt. Og de gav mig Klæder og Fodtøj. Og saa sagde de, at de skulde snart rejse til Stambul, og at de vilde tage mig med, hvis jeg artede mig vel. Og de kaldte mig Hussein, og jeg blev ved med at sige til alle, der spurgte, at jeg var en tyrkisk Dreng, og at Politiet havde taget fejl, fordi der var saa mange Drenge. Og saa rejste vi, og paa Rejsen var de gode imod mig og gav mig Mad, og om nogen spurgte, saa sagde de, at jeg var deres Søn. Og da vi kom til Stambul, og da vi havde hvilet os, saa sagde de, at jeg kunde gaa, hvorhen jeg vilde, men at jeg ogsaa kunde blive hos dem, hvis jeg hellere

vilde. Og Chukrie Hanum gav mig tredve Piastres, og hun sagde, at hun vilde helst beholde mig — for hun havde jo ingen Børn. Men jeg sagde dem Tak, fordi de havde været gode imod mig, og da jeg saa gik bort, vidste jeg nok, hvad jeg vilde. Og saa fandt jeg herud til Hospitalet. Det var nogle Armeniere paa Gaden, som hjalp mig; men jeg turde jo ikke sige, hvor jeg kom fra, og jeg sagde, at jeg skulde besøge en Syg herude. Og det sagde jeg jo ogsaa til jer herude — i Begyndelsen. For jeg turde ikke andet. Det var kun gamle Mihran-Agha, jeg fortalte det til —«

Der lyder en gennemtrængende Fløjten ovre fra Kontorbygningen; det er Garekin Effendis betroede Mand, der ved dette Tegn lader ham vide, at hans Nærværelse er nødvendig derovre. Han rejser sig langsomt og staar et Øjeblik i dybe Tanker, mens han stryger Drengens Haar. »Ja — min lille Dreng. Ja — min lille Dreng.« Andet siger han slet ikke. Og hans Stemme er saa fjern, som om den talte til andre og usynlige Væsner og ikke blot til den blege Dreng heroppe i det ensomme Vandtaarn. Han tager ham et Øjeblik om Hovedet og staar med ham, saadan, nogle Minutter, uden at mæle et Ord. Og han mumler blot de samme Ord igen. »Ja — min lille Dreng — min lille Dreng.« Og saa gaar de ud ad den lave Luge og begynder Nedstigningen ad Taarnets stejle Vindeltrappe. Drengen entrer foran, behændig som en Bjergged; Garekin Effendi følger langsomt efter.

Pludselig, da de er halvt nede, standser Drengen og vender sig op imod ham.

»Effendi,« siger han, ængsteligt. »Hvad betyder det, at alle de tyrkiske Saarede kom bort herfra iforgaars? — Tror du ikke, de har ondt i Sinde mod Hospitalet?«

»Jo — min Dreng. Jeg ved, de har haft det. Og der var endogsaa forberedt en Ordre til, at Hospitalet skulde tømmes og alle vore Syge transporteres til Haïdar-Pacha*) — og derfra deporteres mod Øst. Kun de Gamle skulde lades tilbage paa Gaderne inde i Stambul. Hospitalet skulde tages til Kaserne og Chauffør-Skole. Men tyrkiske Venner hjalp os i sidste Øjeblik, og Ordren blev ikke udstedt. Og de har nøjedes med at beslaglægge alt vort Mel og alt vort Brænde for Vinteren, og hentet alle vore Okser. Det er jo slemt for os, meget slemt — men vi finder vel paa Udveje. De Syge blev dog altsaa ikke deporteret; det er Hovedsagen. Jeg venter nærmere Besked om Sagen i Dag; maaske —«

Trin for Trin gaar det ned ad den stejle Trappe. Et Sted snubler Garekin Effendi; Drengen griber ham lynsnart i Armen og støtter ham.

Ovre i Hovedkontoret sidder kort efter Garekin Effendi og ligeoverfor ham en tyrkisk Herre, civil. De samtaler sagte og indtrængende; alt det bløde er som strøget fra Garekin Effendis Træk; de staar som hugget i Aandsnærværelsens og Energiens Marmor.

»Godt, Hassan Bey, godt. Jeg takker Dem. — Det er altsaa ganske uigenkaldeligt, at vi ogsaa

*) Den store Station paa Lilleasiens Kyst, hvorfra den anatolske Jernbane udgaar.

maa afstaa vort kirurgiske Materiale? Jeg lod det hele forskrive fra England for fem Aar siden; det er første Sort. Og det var overmaade kostbart.«

Garekin Effendi slaar efter i en af de store Protokoller i Skrivebords-Reolen.

»Seksten Hundrede Pund Sterling kostede det os, Transport og Told fraregnet,« siger han, »foruden Bygningen af den ny Operationsstue med Ovenlys. Det er store Udgifter, Hassan Bey, for et Hospital, der udelukkende lever af frivillige Gaver.« Garekin Effendis Øjne hviler ufravendt, over Guldbrillerne, paa Manden i den sorte Redingote ligeoverfor ham.

»Jeg ved det nok, Garekin Effendi — jeg ved det nok.« Hassan Bey trækker ned i Vesten og rømmer sig og ser paa alle sine Negle, den ene efter den anden. »Og jeg har gjort, hvad jeg kunde for at faa ogsaa denne Ordre annuleret. Men det er farligt, ved De, at røre for meget ved Sagen.« Han ser op og lige ind i Garekin Effendis Øjne. »De kender Myndighederne ligesaa godt som jeg. Og De ved, at hvad vi risikerer, er Svaret: »tag hele Resten med det samme.« Og hvad skulde De gøre, hvis f. Eks. Apoteket, med hele dets gode Reserve, blev taget fra Dem?«

Garekin Effendi fortrækker ikke en Mine.

Hassan Bey bøjer sig frem og sænker sin Stemme.

»Det var med største Besvær, at det lykkedes mig at bevare Apoteket for Dem. De kender mit Venskab for Dem, og De ved, jeg har ingen Anstrengelse skyet. Og det vilde jo være højst be-

kvemt for Krigsministeriet at bemyndige Den røde Halvmaane til at forsyne sig her. Vore egne Hospitaler« — han trækker foragteligt paa Skuldrene — »de har jo ikke været saa forudseende som Deres og det græske —«

Et bittert Smil er det eneste Svar; i det samme faar Garekin Effendi Øje paa Humajàk, der slentrer forbi det aabne Vindue.

»Kom herind et Øjeblik, min Dreng.«

Humajàk staar i Døren; i et lynsnart, mistænksomt Blik tager han Maal af den fremmede. Og over hans Ansigt lægger sig en Maske af tvær og dum Ligegyldighed.

»Humajàk, min Dreng,« siger Garekin Effendi paa Tyrkisk. »Denne Herre er en Ven af Hospitalet og af mig. Han er en af de mange gode Tyrker, som er forfærdede over, hvad der er gjort mod vore Landsmænd. Han har dyb Medlidenhed med dem, og han forsømmer ingen Lejlighed til at tage deres Parti. Og han har megen Indflydelse, og megen Magt. — Vil du fortælle ham lidt af, hvad du har set derovre, min Dreng?«

Humajàk ser tavs og ligegyldig ud af Vinduet. Han lader til slet ikke at ha hørt den sidste Sætning.

Garekin Effendi gentager sit Spørgsmaal, og Humajàk er nødt til at dreje Hovedet lidt. Han ser paa den fremmede, for Høfligheds Skyld, men staar stum som en Fisk.

»Barn,« siger Hassan Bey mildt og veksler et Blik med Garekin Effendi. »Du skal ikke være ban-

ge for mig. Jeg vil intet ondt hverken mod dig eller dine.«

»Bange,« mumler Drengen; Ligegyldighedens Maske over hans Ansigt brydes af et lynsnart Glimt af stolt og afvisende Foragt. Saa staar han igen som den tvært-høflige Utilnærmelighed og trækker paa Skuldrene med en udtryksfuld, beklagende Gestus.

»Set? Jeg har ingen Ting set,« mumler han. »Jeg? Hvad skulde jeg ha set?«

Der er intet Udkomme med ham; Garekin Effendi har set det straks. Drengen sendes bort, og de to Mænd fortsætter deres Samtale, indhyllet i Cigaretrøgen. Time efter Time gaar, indtil Garekin Effendi synes, han har naaet, hvad der i Øjeblikket *kan* naas: relativ Sikkerhed for, at Hospitalets Patienter ikke skal deporteres, i hvert Fald ikke i *dette* Krigsaar, og at alt, hvad Landsmænd giver som Gaver til Hospitalet for at afhjælpe den værste Mangel paa Brændsel, Fødemidler, Husdyr, Kolonialvarer, Petroleum, Gas, Elektricitet og Personale, atter i et Par Maaneder skal tilflyde Hospitalet og ikke gaa ind i Krigsministeriets »Budget«.

»Har De endnu mange skjult herude?« spørger Hassan Bey tilsidst — ganske aabenhjertigt.

Garekin Effendi trækker paa Skuldrene.

»Selvfølgelig ingen politiske — det ved De, kunde aldrig falde os ind. Men nogle Folk fra Provinsen er her jo, og det er jo altsaa ogsaa en Art »Forbrydere« og ensbetydende med, at de burde »sendes hjem«. Ved forrige Eftersøgning herude tog Gendarmerne seksogtyve. Vi giver dem jo Ar-

bejde herude, og til de forbryderiske »ugifte«, som der altsaa er udstedt Deportations-Ordre imod, giver vi jo gerne —« Garekin Effendi smiler svagt — »en lille Sygdom i Tilgift.«

»Har De ikke unge Piger nok i Byen til, at de ugifte lidt hurtigt kan blive Ægtemænd og Familiefædre? Det er et godt Raad, jeg giver Dem, Garekin Effendi.«

»Vi gør det saa ofte, vi kan. Men Politiet har opdaget det, og Bedri Bey lod det straks forhindre ved Forlangende af Papirer, som ikke findes her. Og ovre i Provinsen er jo alt, hvad der hed vore Kirker og Kirkebøger ødelagt —«

Hassan Bey sender en tæt Sky af Tobaksrøg op over sit Hoved og siger ikke et Ord. Sarkis, Hospitalskontorets gamle Tjener, lister ind paa brogede Hosesokker og tager de tømte Kaffekopper bort. Han ruller ned for Solen og flytter det lille Tobaksbord nærmere hen til den fremmede Bey.

»Garekin Effendi,« siger endelig Hassan Bey stille, med et dybt Suk ud i Stuen. »Hvornaar vil dette forfærdelige Vanvid høre op?«

»Spørg dem, der ved det,« siger Garekin Effendi med sin knappeste Stemme. »Eller spørg ikke — for for *os* er det for sent at spørge, og paa *os* er det for sent at tænke! Vi er færdige, Hassan Bey. Nu nærmer det sig de halvanden Million — de, der er »gaaet under« ovre i de fem Vilayet'er. Og de, der ligger under Jorden, kan ingen kalde til Live igen. Ikke jeg og mine. Og ikke De og Deres, Hassan Bey.«

Ordene ligger længe i Luften, saa tungt, at

Tavsheden synes ganske fyldt af dem. Og der tales ikke mere mellem de to. Saa rejser Hassan Bey sig og beder Garekin Effendi give Ordre til, at hans Automobil maa køre frem. De udveksler den tyrkiske, dybe *Téména,* og derefter et tavst Haandtryk. Hassan Bey kører bort.

I Græsset ude under Muren ligger en sammenkrøben Dreng og hulker vildt. Hovedet er begravet i Armene, Hænderne er knyttet i krampagtig Ekstase, og hele den magre Drengekrop ryster og skælver fra Hoved til Fod.

Hans Venner, Gederne, nærmer sig forsigtigt og snuser til det skælvende og snøftende, kortklippede sorte Hoved; en af dem puffer fortroligt til det, men han mærker det ikke. Først da Geden kildrer ham ind i Øret med sine tykke Læber, skubber han den bort med Albuen, og sparker ud efter de andre. Han ser ikke op, men hulker kun Gang paa Gang, uden at løfte Hovedet:

»Aa nej — jeg har ingen Ting set! — Jeg har ingen Ting set! — slet ingen Ting! Hvad skulde jeg ha set —?«

HUMAJÀK er blevet Vandbærer paa Afdelingen; han bringer Drikkevandet rundt paa Stuerne; smaafløjtende gaar han gennem de brede Korridorer med den brune Lerdunk paa sit Hoved, og mens han ler til Svalerne, der flyver frem og tilbage over ham, bøjer han sig i Knæene og lader Hænder og Arme udføre de sindrigste Kunstbevægelser, for at alle, der ligger derinde bag Sygestuernes aabne Døre, kan se, at han, Humajàk, ikke behøver at holde paa Dunken med saa meget som en lille Finger —

Inde fra et af Eneværelserne lyder en hæs, blæsebælgsagtig Stønnen, der nu og da faar Luft i halvkvalte Skrig; de vokser tilsidst til ubeherskede Hyl og dør hen i jamrende Klage i det Øjeblik, Humajàk passerer Døren med sin Vanddunk. Det er den eneste Tyrk, der er tilbage paa Hospitalet, siden den kirurgiske Afdeling forleden blev lukket. Han er for syg til at flyttes, og Humajàk tænker med Foragt, da han standser foran hans Dør, at det er jo ikke en Gang én Saaret, bare en Syg —

Stuegangen nærmer sig Døren, hvor Humajàk staar stille med sin Dunk, medens Skrigene der-

indefra igen vrider sig fra det gult fortrukne Ansigt i Sengen; Overlægen staar nu hos den Syge og prøver at finde hans Puls, Humajàk hører ham tale med sin yngre Kollega, Doktor Mikaelian, om en kompliceret Tyfus og en frygtelig Bughindebetændelse; han ser Sygeplejersken ordne Tæppet omkring de skindmagre, sparkende Ben, og han hører hende faa Ordre af Overlægen om en Morfinindsprøjtning, for at lindre de sidste Smerter — for Fyren lider umenneskeligt, siger Overlægen, og Humajàk hører ham tilføje, idet han gaar, at det er jo forbi om nogle Timer —

Lægerne gaar videre. Den Døende vælter sig i Sengen, Tungen farer langs de blaaligt stive Læber, Fraaden staar ham om Munden, og Humajàk ser Sveden drive ned over hans Ansigt og synes, han mod sin egen Hud kan føle, hvor isnende kold den er; Trækkene vrider sig, og han skærer Tænder, mens de hvileløse Hænder jager hen over Underlivet, hvor de vanvittige Smerter brænder; Øjnene er indsunkne i deres blaalige Huler, og Blikket sanser ikke men søger kun i vild Fortvivlelse rundt i Rummet efter Lindring. Overlæben trækker han højt op over de fremstaaende Tænder; han ligner en Hest, der vrinsker, mens Skrigene, hæsere og hæsere, for han har skreget i flere Døgn, presser sig frem —

Saa faar han Øje paa Drengen, der staar ved Døren med Vandkrukken.

»Suh —! Suh —!*) stønner han. »Det — brænder — som — Ild — herinde! — Suh, suh!«

*) Vand.

Det hivende Aandedræt, der er saa hurtigt, at Humajàk ikke kan tælle det, standser et Øjeblik, som i Forventning.

Humajàks Øjne er blevet store og fjerne ved Synet af den døende Tyrk. Mange, mange andre døende Ansigter ser han for sig — derovre — derhjemme —; hele hans Krophud sitrer ved Erindringen om alt det, der er sandt og ingen Drøm, ingen Drøm, saadan som han saa ofte om Morgenen tror det — han kniber sine Øjne tæt sammen, saadan som han har faaet for Vane at gøre, naar han ikke kan blive af med Synerne derovrefra — og han er døv, af hele sin Sjæl døv for den døende Tyrks Raab om Vand. Og han gaar bort fra hans Dør med Dunken urørligt knejsende paa sit Hoved.

Han skæver til Sygepasseren Karnig, der sidder ved et Bord i Gangen; det er en ung Kæmpe, som sidder ubevægelig, lidt duknakket, med Hovedet støttet i Haanden og, underligt nok, lader ligesaa døv som Humajàk for Skrigene derhenne —

Dèr kommer Elmas, den lille milde, halte Sygeplejerske med Morfinen.

Vinduerne, Dørene, Svalerne, Lægerne, der kommer ud af den næste Dør, det løber alt sammen pludselig i ét for Humajàks Øjne. Han husker kun Overlægens Ord, at Tyrken lider umenneskeligt, og at Morfinen skal lindre hans sidste Smerter —

Og lynsnart ser han for sig — derovre — sin Faders Legeme liggende under Landevejstræets Grene. Blodet siler ud af den overskaarne Hals. De stumme Øjne søger efter noget — og Humajàk ser det, de søger. Han ser sine Brødre slæbe sig

hen imod Træet, hvor Faderen ligger. Den ene, Vahan, med Lemmer og Brystkasse søndersiaaet af Bødlernes Knipler, og Sahag, han dør kun var 1 Aar ældre end han selv, døende af Knivstik i Ansigt og Hals —

Og saa. Lidt efter, han ved slet ikke hvor længe efter. De tre Lig, der ligger dèr. Tæt sammen. Med brustne Øjne. Mellem alle de andre. Hele den mandlige Slægt. Alle Vennerne —

Et Sekund efter ser han ikke andet end Elmas' forskrækkede Øjne, da han har slaaet den lille Flaske ud af Haanden paa hende. Han hører en Bakke falde klirrende ned paa Marmorgulvet og en lille Sprøjte splintres og rulle bort. Og han ser en brun Vædske danne en stinkende Plet foran Lægerne, der kommer tilbage.

Han hører en Lussing brage og føler sit Hoved brænde; Overlægens forbitrede Stemme om baade Sprøjte og Jod og Morfin, det sidste de havde, og om den Helvedes Unge, der ikke kan se sig for, skælder ved Siden af ham. Og ind i det hele de bristende Jammerskrig, svagere og svagere, fra ham derinde — —

»Karnig! Tør det Svineri op og tag den Klodsunge med dig ned i Haven og giv ham en Overhaling, som kan forslaa.«

Den unge Sygepasser er forbavsende længe om at udføre første Del af Ordren. Treven og uden at ænse Drengen gaar han derefter tilbage til sit Bord og sætter sig med begge Hænder under Hovedet til at stirre frem for sig. Utilnærmelig og med det tillukkede Ansigt fuldt af Had og Haan, og af

en forstenet Lidenskab, der ingen Grænse kender og intet Udtryk søger —

Humajàk kan ikke faa Øjnene fra ham. Han tænker pludselig paa et Billed, han en Gang har set, af en ung Løve i Fangenskab. Uvilkaarligt løfter han sig paa Taaspidserne, da han gaar forbi ham med sin Dunk.

Henne fra den store Fællesstue raabes der paa Vand. Ja, nu kommer han. Men hans Øjne drages bagud imod ham, der sidder stum og ubevægelig ved Bordet —

Humajàks Ansigt er blegt, undtagen dèr, hvor hans Kind er rød. Og han ler ikke mere til Svalerne, og han glemmer at gøre Kunster med Hænder og Arme.

Ligegyldigt kaster han et Blik ind i Dødsværelset, da han gaar forbi. Han ser, at han derinde ligger i de sidste, krampagtige Trækninger. Aandedraget er blevet til enkelte, svage Gisp. Nu strækker han pludseligt alle fire Lemmer fra sig, og med en dump Rallen falder hans Hoved lidt udenfor Sengekanten, mod Natbordets Kant. Over dets hvide Marmor ses kun lidt tjavset, sort Haar, sammenklistret af Dødssveden. Og derunder et Stykke gul Pande.

Alt er stille.

»KAN du ikke tænke dig, hvad det er for et Ord?« siger Karnig foragtelig.

Humajàk lader optaget af sin Pilefløjte. Men i Virkeligheden hænger han med Hovedet. Han kan bære al Ting — blot ikke Karnigs Foragt. Karnig er tyve Aar, han har været Fyrbøder paa Constantza-Damperen, før Krigen kom, og andre mærkelige Ting, han ikke vil fortælle; Karnig er hans Ven, hans Helt, hans —

Han slipper Pilefløjten og sparker til den.

»Sig mig det,« beder han. Øjnene er løbet fulde af Taarer.

Men Karnigs haarde Hjerte bøjes ikke. Han stirrer ligegyldigt ud i Luften.

Saa springer Drengen ind paa ham og begynder at slaa løs. Kæmpeskikkelsen rører sig ikke.

»Sig mig det!« raaber han med graadkvalt Stemme. »Sig mig det! Eller —« Han er ude af sig selv og griber Karnig om Struben.

Karnig ryster ham af sig som den, der børster et Blad af sin Trøje. Drengen bliver liggende paa Jorden; han beder ikke længere. Men da Karnig

ser Taarerne, der styrter ned over hans Kinder, og de krampagtigt skælvende Læber, blødgøres han. Og han bøjer sig over ham og hvisker et Ord i hans Øre.

Hævn.

Drengen klynger sig til hans Haand og stirrer paa ham, mens han med brændende Øjne, lidenskabeligt, hvisker Ordet Gang paa Gang frem for sig — — —

Karnig vender sig brat og gaar. Drengen bliver siddende halv oprejst og ser efter ham. Men i Virkeligheden ser han indad — ind i det, Karnig har fortalt.

Nu ved han det — og nu har hans Sjæl endelig Fred. Nu ved han det: at forrest i den russiske Østarmé, forrest i Kaukasushæren, den der nu er paa Vej mod Erzerum, dèr kæmper 50,000 armeniske Frivillige. Et frivilligt Korps, udstyret og bevæbnet af rige Armeniere fra hele den civiliserede Verden, ligefra Pengefyrsten, Boghos Nubar Pacha i Ægypten og til alle de andre, dem i Amerika, i England og i Paris — foruden i Rusland selv. Og alle som een bærer de sorte Uniformer: Sorgens Farve fra øverst til nederst, og et eneste Ord, det samme paa alle de halvtredsindstyve Tusinde, lyser over deres Pande, paa Uniformshuens Rand. Og nu ved han, at det Ord, hvis Flamme, skrevet med armeniske Bogstaver, brænder Fjenden i Møde fra de Tusinder af Pander og fra de Tusinder af Sjæle, og som fører deres Arm og giver deres Vaaben Sejer og deres Sind den dybe Dødsforagt, er dette ene Ord: *Hævn.*

Og nu forstaar han Udtrykket i Karnigs Ansigt. Og nu føler han med sit eget Hjerte hans stolte og stumme Fortvivlelse over at være indelukket som Sygepasser her. Og nu ved han, hvor Karnigs Tanker altid er henne. Hos Brødrene ved den russiske Front!

HAÏK HOVSEPHIAN

»DE ser daarlig ud, gamle Ven! Hvad fejlede De forleden? Patienterne talte allesammen om, at De var syg, men jeg fik ikke Tid at se op til Dem —«.

Doktor Delacombe standser et Øjeblik. Der gaar et prøvende Blik gennem Guldbrillerne over paa hans Sidemand.

Den eneste paa Hospitalet, som ikke er Armenier, er Øjenlægen, den fremogtresindstyveaarige Monsieur Delacombe, som er Franskmand. Ved Krigens Udbrud laa han af en langvarig Tyfus, og da Dardanellerne spærredes i November i Krigens første Aar, var han for svag til at forsøge Rejsen til Frankrig over Dedéaghatch. Og nu er alle Sunde lukket forlængst, og den gamle Patriot maa — »som en elendig Fange« — fortsætte sit civile Arbejde som Øjenlæge ved det armeniske Hospital, medens hele hans Sjæls Ild flammer i Græmmelse over ikke at være med at kæmpe for Frankrigs Jord. Og medens han daglig river sig i Haaret af Raseri over at være berøvet paalidelige Efterretninger fra Vestfronten — for ham den eneste, der eksisterer — og medens

han i hvert et ledigt Minut lader et Væld af sine ordrige, franske Eder rulle af Sted gennem Luften, til Forfriskelse for alle sine Omgivelser, er han i den livligste Bevægelse fra Morgen til Aften. Især nu, under Lægemangelen, da han har overtaget den ene af de medicinske Afdelinger, holder Arbejdet ham i Aande, saa han endnu ikke behøver at »hugges til Pindebrænde, som de andre gamle, ubrugelige Træstammer, der ligger og fylder op i Landskabet«. Hans eget Speciale, den ægyptiske Øjensygdom, giver ham jo kun lidt at gøre i disse Afspærringstider, da intet Skib i 2 lange Aar har ankret op paa Konstantinopels Rhed.

»Syg — nej, jeg var ikke syg.« Garekin Effendi tager Fez'en af og stryger sig med Haanden over den lave, brede Pande, saadan som det er hans Vane, naar det meget, han har at sige, kun bliver til ganske lidt. Og i næste Øjeblik er hans Udtryk som sædvanligt klart og roligt igen. »Der var blot — ja, der var blot noget, som var gaaet mig usædvanlig nær til Hjerte. — Haïk Hosephians Død.«

Monsieur Delacombe kaster et Blik fra de fyrigt-skarpe Øjne hen paa Garekin Effendis halvt bortvendte Hoved. Et hurtigt Blik over Guldbrillerne, en fransk Sjæls lynsnare Griben i Flugten det psykologiske Billed, der et Sekund aftegner sig bag Dækket til en anden Menneskesjæl.

»Hm!« siger han blot. Han standser et Øjeblik og begraver begge Hænder i Kitlens Lommer. Saa begynder de igen at gaa op og ned i den brede Havegang. Og Monsieur Delacombes Hænder farer op af Lommerne igen og gestikulerer i Luften,

mens Øjenbrynenes Buske gaar op og ned under den hvide Kalot. »*Eh bien oui, eh bien oui! ces monstres sont capables de tout!*« Han mumler det ud i Luften og gnider Haandfladerne ilsomt mod hinanden.

»Hvem han var?« siger Garekin Effendi, som om den anden havde spurgt med Ord. »Aa — han var blot en ung og lovende Læge, saadan som saa mange af de andre. Men han var noget mere end det. Han var en af vore allerværdifuldeste blandt de unge her. Spørg kun hvem De vil her paa Hospitalet, hvor vi havde ham som Reservelæge i halvandet Aar. Og spørg hans Venner og Arbejdsfæller inde i Péra, og i Patriarkatet og rundt paa Redaktionerne —«

Garekin Effendi bryder af et Øjeblik, og den iltre Mand ved hans Side bliver passiv og tavs og siger til sig selv, at Monsieur Garekins Tanker maa være meget langt herfra, naar han blot et Øjeblik kan glemme Virkeligheden. Glemme, at de alle er borte, Vennerne og Arbejdsfællerne, Politikerne, Nationalforsamlings-Medlemmerne, Redaktørerne, Professorerne, alle de intellektuelle: saa godt som alle er de deporterede og hængt eller i bedste Tilfælde skudt inde i Lilleasiens afsides Mørke; Patriarkatet lukket, Redaktionerne beslaglagt —

De sætter sig ved den store, runde Fontaine, paa en af Stenbænkene; udenom dem hviler Søndagsaftenens Fred. Garekin Effendi sidder og ser ud, som om han lyttede indad, medens for hans ydre Øre kun lyder Monsieur Delacombes tankefulde »*Eh bien ou! Eh bien oui!*«

Og da den gamle Franskmand jo føler, at han godt kan spørge, saa spørger han:

»Døde han her i Konstantinopel, Haïk Hovsephian? — Og var det igen den forbandede Plettyfus?«

Garekin Effendi smiler saa smerteligt, at den gamle Franskmand med det bistre Blik ønsker, at han kunde bide Spørgsmaalet i sig igen.

»Nej. Aa nej. Ikke ganske. Og det er vel svært for Udlændinge at forstaa dette, at vi Armeniere i disse Tider regner det for en Lykke, om vore Landsmænd dør en naturlig Død. Af Plettyfus eller Kolera eller ligegyldigt hvad — blot i en Seng, blot under et hjemligt Tag. — Haïk Hovsephian døde langt herfra. Han døde dybt ovre i Lilleasien, inde øst for Konia, paa Vejen mod Adana. Saa forstaar De vel?«

Den anden nikker. »Naturligvis — naturligvis!« mumler han. »Slæbt derind efter Regeringsordre?«

»Han, som alle de andre. — Det var allerede i Maj. Og vi havde længe intet Haab haft for ham. Men først nu i forrige Uge fik vi af et Øjenvidne Meddelelsen om, *hvordan* han døde. Og om, hvad der var gaaet forud.«

Der er saa stille ved Fontainen, at Skrigene af de store Høge, der sejler deroppe over Poppeltræerne, nær Dueslagene, skærer som Smerter mod Trommehinderne. Garekin Effendi ser op efter Høgene, som efter en Lidelse. Saa bliver han ved:

»Hans unge Hustru var tysk. Hun —«

Monsieur Delacombe farer op med en Grimace. »Fy for Satan!« udbryder han.

»Tag det med Ro, Doktor.« Der dirrer en Stribe af et Smil om Garekin Effendis Mundvige. »Hun var altsaa tysk — og en udmærket, ja, en sjælden ung Kvinde, karakterfuld og tapper og nobel.« For hvert af hans Ord er det, som om den gamle Franskmand sluger en bitter Pille.

»Forresten var hun ikke Preusser. Hun var Sachserinde; og hun var ikke blot det, men hun var en kødelig Niece af von der Golz Pacha.«

»Det var som Pokker! Og hun kunde ikke redde sin Mand?«

»Alt blev gjort. Hun gik til sin Onkel, han skrev og ansøgte og gjorde under Haanden Forestillinger i den høje Port og hos Politidirektøren. Alt forgæves. Hun gik i Audiens til Talaat Bey, hun mødte kun høflige Skuldertræk og Beklagelser over, at Sagen desværre ikke afhang af ham, Indenrigsministeren, og nogle Ordrer pr. Telefon, Ordrer, hun vidste, kun var Simulans. Og det var endda kun for sin Skønheds Skyld, at hun overhovedet blev modtaget. Chefen for det hemmelige Politi, den frygtelige Bedri Bey, havde nægtet hende Audiens, og dertil ladet hendes Tillidsmand vide, at det var Tyrker og ikke Tysker, der regerede Konstantinopel, og deres indre Anliggender skulde de nok afgøre selv, uden fremmed Indblanding. — Saa fik hun af sine tyske Forbindelser at vide, at Enver Pacha skulde komme til Byen fra Østfronten — uofficielt. Gennem v. der Golz Pacha fik hun efter nogen Tids Vanskeligheder Audiens hos Krigs-

ministeren. Og jeg ved fra hendes Venner, at hun den Dag var fuld af Haab; hun tænkte jo paa Enver Pachas aarelange Berlinerophold og hans tyske Sympathier. Og han var jo ung og maatte forstaa hende! Von der Golz kørte hende selv op til Seraskérail*) i sit eget Automobil. Men introducere hende personligt kunde han ikke — aa nej, ganske vist var hun hans Søsters Barn, men hun var gift med en Armenier og bar et armenisk Navn, saa intervenere direkte i Sagen kunde den tyske Overgeneral ikke! — Saa kom hun ind i det utilgængelige Krigsministerium. Og den dobbelte Række af Skildvagter i de lange Korridorer præsenterede Gevær for hende, da hun kom gaaende. Og med mange og flydende glatte Ord smilede Enver Pacha hende ud af Døren og kyssede hendes Haand ved Audienssalens Udgang, med Løfte om, at saasnart Forholdene var undersøgt — d. v. s. sendt til Bedri Beys Afgørelse — skulde hun fra hans Første-Sekretær faa Underretning om sin Mands Sag — o. s. v.

Saa blev hun grebet af Fortvivelse. Og saa gik hun til Sultanen selv. Hun vilde udvirke en kejserlig Rejsetilladelse til at tage til Konia og søge efter sin Mand. Deres eneste Barn, en lille ti Maaneders Dreng, havde hun med Slægtninge sendt hjem til Tyskland. Og nu fik hun, gennem den amerikanske Ambassade — ikke den tyske, for hun var jo ikke længere tysk! — Audiens i Dolma-Bagtché**). Von der Golz havde givet hende personligt Brev med til Sultanens 1ste Drogman. Hun

*) Krigsministeriets Palads i Stambul.
**) Sultanens Residens-Palads ved Bosporus.

fik saa, efter et Par Minutters Ophold i Audienssalen, af Drogmanen meddelt, at man skulde tænke over Spørgsmaalet.

Netop i de Dage maatte von der Golz Pacha, paa Grund af det russisk-engelske Fremstød, rejse over Hals og Hoved østpaa. Og ikke længe efter fik man at vide, at han var død af Plettyfus inde ved Bagdad.

Og saa, otte Dage efter Audiensen i Dolma-Bagtché, fik Patriarkatet Meddelelse om hendes Mands Død inde i Lilleasien.

Hun vilde ikke tro det. Hun kunde ikke tro det.

Men en anden af vore Landsmænd, som efter Regeringsordre er blevet kaldt tilbage fra Forvisningen, fordi han sidder inde med Oplysninger, som de nu under Tortur skal prøve at fravriste ham, han sendte hende Bud. Han var Haïks næreste Ven. Og han sendte hende Bud — at det var sandt: hendes Mand var død. Og førend han selv »forsvandt« for disse Oplysningers Skyld, havde hun et Møde med ham. Og han tog hendes Haand i sine og sagde hende det — som det var. *Som det var* — nej. Nej, alt kunde hun ikke taale at vide straks. Men han skrev det op. Inden Fængslet lukkede sig over ham, skrev han det hele op. Og det Papir har jeg læst.«

Der er en Stund Tavshed; saa stille, at Vindens Hvislen i Bladene kun gør Stilheden større. Saa spørger Doktor Delacombe, og hans Ord er stille, som Bladenes Hvisken:

»Rejste hun saa tilbage til Tyskland? Ene?«

»Ja. Saa rejste hun tilbage til Tyskland igen. Ene. Som en forstenet. Men Enkelthederne ved

hans Død forlangte hun at kende. Og hun vil faa dem at kende — en Gang. En Gang naar hendes Sjæl har lukket sig lidt over Smerten, vil hun faa det altsammen at vide. Og hun vil lære deres Barn at kende det. — Ja, De maa gerne høre det.

Han blev altsaa vækket en Nat, af det hemmelige Politi, som for en Forms Skyld rettede et Par Spørgsmaal til ham; og saa bad de ham følge med. Den lukkede Bil holdt nede paa Gaden og ventede. Deri sad flere af hans nærmeste Venner — blandt andre, aa ja, hvad nytter det at nævne deres Navne? *De* har ikke kendt dem, — og *jeg?* Jeg ved jo, vi faar dem aldrig mere at se. De trykkede i Tavshed hinandens Hænder. Længere henne i samme Gade holdt en lignende Bil, som sluttede sig til denne. Deri sad Vartkés og Zohrab — de to mest fremragende af vore Repræsentanter i Parlamentet; deres Navne er kendt ogsaa udenfor tyrkisk Politik. Vi har forlængst faaet sikker Underretning om begges Død; de blev hængt i Konia. I samme Bil sad vor store Musiker Komitas Vartabéd. — Og saa gik Vejen ned mod Bosporus. Han, der i disse Dage er blevet ført tilbage, og som var med Haïk Hovsephian lige fra denne første Nat og til hans Død, har fortalt mig om det. De troede et Øjeblik, sagde han, at Hensigten i dette Tilfælde var at gøre kort Proces og lade dem forsvinde i Bosporus' stærke Strøm. Man kunde jo tænke sig alt. Men nede ved Vandet laa en af de smaa Regerings-Mouch'er, som benyttes om Natten ved de »intellektuelles« Deportationer. Den steg de i, hver med sin Politiofficers ladte Pistol et Par Centimeter fra Brystet.

Og saa gled de i Nattens Mulm over Vandet over til Haïdar-Pacha. Og før Solen stod op, var de langt herfra.

Efter Endestationen, lidt Øst for Konia, kom de i Karavane sammen med flere Tusinde af de almindelige forviste, de ikke politiske, alle de, som til Fods — for der forlanges 30 Pund for et Køretøj for 1 Dag — maa tilbagelægge de Tusinder af Mil, ud imod Maalet, den fjerne, syriske Ørken i Egnene ved Zoar; ud i den visse Død. Haïk blev som Læge kaldt til et Par af de eskorterende Gendarmeri-Officerer, d. e. dem, som vaager over, at »Emigranterne« tvinges fremad ved Stokkeslag og ved Stød af Pigstokke. De to Officerer havde ved et Uheld drukket af det forgiftede Brøndvand, som Regerings-Udsendingene bereder for Emigranterne; det hører jo med til Systemet.

Saa, lidt senere, ved et af de Ophold, hvor betalte, ofte kurdiske Røvere, eller, som det hedder, fredelige Landsbybeboere, er stationeret med Ordre til at plyndre de forviste for alt, hvad de har kunnet føre med af Klæder og Husgeraad — ikke Penge, for de gaar i Embedsmændenes Lommer — dèr blev Haïk kaldet til Anførerens Datter, som laa meget syg i hans Haremstelt. Og paa Grund af denne Datters Sygdom blev Haïk og hans Fæller opholdt nogle Uger paa dette Sted. Han behandlede den syge Pige, og helbredte hende. Saa vilde Faderen — det var den bekendte Nureddin Sedad Bey — vise sin Taknemmelighed. Han tog Haïk og et Par af hans Kamerater ind i sit Telt og bød

ham som sædvanlig sin Vandpibe. Og han forærede ham først en pragtfuld og meget kostbar, gammel sølvbeslaaet Revolver. Haïk spurgte ham, hvad han skulde med den? Hans Skæbne var jo alligevel beseglet. »Ja, det er den,« svarede Kurdhøvdingen. »Og siden du ved det, saa vil jeg sige dig Sandheden. Din Død er besluttet. Allerede ved næste Stoppested skal du skydes. Jeg har set dit Navn paa Listen. Men du har helbredt min Datter, og jeg skylder dig at redde dit Liv. Undertiden kan *Kadèrs**) Vilje forandres — og jeg har Magt til at frelse dig. Derfor tilbyder jeg dig min Datter til Ægte. Du afsværger blot din Tro og bliver Muselmand som vi. Og dit Liv vil være frelst, din Død vil gaa over min.« Haïk svarede, at han kunde ikke tage mod Nureddin Bey's Tilbud. Han svarede, at han havde allerede en Hustru, og at hun sad i Konstantinopel med hans lille Søn, som endnu ikke var et Aar gammel. Nureddin Bey spurgte, om han da ikke, for sit Livs Skyld, kunde glemme sin Religion og tage en Medhustru, og forskyde sin vantro Hustru, saadan som Profetens Lære bød. Han kendte jo desuden Fatma og vidste, at Pigen var velskabt nok. Haïk svarede nej. Det var ikke for Religionens Skyld, sagde han, men fordi hans Fædres Skik ikke tillod ham at ha mere end een Kvinde og fordi han ikke vilde svigte hende, han havde efterladt i Stambul og som havde forladt sit Fædreland og sin Faders lune Harem for at følge ham. Om Nureddin Bey ikke kunde forstaa det?

---

*) Skæbnens.

Kurden trak paa Skuldrene; det maatte han jo selv om, sagde han. Men saa kunde han, Nureddin Bey, intet udrette. Det var for sent; hans Navn stod øverst paa den sidste Liste. Nu vilde han komme igen lidt senere — saa kunde Effendi'en imedens tænke over det. — Da Kurden kom igen, havde han Datteren med. Hun græd og knælede for ham og tryglede. Da det havde varet en Stund og det ikke hjalp, gav Faderen hende et foragteligt Spark ud af Teltaabningen. Og saa sagde han kort og godt, at saa havde de altsaa ikke mere at tale om. Og han bød Farvel, ønskende Effendi'en og hans Venner Lykke og Rigdom, mange Sønner og et langt Liv. — Næste Morgen brød Karavanen op, og Haïk og hans Kamerater blev under strengeste Bevogtning ført videre. Og mod Aften« — Garekin Effendi tager Fez'en af og lader den blive liggende paa Stenbænken, medens Haanden Gang paa Gang, Gang paa Gang, glider tungt hen over Panden — »mod Aften gjordes der Holdt igen. Og det første, der skete var, at Haïk Hovsephian blev trukket om bag et Træ — og skudt ned. Hans Kamerater stod kun faa Skridt derfra, mellem deres Vogtere. »Hils hende,« var det eneste, han hviskede, da han gik forbi dem. Og han vendte Hovedet om efter dem; og de kunde se paa hans Læber, at han sagde de samme to Ord een Gang til. — Jeg ved ikke, hvor de ramte ham. Men jeg ved, at han faldt først for det tredje Skud. *Det* ramte ham i Øjnene —

Han gik roligt i Døden — som næsten alle vore Folk gør det. — Saa eksekuteredes de andre af dem, der stod paa Listen. Han, hvis Navn i

Følge Telegram var blevet strøget, har fortalt mig det — men det har jeg vistnok sagt Dem —«

Garekin Effendi tier; han er meget træt og sidder lidt med lukkede Øjne. Den gamle Hospitalshund kommer og lægger sit Hoved paa hans Knæ; han mærker det ikke. Der gaar en Tid hen uden at nogen taler. Monsieur Delacombe farer ustandseligt med Haanden op og ned gennem sit spidst tilklippede, hvide Skæg; hans Læber bevæger sig uophørligt, som under talløse, tavse Eder. Men der kommer ikke en eneste af dem over hans Læber.

»Monsieur Garekin,« spørger han omsider, varsomt. »Hvordan var det — kendte De personligt denne unge Mand? Stod han Dem nær?«

Det varer lidt, før Garekin Effendi svarer. Han aabner et Øjeblik de trætte Øjne, men lukker dem saa igen.

»Ja,« siger han stille, »meget. Jeg — jeg kendte ham, fra han var en lille Dreng. Hans Fader omkom under de store Massakrer i 1896 her i Konstantinopel. Jeg blev derved en Slags Formynder for Drengen. Han var Barn sammen med min egen Søn. Jeg havde en Gang — en eneste Søn. Han og Haïk var Venner.«

Da Monsieur Garekin igen aabner Øjnene, er Blikket langt, langt borte. Saa fjernt forude, som kun Tanken kan gaa. Ikke Ordet. Og der er kommet noget sammensunket over Skikkelsen.

Der siges slet ikke mere. Monsieur Delacombe river sin Cigaretæske op af Lommen og tænder med febrilske Fingre Tændstik paa Tændstik for at faa Ild. Saa ryger han i utrolig Fart løs af Cigaretterne

— den ene efter den anden. Han damper løs som i Feber. Han byder ikke sin Sidemand; han ved, Monsieur Garekin ryger ikke. Og han kaster Cigaretterne halvrøgne bort — for at tænde en ny.

Høgene, der svæver deroppe, skriger med længere Mellemrum end før. Ind over Haven falder Skæret fra den synkende Sol derude. Alt er saa stille og fuldt af Fred.

De to Mænd drager omsider, saa underligt samtidigt, et dybt, dybt Suk. Saa kaster den gamle Franskmand den tømte Cigaretæske langt over imellem Rododendronbuskene.

»Monsieur Garekin,« siger han. »Var der nogen særlig Aarsag — særlig Anledning — til denne unge Mands Arrestation?«

Hans Sidemand retter sig; det ser ud, som kaster han en Kaabe af sig, bagud.

»Noget særligt *Paaskud,* mener De. Ja, der var. Og De skal høre det, siden De nu har hørt det andet. For en 3—4 Aar siden, medens Haïk fuldendte sin Uddannelse i Genève, fra hvis Universitet han er diplomeret, holdt han en Aften, i en selskabelig, kosmopolitisk Forening, et Foredrag om Tyrker og Armeniere. Det var ikke noget strengt politisk Foredrag, og intet Agitationsforedrag; det omtalte f. Eks. slet ikke Massakrerne i 96. Det gik mest ud paa Konstitutionen, og det Haab om fredeligt og frugtbart Samarbejde, som vi havde haft i den første Tid. Og om hvad Skuffelser, vi i Stedet for havde lidt. Der var ogsaa Landsmænd til Stede; een af dem, en ung Pige, som

studerede Medicin i Genève, skrev hjem til sin Fader her og fortalte ham om Haïk Hovsephians Foredrag. »Du skulde hørt det, Fader,« skrev hun; »det gjorde os saa godt. Det var saa fuldt af Varme og af Kraft«. Ellers refererede hun slet ikke Indholdet. Men dette flere Aar gamle Brev blev fundet ved Husundersøgelse hos denne Fader. Han havde for 12 Aar siden, flere Aar inden Konstitutionen i 1909, beklædt en meget betroet og ansvarsfuld Stilling som Rektor ved vort eneste nationale Gymnasium i Konstantinopel; senere gik han over til at blive Generalinspektør over vore samlede Provinsskoler. Begge Dele skulde straffes nu. — Saa fandt de dette gamle Brev fra Datteren, hvori Haïk og hans Foredrag nævntes. Derved sendtes ogsaa han i Døden.«

Garekin Effendi ser sig om efter sin Fez og strækker Haanden ud for at sætte den paa, men glemmer det. Saa vender han sig og spørger, draget tilbage af Nutiden:

»Men nu De, Doktor? De glemmer vel ikke at melde Dem hver Maanedsdag? De forenede Staters Konsulat forlanger jo Orden i Sagerne. Politiet forhørte sig her igen forleden om Deres Nærværelse.«

»Pyh! *Paaskud,* min Kære! Paaskud, og ikke andet, siger jeg Dem. Aa, dette infame Komediespil! Kære Monsieur Garekin, De er vel ikke saa naiv at tro, at det er *mig*, Politiet hver Maanedsdag kommer herud for at inspicere? Selv om jeg er fremmed Undersaat af en fjendtlig Magt, sig mig saa, hvad Interesse de i Alverden skulde ha i, om

jeg en skønne Dag absenterede mig — Gud maa ellers vide, hvad Vej! Mener De, Tyrkerne pludselig er blevet naive? Eller tror De paa det Komediespil?«

Det iltre Blik, Monsieur Delacombe kaster tilvenstre, er ham nok. Garekin Effendis Udtryk er lutter bitter Ironi, og hans Stemme er rolig resigneret, medens han, Gang paa Gang, lader Haanden glide tungt hen under det tætte, hvide Haar. Og med det Eftertryk paa hvert Ord, som er ejendommeligt for hans korte, knappe Sætninger, svarer han:

»Paaskud? Komediespil? Hvad i Alverden skulde det *ellers* være?«

Andet svarer han ikke. Og Monsieur Delacombe giver mumlende et lille Forraad af Eder Luft og griber i Lommen efter Cigaretter, men mærker, at den er tom. Saa ser han sin Sidemand trække et Papir op af Inderlommen.

»De kan gerne se det,« siger Garekin Effendi. »Naa, det er sandt, De kan ikke læse det. Jo, det er bare en Meddelelse, vi fik i Morges Kl. 9 om, at »en af Dagene« ved Middagstid vil Regeringen lade Gendarmerne indfinde sig igen for paany at »undersøge« Hospitalet. Og at hvis der inden det Klokkeslet — Dagen nævnes ikke, det er ægte tyrkisk Orden og Logik — mangler en eneste Mandsperson efter den sidst opførte Liste, vil Bestyrelsen komme til personligt at undgælde derfor. Det er det sædvanlige. Det betyder Fængsel og Pinsler og eventuel Hængning for en af *os*, om vi hjælper en eneste til Flugt. Og *vi!*« Tusmørket falder paa; de to Mænd rejser sig og gaar op mod Bygningerne.

»*Vi* kan jo daarligt undværes.« Monsieur Garekins Ord bliver igen til en indadvendt Mumlen. »Vi har saa manges Velfærd i vore Hænder. Otte Hundrede Mennesketilværelser. Gaar *jeg* min Vej, blir der Hungersnød paa Hospitalet, for Alvor, ikke blot halvt, som nu. Ingen kender vore Forraads-Hemmeligheder og vore Hjælpekilder uden jeg. Og der er jo Børnene — Børnene især.« Hans Øjne søger de Forældreløses store Bygning.

»Tak for Løget, Saruhì!« raaber Garekin Effendi i det samme; hans Stemme er som forvandlet, fuld af nyt Liv, og hans Ansigt straaler mildt mod den gamle Kvinde, som kommer rokkende forbi, langs med de Gamles Kvindefløj.

Hun standser og planter Stokken i Jorden med et Glædesudbrud.

»Hjalp det, Effendi?« spørger hun, spændt.

»Om det hjalp? Ser du ikke, hvor rask og frisk jeg spadserer omkring igen?« Han ser med et Smil til sin Sidemand. »Ingen af den franske Doktors Piller hjalp mig, ser du. Men saa snart jeg fik dit Løg, var min Sygdom som blæst bort nogle Timer efter!«

Der staar en solmild Glæde ud af de smaa, sorte Øjne i Ansigtet, der er en eneste Rynke. Hun griber Garekin Effendis Haand og fører den til sine Læber og sin Pande.

»Jeg vidste det nok, Effendi! Det slaar aldrig fejl. Og saadan en som *dig* — hvem skulde det vel ellers hjælpe paa? Men pas nu paa, Effendi, hører du, at det ikke begynder igen. Onde Øjne havde set paa dig,« den gamle Kone lægger indtrængende sin Haand paa hans Arm, »det kan ske

igen. Og hvad skulde vi her paa Hospitalet gøre uden dig; sig mig det. Herrens Fred være med dig nu og altid, Effendi.«

Hun lægger hans Haand mod sin Pande et Øjeblik, saa tager hun ærbødigt Monsieur Delacombes Haand og kysser ogsaa den; og saa rokker hun videre ved sin Stok.

»Åa ja. Den Slags Sjæles Tillid og Kærlighed er det vel, som overhovedet holder én oven Vande i Tider som disse. Hvad hun sagde? Hun frydede sig over Virkningen af sit Løg! De ved, det blev sagt paa Hospitalet forleden —

»Jeg havde selv den Ære at fortælle Dem det,« afbryder Monsieur Delacombe ham, »for Patienterne talte nemlig ikke om andet.«

»Ja, det blev altsaa sagt, at jeg var syg. Og saa kom gamle Saruhì til min Dør med et Løg, som hun havde gennemskaaret halvt i 4 Dele, og hun beskrev omhyggeligt for min Husholderske, at jeg skulde klippe et lille Stykke af en af mine Negle og dele det i 4 Dele og lægge dem i Løgets Midte, og dernæst skulde jeg klippe fire smaa Stykker Haar af mit Skæg og gøre ligesaadan med det, og saa skulde jeg omhyggeligt spise det hele ved Solnedgang! — De ved, hvad Løg er for en Luksusvare for Tiden. Jeg hørte senere af Søster Vartanousch, at Kokken Hagop, der er stædig som et Æsel, havde nægtet den Gamle Løget, fordi hun ikke vilde ud med, hvad hun skulde bruge det til. Og saa var hun gaaet paa sin Fod ind til Yédi-Koulé, til Sælgerne, der sidder ved den gamle Mur, og dèr havde hun tiltusket sig et Løg for sin Brødration for 2 Dage. Saa hun fortjente sin Glæde. — Godnat da, Doktor.«

»Godnat, min Ven, Godnat. Pas nu godt paa Dem selv, naar Politiet kommer; husk paa, hvor uundværlig De er.«

Den anden smiler sit sørgmodige Smil.

»Jeg ved det, ja. Men der er saa mange af de »mistænkte«, som jeg ængster mig for. Karnig især — den prægtige Fyr. De har naturligvis forstaaet, at vi skjuler dem her, under det ene eller det andet lille Sygdomspaaskud. Hele deres Forbrydelse er jo den, at de er »fra Provinsen« og derfor skal »sendes tilbage«, som det hedder. Gud bedre det — hverken vi eller deres Hjemstavn ser dem nogen Sinde igen. — Men, jeg tør jo ingenting gøre. Jeg tør ikke tage mig Ret til at udsætte de mange for at redde de enkelte.«

»Hør!« Monsieur Delacombe griber sin Ven i Armen. »Børnene svarer Dem selv! Se, hvor de myldrer sammen og fylder Haven med Haab og med Fremtid! Aa! det er Søndags-Sangen, de synger, er det ikke? Det er den, jeg elsker, fra den Aften, De gav mig Oversættelsen!«

Sangen toner gennem Haven — og Garekin Effendi ser til sin Forbavselse Taarerne styrte ned over den gamle Franskmands Kinder. »Det er *min* Sang,« mumler han. »Det er alt, hvad jeg møder af Frankrigs Aand her i dette djævelske Tyrki —«

De staar begge stille og stumme og lytter til Barnestemmernes firstemmige Kor.

»Ære være Dig, Herre! Vor Gud og vort dyre Skjold!
Du, som gav os de gode Dage og nu de onde!
Natten saa' vi komme, og Natten er end ej omme!
Herre, rens vore Fædres Jord fra Fjendens Vold!«

»Herre, giv Fred til Verden! Lad Broderskabet bestaa!
Tag i din Haand vore døde og døende Fædre og Brødre!
Natten saa' vi komme, og Natten er end ej omme!
Giv os Kraft at vente, lad os Sejren naa!«

Monsieur Delacombe farer med Haanden op og ned gennem sit Skæg, mens han mumler i stærk Bevægelse, den han ikke tænker paa at skjule:

»Eh bien oui — eh bien oui! Dette med Gud — det kunde de jo gerne spare sig. Men ellers — ja, hele mit gamle Hjerte synger jo med i den Sang! Og Deres! »Natten saa' vi komme, og Natten er end ej omme!« Garekin Effendi — det De har fortalt mig i Aften, er for mig ikke til at glemme igen . . . Og om hun stod her, ved Siden af os, den unge Hustru — ja, jeg ved, at jeg vilde bøje mig for hende og tage hendes Haand og bede hende tro paa en gammel Franskmands inderlige Sympathi. Det var bare det, jeg vilde sige. Sangen løste min Tunge. Godnat, Garekin Effendi. Og Tak for i Aften. *A bientôt!*«

De to Mænds Haandtryk er langt og varmt; saa gaar de hver til sit. Et Øjeblik staar Monsieur Delacombe og ser efter den hvide Nakke, som bøjer sig saa træt, da den er ene. Den gamle Franskmand har glemt sine egne Trængsler, og han har ingen Eder og ingen Gestikulationer, da han, ganske langsomt, gaar op mod Huset, mens han tænker paa Haïk Hovsephian.

DEJLIGE BARDISAK —

To
Garekin Ohannian Esq.
Armenian Hospital
Yédi-Koulé.

Robert College. Rouméli-Hissar,
near Constantinople.
June 10. 1915.

»Min kære Mr. Garekin.

Vi Amerikanere, ved De nok, har Ord for at være *bussines-men* mere end noget andet. Og mindst af alt har vi Ord for at give os af med Føleri.

Jeg tror, at jeg som Amerikaner er paalidelig nok — og at jeg er lige saa langt fra Føleri nu som nogen Sinde før. Men jeg skammer mig ikke ved at sige, at mine Følelser er blevet som blodigt Kød, og at mine ellers saa solide Nerver sidder og sitrer i mig med en Fornemmelse af at være blevet hudløse — siden det jeg har set!

Mr. Garekin — Bardisak er tømt!

De ved det. Ja.

Men *jeg har set det,* Mr. Garekin. Vort dejlige Bardisak! Og jeg faar ikke Søvn i mine Øjne om Natten — siden jeg kom tilbage derfra —

Husker De vor første Sommertur derinde? For fire Aar siden?«

Garekin Effendi lader Brevet hvile i sit Skød og lukker Øjnene i. Omkring ham er alt stille; Natten er faldet paa.

Han ved det — ja. Bardisak er tømt. Punktum. For otte Dage siden begyndte »Rømningen«; om to—tre Dage vil alle være borte derindefra, paa Vej over mod den syriske Ørken. Patriarkatets Henvendelse til Talaat Bey om at skaane de otte Tusinde fredelige og arbejdsomme Landsbyboere derinde har været forgæves.

Om han husker deres, Amerikanernes, første Sommertur derind, for fire Aar siden? Ja, han gør — som var det i Gaar. Den Sommer, da han og hans Broder og andre af Armenierne blandt Professorerne paa Robert College havde fortalt deres amerikanske Colleger om det lille Paradis, der laa skjult derinde, højt oppe i Bjergene i Bunden af Ismidt-Golfen. Den store, armeniske Bjerglandsby med de sprudlende Svovlkilder og den vidunderlige Vegetation. Og en Luft, saa man drømte sig i Alperne, havde Amerikanerinderne senere sagt; de havde jo hidtil klaget over ikke at kunne finde et Sted at tage hen om Sommeren, for paa Prinseøerne var der for varmt —

»Først de otte Timers Sejlads paa den lille, snavsede og lugtende Fjorddampers Dæk, overfyldt af Mennesker og Dyr og alskens ubestemmelig Fragt. Men husker De Golfens glasklare Glans og Delfinernes Leg om Skibet, og den bløde Brise, der strøg ned fra Olymp? Og Prinseøernes Klippeom-

rids. Som Capri og Ischia laa de derude og smilte mod Himlen og ned mod deres eget Spejlbillede. Og yderst ude Havet — det endeløse. Aa, mange Gange friskere end Bosporus var det jo! Og saa Bjergformationerne, da vi nærmede os Golfens Indre. Og den Fred derinde. Skulde nogen anet, at vi var kun otte Timers langsom Rejse fra Konstantinopel.

Og saa Turen opad til Hest i den stille Aften, gennem det lifligste og frodigste Landskab og den mest idyllisk-yppige Vegetation, jeg har set paa tyrkisk Grund. Hvor var dog Maanen stor, og hvor var Luften sød af Æblerosernes Duft i Hegnene og af Lindetræernes og Akasiernes, der stod, som de vilde, ind over Markerne. Og dèr hørte vi for første Gang under tyrkisk Himmel Nattergalenes Sang, hvor de svarede hinanden, to og to, viden om i de frodige Fjelddale og fra Morbærlundenes Skjul. Og Maanen steg og steg og belyste de store Tinder deroppe om Bardisak, hvor vi snart kunde skimte de sparsomme Lys i Husene; og vore Førere slukkede Lygterne, for Vejen, vi red op ad, laa jo som det hvideste Elfenbensbaand i Maanens Lys. Og husker De vor store Hund, Gordon, han som ogsaa for første Gang var paa disse Kanter og som sprang gøende rundt fra Hest til Hest for at se, om vi alle var med. Og da de smaa Børn, som vi tre—fire unge Familier jo havde med, efterhaanden blev søvnige, og da De sagde: »Giv mig den Lille,« og De rakte den første af dem til en af Førerne — som den naturligste Sag af Verden; og ligesaadan med de andre. Og vore Hustruer blev jo lidt forfærdede,

for vi kendte jo ikke disse sortsmudsede Armeniere, som gik der i Maanelyset og ledte vore Heste; vi saa bare, at de tog vore smaa Børn i deres Arme saa ømt, som vi syntes, vi aldrig før havde set fremmede tage paa smaa Børn — og de gav deres Heste et Par korte Ordrer om at følge i Hælene paa dem, medens de selv havde Brug for deres Hænder til at bære Børnene i. Og Hunden løb fra den ene til den anden og holdt Øje med Børnene. Men Mødrene var pludselig blevet saa rolige, som om Børnene laa under det hjemlige Tag i Vugger og Senge.«

Garekin Effendi lukker igen sine Øjne og lader Billedet fra den Aften glide forbi. Han synes, han ser dem endnu, disse unge Kvinder, hvordan de sad dèr paa Hesteryggene, stirrende opad, hensunkne i denne Maaneskinsaftens Trylleri, og det var, som om hverken Mænd eller Børn havde eksisteret for dem den Aften; kun en sjælden Gang kastede en af dem et Blik hen efter den af de sortsmudsede, kraftige Mænd, der gik med hendes Barn —

Og en af dem var pludselig begyndt at synge, sagte, *Home, sweet home,* og alle havde stemt i med. Og Førerne, som ofte havde hørt Melodien oppe i den amerikanske Drengeskole i Bardisak, de nynnede med.

»Og De gik og fortalte os, at dette Bardisak, det gik mellem Deres Landsmænd under Navnet »Lille-Armenien«. Og at her, i den afsides Bjerglandsby, dyrkedes Deres Fædres Skikke saa trofast som ovre i Armenien selv. Og at De, som var født og opvokset derinde, kun kendte Deres rette Fædreland gennem Billedet deraf her i Bardisak.«

Ja, det var sandt. Men tredve Aars anstrengt Arbejde inde paa Hospitalet havde fjernet ham fra Bardisak; Hvile havde han jo ikke undt sig, først den omtalte Sommer var han taget derud med Amerikanerne, og havde selv taget sig fjorten Dages Ferie, for sit trætte Hjertes Skyld. — Og det blev saa første og sidste Gang, han gensaa Bardisak. Hvem kunde forudse en Verdenskrig —

»Men hvor forbavsede blev vi ikke, vi amerikanske bussiness-Mænd, da vi var staaet af Hestene uden for det lille Hotel deroppe, og da Mændene skulde ha deres Betaling. Jeg ser ham endnu, den største og mest sortsmudsede af dem, da han traadte hen til Dem med en kongelig afværgende Bevægelse, og de knappe og rolige Ord: »Er du ikke Garekin Effendi inde fra Hospitalet? Hestene koster ingen Ting.«

Vi Amerikanere er heller ikke af for mange Ord; og vi fandt slet ingen, husker jeg nok, da De havde oversat denne sorte Bjergmands Besked for os — som noget ganske hverdagsagtigt. Og Deres Guldlorgnet, som De havde tabt paa Vejen opad, den Gang De overtog én af Førernes Plads og førte den gamle, ængstelige Mrs. Davis' Hest ved Bidslet. Det var vist ikke Morgengry endnu, før en af Mændene kom til Hotellet med den fundne Lorgnet.«

Garekin Effendi smiler ved Mindet; han tænker paa, hvad der var fulgt med Lorgnetten: et vældigt Knytte fuldt af modne Morbær. »For,« havde Manden sagt, »det var den Gang, du tog imod min Broders Søn inde paa Hospitalet, skønt der nok ikke var Plads, hørte vi. Hvad han fejlede — kan du

ikke huske det? Jo, han havde jo faaet Kæben slaaet i Stykker af Gendarmens Stok, fordi han havde sunget »Moder Armenien«, mens han gik og tørrede Tobaksblade«. Og næste Dag var der kommet andre, og stadig andre de følgende Dage, med Gaver af alskens Afgrøde og Bagværk og Landsby-Industri, alle blot med den Forklaring: »Er du ikke Garekin Effendi, inde fra Hospitalet?« Han stryger sig over den forgræmmede Pande. Ja, han havde følt det ogsaa, den Sommer, at lidt var det dog lykkedes ham at udrette. Og at var end hans eget Liv blevet ensomt, og havde han syntes, at Frugten var faldet for bestandigt af hans Livs Træ den Gang Archag døde — saa havde han dog sat sig Spor i Hospitalets blomstrende Drift og ved dets Velgerninger mod Nationens Børn. Og hans Livs Resultater vilde leve baade her og mange andre Steder, og ogsaa derinde i »Lille-Armenien«. Det troede han før. Men nu! Men nu! *Alt* forgæves. Nationen udryddet. Hvad der endnu var blandt de levendes Tal: en Draabe i Havet! Døde, myrdede eller omkomne i Forvisningens Elendighed. I Sumpenes Sygdomme og i Bjergenes eller Ørkenens Hungerdød —

»Garekin Effendi, Graad og Smil strides i mit Hjerte, naar jeg dvæler ved disse Minder, om det der den Gang var — og naar jeg saa vaagner og ved, hvordan der nu ser ud derinde!

Husker De, naar vi gik gennem Landsbyens lange, eneste rigtige Gade, hvor Kvinderne sad og kniplede, mange med Barn ved Brystet, og løftede de milde Øjne mod os, og rejste sig, naar vi gik forbi. Det var fordi, De var med, kære Mr. Gare-

kin, det lærte vi jo snart at forstaa; ellers var det jo kun for Præsterne, at Kvinderne rejste sig op. Og den Dag, vi var ude at se paa det Sted midt paa Bjergskrænten, hvor flere af os unge Familiefædre drømte om at bygge os et Par smaa Sommerhuse, og da Turen blev længere og længere, fordi vi ikke kunde gaa os mæt i al den Dejlighed, og da vi gik højere og højere op ad den stejle Sti, indtil vi tilsidst, gennem et Væld af mandshøj, blomstrende blaa og rød Rododendron, naaede op til den mærkelige lille Skov, hvor vi, under Lilleasiens Himmel, laa under kæmpehøje, gamle Bøge, hvor Kilderne rislede over Klippegrunden og hvor Hovedkilden, den hellige Sourpe*)-Minas dannede Pilgrims-Vandet foran det lille Valfartssted, hvis Stenmure var overridset med Navne, og hvis Fred, her midt i Bjergskovens Ensomhed, syntes os saa over al Forstand —

Og den Udsigt, der var deroppefra! Langt ind over Bjergene paa Golfens anden Side, over mod Ada-Bazar, og paa Bardisak-Siden, ind over Tinderne paa Vejen til det gamle Nikæa. Hvorfor udførte vi ikke vor Tur derind, til det gamle Nikæa! Fordi Vejen derind er højst usikker, sagde De. Og De sagde, at en anden Sommer vilde det kunne ordnes, for vi vilde som Amerikanere kunne faa bevæbnet Eskorte med. Og vore Damer glædede sig allerede som Børn til den Tur — og sagde, at de kunde godt taale de otte Timers Ridt dertil — —

Og husker De Bardisaks Kvinder! Disse skøn-

*) sourpe = hellig.

ne, unge Kvindevæsener med de milde og straalende Øjne, den sorte Nationaldragt og næsten altid det vidunderlige, mangeflettede Haar. De kom derop paa St. Minas Dagen, med talløse Børn i Flok og Følge, den anden Gang, vi var deroppe. Den Dag var De ikke med, Mr. Garekin; De havde mærket, at det var for højt for Deres svage Hjerte. Vi sad alene i en Udkant af Skoven og saa' til. Og Kvinderne tændte Baal og stegte deres Faar og hentede syngende deres Vand ved den hellige Kilde; og Mændene, der havde Halvdagsferie, de af dem, der var paa Fabrikkerne, kom bagefter derop, Flok efter Flok. Og saa, som de dansede, og som de sang! Udover det bløde Grønsvær dansede de om Baalene deres rolige og yndefulde Runddanse, og sang med deres klokkerene Stemmer dertil — ingen anden Musik, bare Sang, altid Sang, og klappede i Hænderne og sang, klappede i Hænderne og sang. Og alle de Gamle, som den Dag ogsaa var kommet rokkende helt op til St. Minas-Skoven, de sad rundt i Græsset og sang Omkvædet med og klappede i de gamle Hænder og straalede over de gamle Ansigter; og de af Børnene, der var for smaa til at være med i de stores Kreds, de sad og saa' med uskyldige Øjne paa Forældrenes lykkelige Dans —

Og dybt dernede laa Golfens skinnende Dyb og ovre paa den modsatte Bred alle Husene i Ismidt By, med Røg af Jernbanen ind til Konstantinopel —

Og saa var Faarekødet færdigt, og der blev spist og spøgt og let, og drukket af Bardisaks lifligt-gule Vin, deres egen Jords Afgrøde. Og ingen knurrede af os fremmede, der sad midt iblandt dem, de vidste

jo, at vi var Amerikanere, og at vi havde vist, at vi vilde dem vel, ved den store Skole, vore Landsmænd havde bygget herinde, en Skole og et Hjem for Forældreløse fra de store Massakrer i 96. Den Gang fik jeg netop at vide, at det var paa Deres Initiativ, Mr. Garekin, at Skolen blev lagt derinde i det sunde Bardisak, og Dem, der hjalp vor Ambassadør med at opnaa Tilladelsen dertil.

Den Dag deroppe, ved Festen ved Sankt Minas-Kilden, dèr saa jeg en gammel Kone, høj og prægtig, med det staalgraa Haar i Fletninger ned under den sorte Tørklædesnip, saaledes som Deres Folk bruger det. Hun kom selv bærende med en Faarekrop paa sin ranke, gamle Ryg, og hun samlede selv alt Kvaset til sit Baal; og da hun havde det hele i Orden, og Spiddet var stillet til Rette og et Par af Børnebørnene, eller maaske Børnebørnsbørnene, var sat til at passe paa, saa tog hun ikke Plads med de andre gamle, med Strikkestrømpen, og saa paa; nej, hun traadte ind i Kredsen, som villig aabnede sig for hende, og hun tog, som den Yngste, Del i Runddansen og i Sangen, saalænge til den var til Ende. Kun en Gang imellem maatte hun hen til sit Baal og sin Faarekrop, og det var drøje Slag hun uddelte til Slægtens Yngste derhenne, om de havde glemt deres Arbejde og set paa Dansen i Stedet for at vende Spiddet i Tide —«

Der gaar igen et Smil over Garekin Effendis Ansigt. Ja, det lignede gamle Mor Mannig. For hende var det jo; hun var den eneste af de gamle derude, som endnu tog Del, naar Dansen gik ved St. Minas-Kilden; hun var jo den myndigste af de

Ældste i Bardisak og havde stor Indflydelse i Landsbyen; det havde Ord for at være drøje Hug, dem hun uddelte, naar man gik hendes Ønsker imod: naar de f. Eks. talte om at udvandre til Amerika, eller holde op med Tobaksdyrkningen og tage ind til Byen at søge Arbejde, eller om at melde sig til de revolutionære Partier, fordi Tyrkeherredømmet, trods den fri Forfatning, forlængst var blevet uudholdeligt igen. Men Mannig gjorde sit yderste for at støtte Landsbyens Bestræbelser for selv at hæve sig op i Velstand og Vindskibelighed. Til selve den tyrkiske Vali var hun gaaet, Aaret før Krigen brød ud, den Gang Talen var om at faa hans Tilladelse til at anlægge den ny Vej ned til Vandet, dèr hvor saa en Motorvogn skulde gaa op og ned en eller to Gange daglig. Men Saïd Bey havde nok let hende ud, og bedt hende tage ind til Stambul og gaa op i Ministeriet med sit Ønske; dèr vilde hun tage sig ud, havde han sagt. Og Mannig havde skrevet sig hans Ord bag Øret. Sætte sig op i en Jærnbane, det skulde hun ikke ha noget af — for det havde hun aldrig prøvet før; og heller ikke skulde hun ha noget af at komme ind til Byen med Damperen — for dèr havde hun aldrig været. Men saa havde hun sendt sin Søn, for prøve til det yderste vilde hun. Og saa kunde han med det samme tage ud til Hospitalet og se til Onnig, havde hun sagt. Om Resultatet i Ministeriet forlød der ikke senere noget. Og Bardisak blev ved at benytte den gamle Vej og de vante Hesterygge. Men den Sommer, Garekin Effendi, et Par Aar før dette, havde været i Bardisak, var gamle Mannig kommet til ham og havde bedt ham tage sig af

Onnig, hendes Sønnesøn, og finde en Plads til ham inde paa Hospitalet. Og han havde lovet at gøre, hvad han kunde. Og den næste Dag var Mannig mødt op med en stor Dunk af Bardisaks bedste Vin og en Krukke med syltede Rosenblade. »Og saa faar du undskylde en gammel Kone, at hun besværer saadan én som dig,« havde hun sagt. »Men du er den eneste, som kan hjælpe mig med Drengen; for han er jo ikke saa klog som de andre, ved du vel.«

»Og den Dag, vi besøgte den største af de to Silkefabrikker derude, og Ejeren, den rige Mr. Grigor Minassian, var det ikke det, han hed, selv viste os rundt i det store Spinderi. Ind over Lofterne laa Kokonerne i Tusindvis, de æggegule og de ganske hvide — i Væld og Bunker og flød udover. Ja, jeg maner dem frem i mig, disse Minder, disse gode og fredelige Minder. For at dræbe Synet af det, jeg senere skulde faa at se —

Og den Dag, vi red de fire Timer ind til St. Nichan-Faldet. Husker De Børnenes Jubel foran den vældige Fos? Dens Tordnen kvalte deres Glædeskrig; os, der havde rejst i Norge, mindede den om selve Vørringsfossen i Hardanger.

Og Sangen derude om Aftenen — det var mig det lifligste af alt. Sangen paa Fjeldskraaningen i den hældende Aften, naar Kvæget kom ringlende hjem, og naar Golfen dybt dernede mørknede og én for én af Stjernerne deroppe stod frem og stænkede de stille Guldglimt ind i Aftenhimlens Dis. Ja, hvor de da sang — hvor de sang! Husker De den: »Bøflernes Hjemkomst«, med Omkvædet af Drivernes langtrukne Raab? Husker De den vidunderlige,

lille »Lepo-e-lello! Lepo-e-lello!«? Jeg bad Dem oversætte den, for De sad dèr og lo saa barneglad med de andre, under den Sang; men De lo bare igen og sagde, at *den* Sang kunde slet ikke oversættes, for der var slet ingen Mening i den, for hele Meningen laa i Musikken, og mest i Omkvædet — men alligevel laa hele den armeniske Folkesjæl i den lille Sang, sagde De. Og senere har vi hørt baade den og flere af de andre Folkesange synges paa Koncert, bearbejdet af Deres store Sanger og Komponist, Komitas Vartabèd. (Fik jeg fortalt Dem, at mine Søstre hørte ham synge dem paa en af de store Koncerter, han næste Aar gav i Paris?) — Og Vuggesangene! Og Sangene for de Døde! Og fremfor alt Kærlighedssangene! Og de utallige Emigrantsange! Mr. Garekin — tro en ærlig Amerikaner paa, at han deler Deres Sorg. Nu er de Sange mere end nogen Sinde Udtryk for den armeniske Folkesjæl. Men nu er der næsten ingen til at synge dem — —

Brevet bliver for langt. Jeg maa gaa over til at fortælle Dem det, hvorfor jeg skriver. Hvordan det *nu* ser ud derinde i Bardisak! Det, De selv i Deres Brev bad mig om.

Jeg og min Collega Dr. Lewis fik af Ambassaden Anmodning om at rejse ind til Bardisak for at tage os af Miss Hudson og hendes Skole derinde, nu da Armenierne skulde deporteres fra Bardisak. Rejsetilladelsen laa vedlagt; det er jo indenfor »den forbudte Zone«, som De selvfølgelig ved. Tre Hundrede Pund Sterling fik vi ogsaa med, af de Summer, der ankommer til de Forviste fra Deres Landsmænd i De Forenede Stater.

Da vi kom derind, var alt ubeskrivelig Forvirring og Fortvivlelse. Allerede næste Dag skulde den første Sending Mennesker bort — vi havde set Mahon'erne, de skulde fyldes i, ligge fortøjet nede ved Broen. — Alle Husene i Landsbyen var delvis tømte; Gendarmerne solgte under Haanden Indbo o. s. v. til de omkringliggende, tyrkiske Landsbyers Indbyggere, som allerede var paa Pletten for at tage det hele i Besiddelse. En Del hjemløse Muselmænd fra Krigszonerne var ogsaa indkaldt; nu fik de jo her, ligesom ovre i de armeniske Vilayet'er, baade Huse og Indbo og Erhvervsliv gratis. Det regnede med Stokkeslag og Knivstik til de Fortvivlede, der ikke godvillig vilde lade sig drive fra Hus og Hjem og ud i den visse Død. Politiet var meget mandsstærkt kommet baade fra Ismidt og Forstærkning inde fra Stambul. Kirken, den dejlige gamle Kirke, lignede en Stald. Vinduerne var knust, Altrene plyndrede og nøgne, og da Gendarmerne vilde stikke Ild paa Kirken, hvor en Mængde havde søgt Tilflugt, blev der Panik, saa mange blev trampet ned. Ilden fængede ikke i den gamle Stenbygning, kun i et af Sideskibene brændte det indvendige, De ved, det med det skønne, gamle Billedskærerarbejde (som vistnok netop De, Mr. Garekin, havde ladet føre dertil fra en af de Kirker ovre i de fem Vilayet'er, som Regeringen havde forlangt lukket nogle Aar forud).

Den fredfyldte Landsby var uigenkendelig. Alt var Skrig og Graad og Brutalitet og Uorden, eller forstenet Fortvivlelse. Frugtsommelige Kvinder sad og rokkede og var helt forstyrrede af Angst; de pak-

kede Byldter fulde af Tøj og Tæpper og Klude til at værne de Nyfødte, der nu skulde fødes paa Landevejens Stene eller i Bjergkløfternes Uføre, ovre i det ukendte rædselsfulde, der laa foran dem. Men Politiet kom og rev Byldterne fra dem og gav dem til de indkaldte Muselmænd. Dog saa' jeg flere, baade Mænd og Kvinder, som kom og gav dem deres røvede Tøj tilbage, da de saa, hvad det var, og hvordan det var fat med Kvinderne. Men saa havde Staklerne allerede opgivet de Ufødte og tænkte kun paa i Huj og Hast at faa bagt saa mange Brød som muligt, for at tage med til de større af Børnene.

Mange af Mændene stod bagbundne henne ved Kirken og Apoteket og Skolerne; de havde sat sig til Modværge, trods Afvæbningen Dagen forud, og forsvaret deres Kvinder og deres Hjem. Jeg glemmer aldrig de Ansigter. En af dem havde med sine Tænder faaet sønderskaaret sine Baand, og ham saa' jeg slaa den nærmeste Gendarm til Jorden med et eneste Slag. Men tre Revolverskud strakte straks ham selv til Jorden; han rørte sig ikke mere. De lod ham ligge — til Skræk og Advarsel; men han blev langtfra den eneste. Mange af hans Kammerater sagde: »Lad os gøre som han; vi skal jo dog slaas ihjel dervore, undervejs; lad os hellere dø, inden vi ser vore Kvinder skændes og vore Børn dø af Sult.« Senere hørte jeg, at Skarer af unge Mænd havde bemægtiget sig Stokke og tilfældige Redskaber og havde slaaet sig igennem den Ring af Gendarmer, der var trukket omkring Landsbyen, og at de nu lever deroppe i Bardisaks Bjerge og venter paa Hævnens Dag. Men de kan jo ikke i Længden leve af

Trærødder og Bær — og hvordan skal det gaa dem til Vinter? Eller flere Vintre endnu?

Et Øjeblik var hele Landsbyen truet af Ildsvaade; flere paa én Gang havde stukket deres Huse og deres Hø i Brand, fordi de ikke vilde se det i Tyrkernes Vold. Men Ilden blev slukket. Ud af et af Husene saa jeg i sidste Øjeblik en gammel Kvinde blive baaret; hun havde faaet Slag og kunde hverken tale eller røre sig. Jeg genkendte hende; det var den Gamle, der havde danset saa rank deroppe ved St. Minas-Kilden —

Jeg saa hendes Øjne — da Sønnerne bar hende. Og senere hørte jeg, at hun om Natten var død, uden at faa sit Mæle igen. Hun havde ligget og mimret og prøvet at faa sagt nogle Ord, som ingen forstod og som ingen havde Tid at prøve at forstaa.

De af Mændene, der forsøgte at benytte deres Æsler eller deres Mulddyr til at læsse Klæder og Fødevarer paa, blev bundne og maatte se Politiet bemægtige sig baade Dyrene og deres Oppakning. Og Dr. Lewis, som forstaar Tyrkisk bedre end jeg, sagde mig, at samtidigt underholdt de de Ulykkelige med Fortællen om, hvordan det, i Dagene forud, var gaaet til andre Steder. Om hvordan f. Eks. det nærliggende Amach-Kloster var blevet plyndret til sidste Stump, alle de ældgamle Klenodier beslaglagte, de kostbare Tæpper solgt til Tyrker for en Médjédji Stykket, og da en af Beboerne, den bekendte Lærde Mrgeditch Vartabèd, vilde værge Kirkens og de Fattiges Gods, blev han straks bagbundet og skudt.

Henne i Miss Hudsons Skole havde Hundreder af Mødre søgt Tilflugt med deres Børn paa Armene; de bønfaldt hende om at gemme Børnene, saa de ikke kom med i Landflygtigheden. Hvad skulde hun gøre! Jeg saa hende, i et Øjeblik, da jeg fik banet mig Vej ind til Vestibulen; hun stod og uddelte hele Skolens Forraad af Levnedsmidler og af Børneklæder; men paa hver Side af hende stod en Gendarm med opplantet Bajonet. Og da to af de fortvivlede Mødre søgte at række et Par smaa, febersyge Børn ind imod hende, og da hun slap, hvad hun havde i Hænderne, og tog Børnene, ét for ét, og bar dem ind til sit eget Soveværelse, saa' jeg Gendarmen følge efter hende og rive Børnene fra hende med den raaeste Voldsomhed. Hun blev slynget mod Væggen; jeg hørte kun hendes uafbrudte: »Gud vil hævne dette — Gud vil hævne dette — mine stakkels Venner, Gud vil hævne dette!« Vi opgav at faa hende bort. »Jeg bliver her, saa længe der er en eneste tilbage,« svarede hun kort og godt. Hun havde nægtet at efterkomme den Udvisningsordre, hun om Morgenen havde modtaget fra Stambul, og i Følge hvilken hun øjeblikkelig skulde forlade »den forbudte Zone«. »De vil ikke ha Vidner til deres Voldsgerninger,« sagde hun haanligt. Dr. Lewis sagde til Politichefen, at han var den amerikanske Ambassadør ansvarlig for Miss Hudsons Liv og Sikkerhed. »Saa skaf hende bort herfra,« var Svaret. »Jeg kan intet garantere. Hun er her imod Regeringens Ordre, og hun har ingen Ret til at beskytte Emigranterne.« Magt dertil havde hun heller ikke. Ti og ti ad Gangen blev Kvin-

derne, der havde søgt til Skolen, koblet sammen og ført til Afgangsstederne sammen med deres Børn. Mændene var alle i Lænker.

Noget lignende gik for sig henne ved Minassians Fabrik. Alt var Virvar og Vold. Jorden var dækket af Tusinder af nedtrampede Silkekokoner; tyrkiske Børn havde moret sig med at kaste dem ud af Lugerne, et helt Aars Høst. I Fabriksherrens store Villa, det gæstfri, smukke, højt dannede Hjem, var man i Færd med at indpakke det nødvendigste af Klæder, Sengetæpper og Køkkentøj.

Men foran Villaen stod Husfruen og delte ud. Hele sit Forraad af Fødevarer, alle sine Kisters Indhold af Klæder. Da hun saa os, os for hvem hun saa ofte havde været den gæstfri og glade Værtinde, raabte hun til os over Mængden:

»Har De intet hørt om min Mand? Kommer der ikke Hjælp?«

»Frue, vi ved intet om Resultatet. Men De selv?« Det var forfærdeligt for os at vide, at denne fint kultiverede, forvænte Dame inde fra Péras Bourgeoisie skulde i Landflygtighed sammen med alle de andre.

»Jeg skal bort med de andre,« sagde hun kort. »Vi deler alle Skæbne. Ogsaa Mrs. Hagopian, som er engelskfødt, véd De. Hun vil hverken forlade sin Mand eller hans Landsmænd.«

Vi banede os Vej gennem den tætte Stimmel af Ulykkelige og kom hen til hende. Saa bøjede hun sig ned imod os fra Trappen, hvor hun stod, og sagde hurtigt og sagte, skønt Gendarmen ved hendes Side jo ikke forstod Engelsk:

»Hvorfor er De kommet? Kommer der altsaa *ikke* Hjælp? Godt — jeg vidste det næsten forud. Men sig det derinde i Amerikas Gesandtskab — alt hvad De her har set! Jeg taler til Dem med en Døendes Ret. Lad dem kræve Tyskland til Regnskab! For dette var *aldrig* sket, om ikke Tyskland havde lukket Øjne og Ører derfor!«

Vi overlod hende Fordelingen af den Pengesum, vi havde med; hun takkede os bevæget derfor. Saa gik hun ind i Huset og lod bringe herlige, persiske Tæpper ud, og Kunstsager af Bronce og Sølv.

»Har De ellers Penge hos Dem?« spurgte hun hurtigt. »Min Mand kommer i Aften med større Beløb inde fra Péra. Men mange af disse,« hun saa ud over Mængden — »skal af Sted allerede i Dag. Saa det haster.«

Vi gav hende, hvad vi havde paa os, men før vi fik Tid at afslaa, hvad hun vilde række os af, hvad hun havde ladet bringe ud, traadte Gendarmen imellem. Han var høflig; den rige Dame fik en anden Behandling end Landsbykvinderne.

»Vi har vore Ordrer, Hanum Effendi,« sagde han. »Alt dette er forbeholdt Tyrkerne.«

»Har jeg ikke givet dig Bakschich nok?« svarede hun forbitret.

»Det er ikke det, Hanum Effendi,« sagde han sagte. »Men i Morgen kommer Valien for at tage i Besiddelse alt, hvad han har Brug for i Deres Hus. Saïd Bey er ikke til at spøge med. Og han har Venner med. Og de lader sig ikke — nøje med lidt.«

»I Morgen er jeg tusind Kilometer herfra,« svarede hun. »Men endnu i Dag kan jeg skaffe disse

Ulykkelige Penge ved hvad der tilhører mig og min Mand.«

»Hanum Effendi — Pengene vil dog blive taget fra dem, saasnart de kommer til Konia —«

»Mr. Jackson,« sagde hun indtrængende, »Dr. Lewis! Mærk Dem hans Ord og gentag dem paa rette Sted! Og glem intet af, hvad De har set herinde! Gør alt, alt, alt hvad De kan for, at der bliver givet Ordre til Tilbagekaldelse!«

Hun havde ikke Tid at tale mere; Fordelingen lagde Beslag paa hende; de mange oprakte Hænder og de stumme Øjne kaldte hende tilbage. Hun assisteredes af sit eneste Barn, en syttenaars Dreng, som havde sat System i Arbejdet og var sin Moder en energisk Støtte. Paa sig selv tænkte de aldeles ikke. — Det var her fra Mr. Minassians Villa, at de første Menneskekobler afgik. Gendarmerne gik ved Siden og bagved; næppe var de kommet i Gang, før Stokkeslagene begyndte og Jammeren genlød nær og fjern. Snart saa' vi dem som et Baand af sorte Menneskebyldter bevæge sig ned ad den skønne Fjeldvej, den første Kobbelrække, og saa den næste — bort fra deres Landsby, den de aldrig før havde forladt, og, det vidste de, over i Døden. — Jeg har vist sagt Dem, at alle Mændene var i Lænker.

Mr. Minassian var samme Morgen taget ind til Konstantinopel for at søge Hjælp hos vor Ambassadør. De ved lige saa godt som jeg, at da Gesandten, tilligemed Patriarken, samme Dag forlangte Foretræde hos Talaat Bey, nægtede han at modtage dem. Og det til Trods for, at selve Tysklands Ge-

sandt kort forud havde gjort indtrængende Forestillinger hos Porten om at holde inde med Grusomhederne. Han havde, som De jo ved, gjort lignende Forsøg i Berlin; men det maatte han jo, som bekendt, tage sin Afsked paa. Og, som De vist ogsaa ved, har vor Ambassadør modtaget Meddelelse fra Porten om, at Myndighederne forbeholder sig Ret til, »under visse Forhold«, at lukke og beslaglægge Robert College. Om de tør udføre Truslen, er vel et Spørgsmaal. — Men de tyske Konsuler inde i Lilleasien —! Gud tilgive dem for den Maade, hvorpaa de i denne Sommer har prisgivet et forsvarsløst Folk til Tyrkerne! Vi Amerikanere ved mere om dette end nogen andre, vi som har maattet se vore Lægemissions-Stationer og Skoler derovre tømmes og Børnene slæbes bort til det ene Blodbad forfærdeligere end det andet — indtil der ikke var flere Børn tilbage. Hvad hjalp vore Telegrammer? De afsendtes ikke. Hvad hjalp vore Henvendelser til Tysklands, den Allieredes, Konsuler? Enten modtoges vi ikke, eller kolde Skuldertræk var Svaret. Dette hændte f. Eks. Dr. Manning, som kommer lige derindefra og nu er her paa vort College. Nogle gav som Paaskud, at den tyrkiske Regering var i sin gode Ret til at »flytte« alle Armeniere, for at de ikke skulde slutte sig til Russerne. Du gode Gud — derfor myrdedes Børnene i Tusindvis! Derfor voldtoges alle Kvinder, selv de gamle, før de dræbtes; dette gaar jo vore Øjenvidners Rapporter ud paa. Derfor plyndredes de mange Tusind af armeniske Hjem, og Beboerne, ogsaa de, der aldrig kunde gavnet Russerne det mindste, selv om Rus-

serne en Gang naar saa langt mod Vest, dreves med Pidskeslag og Bajonetter frem paa den maanedlange Fodvandring mod Ørkenen!

Er der under hele Verdenskrigen sket noget meningsløsere, noget vildere i sin Grumhed, noget skaanselsløsere i sit Barbari? Og især: noget uopretteligere! Andet Steds — i Belgien, i Nordfrankrig, i Polen, i Serbien, har de Neutrales Deltagelse og storstilede Hjælp i rette Tid for en Del raadet Bod paa Nøden. Og dèr er ikke systematisk myrdet mange Tusinder uskyldige. Ubeskrivelige Lidelser — ja. Men ikke, i samme Omfang, det uopretteligе: Døden. Og ikke planmæssig Udslettelse af Nationens Fremtid: Børnene.

Mr. Garekin — dette og endnu meget, meget andet saa jeg derinde i vort dejlige Bardisak. Vi har aflagt vor detaillerede Rapport til Ambassadøren selv. Jeg ønsker intet hellere end at komme til under Eds Aflæggelse at bekræfte, hvad jeg har set, om den Dag maatte komme, naar Krigens Vanvid en Gang har raset ud, at Amerika møder med Øjenvidner i denne Sag.

Lev vel — Mr. Garekin. Jeg trykker Deres Haand i Tankerne — andet kan jeg ikke. Og jeg skammer mig over, i Tider som disse, at tilhøre det, man hidtil ansaa for en civiliseret Nation. Civilisation burde skabe Magt til at gennemføre det gode. Efter hvad jeg har set af De Forenede Staters Magtesløshed i denne Sag ved jeg altsaa, at der er ikke mere Civilisation paa Jorden. Det er et Ord kun, tomt som saa meget andet; en af de falske Værdier, Krigen har afsløret; et Skalkeskjul. Verdens-Ego-

ismen er det, som har ledet Amerika. Havde vi set vor Fordel ved det, havde vi grebet ind. Men fejge var vi, og egoistiske. Og derfor blev et af Verdens ældste og ædleste Kulturfolk trampet ihjel af den Timurlenk-Hest, som er det eneste, Verdenskrigens Vanvid kan lignes ved.

En af de Blomster, dens Hove knuste, var altsaa Bardisak. Vort dejlige Bardisak.

Deres hengivne, bedrøvede

James L. Jackson«.

Garekin Effendi sidder saa længe sammensunken i Armstolen med Brevets mange Blade i sit Skød, at den gamle Hund, der ligger og betragter ham med sit aarvaagne Blik, tilsidst rejser sig og gaar hen og lægger sit Hoved paa hans Knæ.

Mekanisk stryger hans Haand Gang paa Gang hen over dens Hoved. Hunden stirrer op i hans Ansigt; den synes, Haanden er saa kraftesløs.

Lidt efter rejser Garekin Effendi sig og gaar langsomt hen mod Sofaen; Hunden følger tæt paa Siden af sin Herre; den ser, hvor underligt vaklende han gaar. Saa lægger han sig — og lukker Øjnene. De Smerter — i Hjertet — og ud i Armene — de Smerter — og — den — Kortaandethed —

Hunden staar urørlig og stirrer paa det blaaligtblege Ansigt; saa løber den til Døren og skraber paa. Ingen hører det. Med et Sæt er den over Gulvet og ud af det aabne Vindu. Den styrter til Sarkis' Dør, og dens Gøen genlyder i Nattestilheden.

Faa Øjeblikke efter staar Sarkis ved Sofaen, hvor Garekin Effendi sidder over Ende i et af de svære Aandenøds-Anfald.

»Sarkis — du maa — vække — Dr. Mikaelian — han maa — give mig — en Indsprøjtning —«

Sarkis styrter mod Døren. Hunden staar med det store Hoved paa sin Herres Knæ. Garekin Effendi lukker Øjnene igen; det værste af Anfaldet er forbi. Han lægger sig. Der lyder kun en langsom Hvisken ud i Stuens Nattestilhed.

»Bardisak! — Dejlige Bardisak! — *Vort* Bardisak! — Bestig Haïastan!*)«

*) Lille-Armenien.

BLOT ET LILLE GLIMT AF FARMOR —

NU er det tredje Nat i Træk, han staar her sammenkrøben under Broen — og venter.

Vandet inde under den store, svagt vuggende Galata-Bro skvulper enstonigt mod de vældige Jærnpiller, der løfter sig op under Brolegemet; grønslimet Tang dækker deres nederste Del, den Del, der er lige over Vandfladen, hvori de mørke Blaamuslinger, smaa og store, aabne og lukkede, glider frem og tilbage, frem og tilbage i det sorte Vand. Alt er stille nu deroppe; Broens bragende Liv er som sunket i Havet. Sporvognenes Ekko tordner ikke mere under den vældige Bro. Rekrutternes uregelmæssige March deroppe, Artillerie-Transporternes øredøvende Rumlen, Ekvipage-Hestenes dumpe Sko-Slag, Bilernes Brøl og det summende Kog af Millionernes Fødder — det hviler altsammen ud, og den stjernelyse Sommernat breder sig, stum og stille, ud over alt deroppe. Den aander Tavshedens Svale ud over Arbejdsstøjens aabne Saar; den er som et lukket Øje efter Dagens Febertræthed og som en af Tusinde tavse Stemmer anraabt Ven i Livets Nød. —

Brovagten afløses deroppe; Onnig ved, hvad de Skridt betyder, som nu drøner ned ad Trappens Jærnbeslag: det er blot Skildvagten, der for den halve Nats Afløsnings Skyld ikke gider gaa hjem, men foretrækker at fjæle sig om Bord i en af Damperne, der ligger her langs Broen og venter Dagens Komme ved den lave Træbro, der umiddelbart over Vandfladen gaar parallelt med den store Bro deroppe. Et Par mørke Skikkelser gaar tæt forbi Passagen under Broen, hvor Onnig staar skjult; men ingen opdager den attenaars Knøs i Mørket derinde. Han ser efter dem, saadan som han ogsaa har gjort det forrige Nat, og Natten forinden igen. Og han skifter Stilling, for de smertende Musklers Skyld, og han synes, at Sultens Sugen i hans Mave mærkes lidt mindre, naar han vender Hovedet bort fra det grønsorte Vand her lige under ham, som siver ud og ind, ud og ind, omkring de slimede Bropiller. Og han forkorter Tiden med at tælle paa Fingrene Damperne, han ved ligger opankret her om Natten langs med de to Sidebroer: der er nu Bosporus-Baadene her til venstre, og paa den tilsvarende Plads ved den modsatte Side er der dem til alle Forstæderne ved Det gyldne Horn, helt ind til Euyub. Og inde ved Galata de direkte Baade til Kadikeuy og Haïdar-Pacha. Og længere borte de, der gaar til Skutari, og de, der gaar til Prinseøerne. Og de, der før Krigen gik langs de gamle Mure, ad Marmàrahavet ud til Yédi-Koulé, til Makrikeuy og San Stefano. De gaar der ikke mere; der er jo ikke Kul, og i Stedet for er der de engelske Undervandsbaade, de, der somme Tider vover sig helt her ind

i Havnen — forleden havde jo en af dem torpederet en stor Fragtdamper, som laa i Haïdar-Pachas Havn. Og Onnig tænker paa, hvad han hørte sige forleden, at det er slemt nok for Tyrkerne med de Torpederinger, for Bjergningsdamperen, som ellers laa her, og som var fra et lille Land langt borte, som de kalder Danimarca, den er her jo ikke mere. — Og de, der gik helt ad Brussa til. Og — Onnig føler det, som om der pludselig blir slaaet Bom, med et dumpt Nakkedrag, for hans Tankeforbindelse. Helt inde ved Galata Kay: de smaa, fattige Dampere, der før gik til Bardisak — —

Og saa er der med eet ikke andet eller mere i Verden for ham igen. Ikke Tidsfordriv med Baade her eller der. Ikke tre Døgns Sult, ikke Træthed heller; ikke Angst for det sorte Vand, han synes griner op til ham, som vilde det suge ham ned. Og ikke Ængstelse for, hvad der venter ham hjemme paa Hospitalet, hvorfra han nu paa tredje Døgn har været forsvundet. Der er blot dette: Baaden hjemme fra Bardisak, han venter paa, den store Mahon, der, med nogle Nætters Mellemrum, men ingen ved hvormange, fører de Forviste derudefra her ind til Havnen og herfra over til Haïdar Pacha. Og der er blot dette, som Dag efter Dag og Nat efter Nat har bævet i hans Sind: blot et lille Glimt af Farmor —

Han føler efter igen, vel for tyvende Gang under disse Dages og Nætters tavse, taalmodige Venten, om han nu ogsaa har det hele. De to Brød. Agurkerne. Løgene. Det lille Stykke kostbare Gedemælksost. Og alle de dejlige Oliven. Jo — Byldten

bevarer trofast alt, hvad han har givet den, og Onnig klapper den tankefuldt til Tak. Og saa tilsidst, hans bedste Stolthed: Æggene. Otte har han — otte! Han føler igen; med sin haarde Haand, der bliver blød og forsigtig som et lille Barns, føler han rundt under Bælteskærfet: jo, de sidder der i god Behold. Men det er dog sikrest at tælle igen. En — to — tre — — jo, otte er der. Han har jo da ogsaa passet godt paa hverken at lægge sig ned noget Øjeblik eller støtte sig til det haarde Jærn. For selv om de er kogte, saa —. Og en varm Glæde gennemstrømmer ham — Farmor, hvisker hans Tanke. Farmor — —

Og i hans trygge Taknemlighed over Æggene faar hans Sind et Øjeblik Fred til at søge tilbage til alt det svundne derhjemme i Bardisak. Og alt det svundne: det er jo Farmor altsammen. Er det ikke Farmor, der tog ham paa sit Skød, da hans Moder var død, og som beholdt ham hos sig i sin Alkove om Natten, fordi hun mærkede, at de andre sparkede ham bort fra Madrassen, ud paa det haarde Gulv? Og er det ikke Farmor, der altid vaagede over ham, naar Krampeanfaldene kom, og hende, der sad ved hans Seng og med høj Røst læste op af sin »*Narèk*«, den hellige Helbredelses-Bog, der var sikrere end al Urtethé og end Apotekerens Raad. Og er det ikke Farmor, der altid værgede ham mod Faderens Strenghed, fordi han ikke, som de ældre Brødre, var flink i Skolen? Er det ikke Farmor, der fik Grigor Effendi til at tage ham som Lærling paa Fabrikken, saa han dog kunde gøre Gavn som de andre, det han saa gerne vilde. Og

tilsidst, da de slet ikke kunde bruge ham, hverken ved Tørringen af Kokonerne eller ved Tobaksdyrkningen, var det saa ikke Farmor, der gik til Garekin Effendi, den sidste Sommer, han kom ud til Bardisak for sit Helbreds Skyld, og talte med ham om at finde noget Arbejde inde paa Hospitalet til ham, Onnig. — For Garekin Effendi, ham kendte hun, og til hans Varetægt turde hun betro Barnet, havde hun sagt —

Onnigs Øjne er taarefyldte, men han mærker det ikke; han ved ikke, hvor længe han har siddet her paa Hug, knuget ind i Hjørnet under de kolde Bropiller, med Byldten mellem Knæene og Hovedet begravet i Hænderne. Han ved ikke, om han har sovet, eller været ved at falde i Blund. Han mærker kun, at hans Tankesnor pludselig rives over som af en usynlig Haand. Den kommer ude fra Vandet, denne Haand, fra det Vand, der nu ligger og lyser i Morgendæmringen derude, og han hører søvndrukne Skridt af Skildvagten, der tumler ud fra Bosporus-Damperens Landgangsbro.

Han føler saa underlig intensivt, at der er noget, som sker — og noget ondt, han maa ha Klarhed paa. Og han glemmer Faren ved at forlade sit Skjul, og han griber Byldten under Armen og styrter af Sted efter de to Mænd, jaget af Sted af den usvigelig sikre Vished, at der er noget deroppe, der sker. Og han naar opad Trappen og kommer paa Siden af dem, netop som de staar oppe paa Broen. Han ser den ene pege ud over Vandet mod noget mørkt, som vugger frem derude, og han hører ham sige, mens han gaber og tænder en Cigaret: »Dèr

kommer nok igen en Sending fra Bachdjédjik. De gaar jo lige over til Haïdar-Pacha nu. Saa slipper man for at omlade Pakket herinde. Det er svært, saa den er fuld. Men saa er det vel ogsaa sidste Ladning derudefra. De maa jo ha været fireogtyve Timer paa Vej, med den Smule Vind.«

Onnig staar som ramt af et Slag i Nakken, og ikke en Gang de to Gendarmers Greb i hans Arm bringer ham til Besindelse. Da han ser den ene gribe efter sin Fløjte, famler han vanemæssig i Lommen efter Papiret, de forlanger at se; det er syet fast, for 2 Gange før er det allerede blevet borte for ham og han har maattet sidde indespærret i Stambuls Karakol'er. Han hører dem langsomt og usikkert læse det: »kasseret paa Grund af epileptiske Anfald og Aandssløvhed«. Han mærker ogsaa, at den ene gør et Greb i hans Byldt og forsyner sig. Og at den anden godmodigt nøjes med en af Agurkerne og det ene Brød. Han griber sig til Bæltet efter Æggene — men saa glemmer han det, og han siger til dem, med en fremmed Stemme, han ikke kender:

»Den derude — Baaden — er det den fra Bachdjédjik? Kommer den da ikke herind, førend de skal rejse —?«

Den ene ler raat: »Du er kommet for sent, Farlille.«

Den godmodige svarer, mens han tygger: »Nej, min Dreng. De sidste Sendinger er gaaet lige over til Haïdar-Pacha. Og nu er hele Bachdjédjik tømt. Saa kommer Turen til Ismidt. Men de gaar med Jærnbanen. Er du fra Bachdjédjik, du?«

Onnig svarer ikke; Spørgsmaalet har ikke naaet hans Hjerne. Han føler de to Gendarmers Hænder ved sit Bælte; især den enes. Og han ser dem fjerne sig, spisende, til deres Morgenvagt. Han staar som forstenet og rører hverken Haand eller Fod. Øjnene hænger ved Baaden, der vugger derude. Omtrent midtvejs mellem Asien og Europa gaar den. Men dog lidt nærmere den asiatiske Kyst —

Den opgaaende Sol falder over hans Skikkelse, som han staar der paa Brohovedet og stirrer, med Munden halvaaben i de graablege Træk. Han har intet af sin Races Skønhed i det hareskaarsskæmmede Ansigt med den sygelige Teint. Men han har dens Sjæl i sine bløde, sorte Øjne; og har han intet af dens Intelligens i sine ganske jævne og hverdagsagtige Træk, saa har han dens grænseløse Resignations-Evne skrevet paa sin endnu helt barneglatte Pande. Haaret er lokket og blødt; det falder ham ned over Øjnene; han kaster det bort med et Ryk, og det falder blot dybere ned igen — imens han stirrer og stirrer — —

Ja, han ser det tydeligt: at der er fuldt af Mennesker i den aabne Baad derude. Overfyldt er der. Baaden ligger ganske lavt paa Vandet og duver langsomt for slappe Sejl. Fire eller seks Mennesker staar oprejst og ror. Resten er stuvet sammen som Dyr. Netop saaledes, som han har hørt fortælle, at de forviste bliver det. Han kan ikke skelne de enkelte. Blot et Kaos af levende Væsner. For det rører sig, det ser han jo, det rører sig altsammen. Som en Byldt af kæmpemæssigt Utøj, der er fanget. Og nu skal udryddes —

Ude fra det aabne Hav, hvor den gryende Sol ligger og glimter som et Guldsmykke om Olympens Pande, stryger en Morgenluftning i mørke Hap hen over Vandet; den glider forbi Pynten ved det gamle Serail og fylder pludselig Sejlene i Mahon'en derude. Og der kommer lidt Fart over den tungt duvende, overfyldte Baad. Den gør en svagt krængende Bevægelse, og Onnig ser den tage tydelig Retning over mod Haïdar-Pachas kæmpemæssige Jærnbanestation. Og hvordan var det, Gendarmen sagde — nu er der tømt derinde i Bardisak — —

Han mærker det nok, Koldsveden, der altid kommer lige inden de svære Anfald. Men nu kan det være det samme. Maaske der saa kunde komme en Vogn og køre ham ned.

Hans Bevidsthed sløres af et tyndt, lysegraat Tæppe, og han ser som gennem en Taagevæg de første Fodgængere ovre fra Stambul-Siden haste forbi i den klare Morgensol. Inde ved Brohovedet lyder den stakkato Trippen af de første Faareflokke, der drives over Broen; deres Brægen naar som gennem Drømmetaage til hans Øren, afbrudt af Vogternes Raab. Han griber i Rækværket — og saa er alt borte. —

— — —

Hen paa Eftermiddagen vandrer Onnig, langsomt, ud ad Vejen under de gamle Mure, den lange Strækning ud til Yédi-Koulé.

Trætheden, som altid følger hans Anfald, hænger som Blyvægte ved hans Fødder og ned langs hans Ryg. Det er, som klamme Slanger myldrer i hans Nakke og trækker hans Hoved bagover. Haa-

ret tjavser sig fugtigt over Panden; Kinderne er blege under det spirende Skæg, og den sørgmodige Munds Vige er slappe og ganske haabløse.

Men han gaar og gaar. Han maa jo ud til Hospitalet — hvor skal han ellers være. Det var alligevel saa sort og dybt, Vandet under Broen. Dèr hvor han først havde tænkt at gaa ned igen. Og saa koldt —

Hans Tanker kredser om et dødt Punkt, de ikke kan komme over. Men siden Anfaldet paa Broen i Morges kan han ikke længere huske, hvad det er. Det er blevet til lutter Glemsel inde i hans Bevidsthed.

Der kører Toget forbi, under Serail-Haven og bort mellem de første Huse i Kum-Kapu. — Men han har jo ikke de 2 Piastres. Nej. Han ser sløvt efter Røgen. Han er saa træt. Han husker ikke mere hvoraf. Han er for træt til at huske. Han bare gaar — og gaar — og gaar —

Sent paa Aftenen gaar han ind ad Hospitalets Port og gennem den store Hvælving. Han bryder sig ikke om Vagtens Eder; han ligner en Søvngænger, da han gaar lige til Garekin Effendis Dør og banker paa.

»Kom ind!« svarer, lidt forbavset afventende, den dybe, rolige Stemme derindefra.

Og han synes, han kommer tilbage til noget kendt og kært, da han ser Garekin Effendi sidde der, i den store Armstol ved Skrivebordet, med den tykke, aabne Protokol foran sig.

»Onnig!«

Han hører Garekin Effendis Udbrud lige ved sit Øre.

»Onnig, hvor har du dog været henne, Dreng?«

Det er, som om Slangerne i hans Baghoved et Øjeblik slipper deres Tag og bliver til lutter Varmebølger, der risler ned gennem hans Ryg. Og da han løfter de tunge Øjelaag og ser ind i Garekin Effendis Øjne, er der noget i deres Varme og i deres Dybde, som bringer Svingning i hans Tanker og bringer dem ud over det døde Punkt, hvor de hele Dagen har ligget og klaget over noget, de har glemt.

Han slaar Øjnene ned igen og vrider Fingrene mellem hverandre; og han mumler forvirret, undskyldende, det, han nu har fundet igen:

»Blot et lille Glimt af Farmor —«

Han staar mellem Garekin Effendis Knæ, som en lille Dreng. Han ved ikke, hvad han siger; han ved ikke, hvad han fortæller. Men han mærker, at nogle Øjeblikke efter ved Garekin Effendi det hele. Ellers mærker han ikke noget videre; det suser saa tungt i hans Hoved.

»Har du da fastet i al den Tid — Dreng? Hvad fik du at spise under Broen?«

Onnig prøver at tænke sig om; det lykkes ikke. Han vrider Fingrene om hverandre, saa de knager vildt.

»Svar mig, Barn. — Havde du slet ingen Mad med?«

Der glider et lyst Smil over Onnigs Ansigt. Garekin Effendi forstaar ikke, hvad det betyder; han ser ud til at mene, at denne æventyrlige Ud-

flugt har forvirret den sidste Rest af Knøsens Forstand.

Men med et fortvivlet Udtryk griber Onnig efter den slunkne Byldt. Der er kun nogle snavsede Oliven paa Bunden tilbage, og Krummer af Ost og af Brød. Hans Øjne søger forvirrede omkring — hvordan var det nu —

Garekin Effendi ser ham gribe sig til Bæltet og søge febrilsk; tilsidst finder han to Æg og trækker dem frem og stirrer paa dem.

»Gendarmerne tog det andet,« mumler han tonløst. »Og der var otte Æg til Farmor. Og nu er der kun to — og nu —«

Det er, som om hans Hænder slappes; han taber det ene af Æggene paa Gulvet og farer sammen med et forskrækket Sæt.

Men Garekin Effendi lægger Haanden paa hans Skulder og siger, sagte og blødt.

»Onnig! — Saadan noget maa du ikke gøre. Hører du, min Dreng? — Du maa aldrig gaa din Vej mere, uden at faa Lov. Hvis du blot havde spurgt mig, vilde jeg sagt dig, som sandt er, at det kunde — ikke nytte. De er borte alle — derindefra.«

Onnigs Blik søger opad, som efter en Redningsplanke. Han ser, at Garekin Effendis Øjne er ikke tørre. Og Taarerne begynder at glide ustandseligt ned over Drengens blege Kinder. Han knuger Haanden mod Panden; han kan ikke faa Styr paa den Susen derinde —

Men Garekin Effendi tager ham om Skuldrene og leder ham hen til Døren.

»Kom nu med mig og faa noget at spise, min Dreng. Og saa i Seng. Og husk det, Barn, at du maa aldrig mere gaa bort uden at sige det. — Det kunde kostet *mit* Liv, blandt andet, om du var borte, naar Politiet kom. Men det forstaar du ikke — og skal det heller ikke.«

Garekin Effendi tager den lille bitte Petroleumslampe fra Skrivebordet; et Øjeblik falder han i Tanker med den i Haanden. »Salige er de rene af Hjertet,« mumler han. »Salige er de Enfoldige — thi de skulle arve Himlen. Gud bedre det, ja.«

Saa gaar de ud. Og der er ikke andet Spor tilbage i Stuen af Onnig end en ubestemmelig Lugt, og saa det tabte Æg, der ligger ved Siden af Stolebenet og er halvt itu.

BOMBERNE

MAANESKINNET falder skarpt over Hospitalshavens Træer i den næsten dagslyse Nat. Hver en Kogle paa Pinjernes stille Kroner synes oplyst, og hver en Revne i Bunden af Fontainernes udtørrede, forvitrede Kummer træder frem. Vandtaarnets Omrids staar klart og sort mod Nathimlen med dens store, hvidt oplyste Skyer, der langsomt driver af Sted i Retning af Havet, det der mumler derude, stilfærdigt og træt efter tre Døgns skummende Søndenstorm.

Paa Kontoret er Lys trods den sene Nat, men ganske svagt. Lampen, der staar paa det store Skrivebord, er næsten dukkeagtig lille. Garekin Effendis Lampe taler Krigens stumme Sprog.

Han sidder bøjet over de store Protokoller, regner — og tæller — og sukker. Om igen— men Resultatet blir ikke lysere. Hvordan skal det gaa? Juli, August, September. Og, med voksende Nødstilstand: Oktober med. Længere *kan* han ikke. Hvordan skal de kunne se Vinteren i Møde? Ingen Udsigt til Fred — tværtimod. Kun nye Beslaglæggelser og stadig voksende Underernæring overalt. Mest blandt dem, hvor en sjudsket Papirslap Side

om Side med et Klap paa Revolverløbet hvisker: ud med hvad I har. Ellers —

Den gamle Hund foran Døren spidser pludselig Øren, og Garekin Effendi løfter Hovedet i samme Nu. En fjernt klaprende Lyd gaar højt gennem Luften derude i Natten. Han rejser sig lynsnart og gaar med Hunden i Hælene gennem den maaneoplyste Vestibule og ud. Men Sarkis, der sover ved Siden af Kontoret, har hørt sin Herre og er faa Minutter efter i hans Fodspor, Side om Side med Hunden.

De taler sagte sammen; Sarkis hører den jo ogsaa tydeligt: Flyveren deroppe. Og begge véd de jo, at ude fra Aërodromen ved San Stefano holdes der aldrig Øvelser ved Nattetid.

»Det maa være en Russer — tror du ikke, Effendi?«

»Nej. De kan ikke være naaet saa langt. De har jo endnu ikke engang naaet Erzerum. — Der er langt igen.«

De staar stille og spejder op mod Nathimlen; Maanen er skjult af en Sky.

Hunden snuser og løber hen mod Vandtaarnet; Garekin Effendi ser den springe logrende op af noget levende derhenne. Maanen kommer frem igen; nu ser han, hvad det er. Ved Siden af Vandtaarnet staar Karnig og stirrer opad — blind og døv. Maanelyset lægger sit gullige Skær over Ansigtets Oval med de magre, forbitrede Imperator-Træk og de funklende Øjne. Han staar som blændet af et indre Syn. Garekin Effendis Haand paa hans Skulder vækker ham.

»Staar du her, Karnig — paa denne Tid af Natten?«

»Jeg — jeg har jo Nattevagt paa Afdelingen,« mumler Karnig forvirret-undskyldende. Ørneblikket forlader ikke, mens han taler, de fjerne Skyer.

»Hører du ham deroppe? Nu er det svagere igen. — Det er en god Nat at recognoscere i, Effendi.«

Og saa, med Haanden pegende opad og en Finger, der triumferer som en udskudt Pil:

»*Dèr.* Under den største Sky.« Han griber Garekin Effendi i Armen med den anden Haand, og de staar ubevægelige og følger med Øjnene det sorte Punkt, der forlænger sig og bliver til en Linie, jo lavere Flyveren gaar, skarpt afstreget mod den maanebelyste, skinnende Sky.

Den klaprende Støj bliver stærkere igen; Flyveren gaar skraat et Stykke nedad.

»Ser du Propellerne, Effendi? — Den er ikke mere end en trehundrede Meter oppe nu. — Det er en Englænder, Effendi.«

Garekin Effendi smiler. »Bilder du dig ind, at du kan se det, Karnig?«

»Nej. Men jeg kan tænke mig til det. Den kommer fra Dardanellerne. Du vil faa at se, at jeg har Ret. Og den er vist ikke alene. Du kan være aldeles vis paa, Effendi, at den har en Bombekaster i Nærheden. Og har den det ikke nu i Nat, saa har den det i Morgen Nat, om dette Maaneskin holder sig.«

Karnig taler lavt og lidenskabsløst, men det

staar skrevet i hans Ansigt, at han mener, at det, han siger, er ganske uigendriveligt.

Saa mumler han, og nu kæmper han for at kvæle Lidenskaben i sin Stemme: »Jeg stod et Øjeblik — og tænkte — at det var en Russer — maaske fra Østfronten. Men det er umuligt. Ikke en Gang fra Sortehavet —«

Flyveren deroppe fortsætter sin Fart og bliver mindre og mindre. Gamle Sarkis har sat sig i nogen Afstand henne paa Stenbænken.

De to andre staar stille paa samme Plet, Karnig som fastgroet til Jorden med Blikket urørligt bundet til Nathimlen.

»Karnig, min Dreng!« Garekin Effendis Stemme har en Faders dæmpede Mildhed. »Hvad er det, du gaar og gemmer paa — og slaas med, min Ven?«

Der farer et Træk af bundløs Græmmelse og af en vild Længsel hen over det hærgede Ansigt. Han gemmer det et Øjeblik i sine Hænder. Saa stirrer han opad igen — og mumler mod Skyerne deroppe.

»Spørg mig bare ikke — Effendi. Det nytter ikke. Jeg kan ikke sige — hvad jeg gerne vilde. Ikke en Gang til dig. — Men under Balkankrigen — da var jeg paa den anden Side Grænsen! Og da var jeg med — imod *dem!*«

Hans Stemme skælver saa stærkt, at den bliver borte i en utydelig Mumlen. Men Garekin Effendi forstaar hvert Ord.

»Jeg var med ved Lulé-Burgas og ved Kirk-Kilissé. Og jeg saa dem flygte,« han taler med sammenbidte Tænder og hvisler Ordene frem i Ny-

delse. »Jeg saa dem flygte gennem Dynd til Knæene — og jeg var med at forfølge dem. Og nu —!«

Han tier med en halvkvalt Lyd, der bliver liggende og gurgler i Struben, mens han et Øjeblik krummer den slanke Rovdyrsryg sammen i Kval. Saa retter han sig og staar stiv, krampagtig rank. De knyttede Hænders Rysten kan han dog ikke beherske.

Garekin Effendi staar lidt stille og venter; bedst at faa noget af al den opsamlede Elektricitet i denne unge Menneskemaskine til at afledes ad naturlig Vej —

Men Karnig har allerede bidt sin Lidenskab i sig igen. Han stirrer med sit vante Udtryk, tavs og ligegyldig, frem for sig.

»Og hvad saa — Karnig? Hvordan kom du bagefter til Tyrkiet?«

»Fordi jeg var dum — Effendi. Dum, som du ikke kan tænke dig det,« siger Karnig slapt. »Senere, det var under den 2den Balkankrig, var alt jo forandret. Og saa gav jeg mig en Revolverkugle i Knæet for ikke at komme med. Og da jeg havde ligget paa Lazaret i Sofia, blev jeg udleveret til Tyrkerne. Og jeg er jo fra Mousch, altsaa »fra Provinsen«, saa du kan vel tænke, hvor jeg forlængst skulde været sendt hen? Men slæber de mig til Zor — saa!« Haanden glider skarpt og roligt hen over Struben, og Karnig trækker paa Skuldrene, bittert-ligegyldigt.

»Karnig — tag det ikke saa desperat. Det vilde gaa mig saa nær til Hjerte, om det ikke lykkedes os at skjule dig her.«

»Aa, Effendi!«

Stemmen slaar om; han taler pludselig som et Barn med Hovedet i sin Moders Skød. »Du vilde maaske ikke sige det, hvis du vidste noget videre om mig. Saadan ... alt, hvad jeg har været ... og hvor jeg har været ... fordi de drev mig til det —«

»Jo, jeg vilde, min Dreng. Jeg véd det saa godt. Jeg mener, at selv om jeg ikke véd, hvor dine Veje er gaaet — saa er jeg dog sikker paa, at du var altid — paa den rigtige Side?«

»Ja, Effendi. Og fordi jeg ikke vilde ... andet end det, jeg vilde ... og fordi der var noget, der altid kaldte paa mig ... derfor gik det, som det gik. Og derfor er jeg nu den elendige og ulykkelige Flygtning ... som jeg er. For Tyrkerne bød mig Guld og grønne Skove, Effendi. Men det er ikke værd at tale om. Kun om Natten ... kan jeg ikke faa Ro for de Tanker ... og jeg kan ikke blive inde. Og jeg synes, jeg maa hen og kvæle dem ... alle dem, der er Skyld i, at jeg ikke er med ... og at jeg ikke staar der« — han hvisker det frem, »blandt de forreste ... ved Kaukasusfronten —«

Der falder igen det slappende Tæppe ned over Karnigs Træk. Saa funkler det op i hans Øjne, og han peger mod de drivende Skyer.

»Der kan du se, Effendi,« siger han roligt. »Der kommer den oppe. Den anden. Og at den har Bomber med — det kan du være forvisset om. Jeg kender til flere Ting, end du tror.«

Det er ikke to Minutter efter, at Luften omkring dem splintres af et øredøvende Brag. Først et dumpt

Knald, og saa Braget og Støjen af en fjern Explosion. Knuste Ruder, der falder. Der kommer Liv og Uro rundt i Hospitalets Bygninger; Hunden gør som en rasende.

»Den faldt i Krudtmagasinet i Makrikeuy,« siger Karnig dæmpet. »De har haft Held med sig. En anden Nat har vi dem nok over Hovederne paa os her i Yédi-Koulé, Effendi. Vaabenfabrikken, ved du.«

»Og Hospitalet,« siger Garekin Effendi med et Suk og gaar hen mod Vandtaarnet. »De kan jo kun sigte paa Maa og Faa — og et Par Bomber mer eller mindre er dem jo ligegyldigt, naturligvis. Det er Krigens Gang. — Lad os gaa op i Taarnet og se, om det brænder derovre.«

Et klart Skær af Ild staar mod Himlen ovre fra Vaabenfabrikken ved Nabostationen Makrikeuy. Knald følger paa Knald, en Række af smaa Explosioner. Fra Vandtaarnet ses tydeligt de klare Glimt af hver ny Explosion derovre.

De tre Mænd staar tavse og ser til. Saa hører Knaldene op.

»Det har ikke naaet Hovedoplagene,« siger Karnig omsider. »Det er smaa Explosioner. Det er siden Tyskerne er kommet til derovre. Alt er afgrænset, og de kan overrisle de store Oplag, saa snart der mærkes Uraad. — Ellers vilde vi ogsaa mærket anderledes til Explosionen herovre. Saa — nu skyder de fra Top-Hané,« tilføjer han — haanligt. »Nej, I kan spare jer Ulejligheden! Nu er Maanen næsten nede — han kan slippe bort i Fred.«

»Jeg vil gøre en Runde,« siger Garekin Effendi, mest til sig selv. »Patienterne og de Gamle er naturligvis opskræmte. Godt, at vi endnu har lidt Glas tilbage paa Lageret. Der er vist mindst gaaet et Hundrede Ruder med. — Og du, Karnig, som er deres Nattevagt deroppe?« — Han lægger med et Smil sin Haand paa hans Skulder.

Karnig staar et Øjeblik skamfuld — med bøjet Hoved. »Tilgiv mig, Effendi,« mumler han. »Jeg kunde ikke ... blive inde ... uden at kvæles. — Effendi, hvor ser du dog træt ud,« udbryder han angst.

»Gør ingen Ting, min Dreng.«

Garekin Effendi tager hans Arm og begynder at gaa, lidt langsomt og mere og mere kortaandet, ud i det svindende Maanelys. »Jeg er blot overanstrengt — og mit Hjerte er ikke godt. Du kan følge mig herhen til Trappen.«

»Effendi — lad mig faa Lov at vække dem paa Apoteket og hente noget til dig! Eller Doktor Mikaelian! Hører du, Effendi — du er saa bleg, og din Arm er saa tung, lad mig —«

»Nej — min Dreng. Det betyder ingen Ting — imod saa meget andet. Det kommer fra mit Hjerte. Sarkis, gaa i Seng igen, min Ven. Klokken er slaaet halv 3. Jeg vil gøre en Runde. Sluk min lille Lampe, jeg har Lys i Lommen. Og husk, at i Morgen kan vi sandsynligvis vente Besøg af Politiet.«

Der gaar et Ryk gennem Karnig; saa er han igen den samme. »Er det sandt, Effendi, at Bestyrelsen med sit Liv skal staa inde for alle herude?«

»Ja — min Ven. Det er den sidste Skærpelse af Bestemmelserne. Hvorfor spørger du?«

»Ikke for noget, Effendi. — Saadan som Maanen i disse Nætter lyser, tror du ikke, de gaar godt frem imod Vest, Effendi?«

»Jo, Karnig. Og nu er vi ved Trappen. Gaa nu op — til din Vagt.

»Effendi! hvorfor er du saa kortaandet!«

»Jeg er blot lidt træt. — Gaa til din Vagt. God Nat, min Dreng. Hold Modet oppe. God Nat.«

Maanen er gaaet ned ovre bag Olymp; Haven ligger hen i Mørke. Da Karnig er borte, staar Garekin Effendi et Øjeblik med lukkede Øjne og støtter sig tungt til Trappen. Saa gaar han langsomt op for at begynde sin natlige Runde.

Kun Genskæret af Lyskasterne strejfer hen over Himlen. Ude fra Krigsskibene og ovre fra Top-Hané skydes der endnu fjernt efter de flygtende Flyvere.

ARRESTATIONEN

NÆSTE Dag er Søndag.

Medens Middagshvilen ligger lun og næsten lydløs i den bagende Sol, over Syge og Sunde, bliver Hospitalet i al Stilhed omringet af Gendarmerne. Dobbelt Vagt sættes ved alle Indgange.

Oppe i den soltindrende Luft kredser de store, brungraa Høge. Deres hæse Skrig lyder dobbelt gennemtrængende og synes saa nær nu i Middagstimens Fred.

Efterhaanden som det rygtes ud over det store Hospital, at Politiet er kommet, lægger der sig en lammende Stilhed over alt. Haven tømmes for Rekonvalescenterne; enhver lister sig op til sin Seng eller sin Stol —

Hvad vil de i Dag — er det dig — er det mig — er det os alle? Herre, hav Barmhjertighed med os, Der Vormia, Der Vormia, hviskes der rundt mellem Gamle og Syge og Værkbrudne —

Inde i det indre Kontor, i Lænestolen ved Vinduet, sidder Politichefen med korslagte Ben og Moustache à la Guillaume, og gennemblader endnu en Gang den vidtløftige Navneprotokol. Hist og her

føjer han et Mærke til ved det ene eller det andet Navn.

»Vi skal nemlig gerne op paa de Halvhundrede, denne Gang, skal jeg sige Dem.«

Bemærkningen sendes, uden at Øjnene løftes fra Protokollen, hen til Garekin Effendi, der sidder ved det store Skrivebord med Haanden under Kinden. Ubevægeligt afventende.

Der kommer intet Svar. En Brøkdel af et Øjekast gaar gennem Luften hen mod det tavse, hvide Hoved derhenne, medens Røgskyen fra Cigaretten vedbliver at bølge flegmatisk og langsomt i Vejret.

»Maa jeg derfor bede Dem give de nødvendige Ordrer med Hensyn til disse atten, jeg har føjet til den oprindelige Liste. De har vel ikke — hm — noget at indvende mod denne Ordning? Saa har De jo, i disse knappe Tider, saa mange Munde mindre at føde herude.«

Garekin Effendis Ansigt er i Skygge af hans Haand, da han svarer.

»Jeg takker Dem — at De tænker saa venligt paa mine Landsmænd og paa vore Patienter. Deres Ordning er ganske sikkert den mest formaalstjenlige.«

Tavshed. Og saa, koldblodigt, fra Politi-Officeren:

»Vær altsaa saa god at faa Sagen i Orden, medens jeg gør en Runde.«

»Som De ønsker.«

Saa snart Tyrken er ude af Døren, tager Garekin Effendi Telefontragten.

»Stambul 244. — Indenrigsministeriet? De taler

med Direktionen for det armeniske Hospital. Er Hassan Mukdar Bey til Stede? Ikke? Er han paa Vej herud? Ikke endnu? Vær da saa god at bede ham komme til Telefonen. — Hassan Bey? Som jeg sagde Dem for en halv Time siden, er Politiet herude, og Arrestordren er denne Gang meget omfangsrig. Ikke desto mindre har Politi-Officeren paa eget Initiativ — lader det til — føjet endnu atten til de toogtredive, Ordren lyder paa. De lovede mig at komme uopholdeligt herud. Kan De medbringe Kontra-Ordre med Hensyn til disse sidste atten? Derimellem findes blandt andre begge vore Bagere, vore to bedste Portører, min flinkeste Kontorist og den unge Farmaceut, som overtog vor deporterede Apotekers Plads. Men hurtigt, Hassan Bey! — Jeg takker Dem. Paa Gensyn.«

Garekin Effendi gaar til Vinduet og lytter. Hvad er det for en Tumult?

Begge hans Hænder omfatter Vindueskarmen. Og mens han lytter, gentager hans Læber lydløst Navnene paa dem, der nu skal af Sted — over i den rædsels-fyldte Landflygtigheds Død —

Spektaklet derude tager til. Garekin Effendi ringer. Ingen kommer. Han tager sig til Panden. Det er jo sandt — gamle Sarkis ogsaa — —

Han aabner Døren til det ydre Kontor.

Det staar tomt.

Saa hører han Funktionærer og andre flokkes ude i Haven; skræmte og sørgmodige, eller med stumt sammenbidte Ansigter, staar de der. Han spørger ud ad det aabne Vindue, hvad der er i Vejen derhenne. Og han hører dem svare, at det er Kar-

nig, der har slaaet tre af Gendarmerne til Jorden. Først to paa een Gang; saa den tredje. Da de vilde binde ham. Og nu har han Hænderne i Lænker paa Ryggen. Med tunge Lodder ved, hører han dem føje til.

»Forretningen« gaar sin Gang.

En for én bringes de »arresterede« til Veje. Møder de ikke, gennemsøges alle Lokaliteter, til den efterspurgte er trukket hen til de andre, med bundne Hænder og med lænkede Ankler, i det ene Hjørne af Haven, henne ved Vandtaarnets Fod.

Navnene raabes op. Een mangler.

Politi-Officeren møder atter i det indre Kontor.

»Det gør mig ondt — men vi mangler én,« siger han kort. »En af de atten, jeg har tilføjet.«

Han kaster et Blik paa Papiret.

»Thoros Garabedian, fireogtyve Aar, født i Mousch.«

Garekin Effendi trækker ironisk paa Skuldrene.

»Er den stakkels Fyr Dem saa uundværlig til Deres — Foretagende? Godt; De kan være ganske rolig; flygtet herfra er han sikkert ikke, det mangler han baade Mod og Kræfter til. Han er utvivlsomt krøbet i Skjul et Steds her paa Hospitalet. Det er en stakkels, forhutlet Fyr — forskræmt og lidt aandssløv, desuden lider han af fremskreden Sukkersyge og af haabløs Lungetuberkulose. Saa —« der gaar et hvast prøvende Blik fra Guldbrillerne hen mod Politimanden ved Døren — »hvis De muligvis kunde tænke Dem at nøjes med sytten udenfor Nummer i Stedet for atten —«

»Umuligt — jeg har mine Instrukser. Og —«

»Godt — meget godt. Har De altsaa absolut Brug for ham derovre, hvor De vil føre ham hen —« endnu et Blik, skarpt som en lynende Staalklinge, gaar fra de graa Øjne hen paa Stenansigtet derhenne — »saa skal jeg lade mine Folk være Dem behjælpelig med at eftersøge ham.«

Frem fra nogle store, opstablede Træstammers Skjul inde i et af Forraads-Skurene trækker Gendarmerne kort Tid efter den dødblege, rystende Thoros Garabedian. Han strækker sine Hænder mod Gendarmerne.

»Dræb mig, før jeg kommer derover!« mumler han.

Det eneste Svar, foruden Sparkene hen mod Vandtaarnet, er at den lange Sygedragt rives af ham. Smalskuldret og trangbrystet staar han der i Skjorte og Benklæder. Og at han faar Ordre til at gaa op og klæde sig paa.

Hostende og bøjet gaar han af Sted, under de gamle Cedertræers Skygge. Ved Stenbænken staar Mariam gemt; Taarerne løber ned ad hendes indfaldne Kinder.

»Thoros,« hvisker hun hurtigt, og famler ved sit Skørt: »Her er Penge — hører du ... tag dem ... du kan ikke taale det derovre ... tag dem, Thoros, Karnig vilde ikke ... brug dem til det, I kommer til at trænge mest til ... og glem ikke Onnig, ham har de jo ogsaa taget —

Hun ser paa de magre, hektisk rødplettede Kinder, mens hun trykker ham Guldstykkerne i Haanden; han hvisker hende, sløv af Rædsel, sin Tak.

Saa sjangler han videre; de løst hængende Tøfler slaar haabløst klaprende op ad Stentrappens Trin.

Garekin Effendi byder med en hurtig Haandbevægelse Hassan Bey Plads i den store Lænestol. Støjen af det hvæsende Automobil lyder ind i Kontoret, medens den vender ude i den store Portal.

»Altsaa, Hassan Bey —«

Hassan Bey vender sig uvilligt mod den indtrædende Politi-Officer.

»Vær saa venlig at vise mig Deres Ordre,« siger han bydende.

»Ja. Jeg tænkte det nok.« Han vender sig til Garekin Effendi. »Den er i Orden — og altsaa uigenkaldelig.« Han viser paa Underskriften. »Bedri Bey. — Men hvad disse atten angaar,« Hassan Bey sender et skarpt Øjekast hen paa den graa, uniformerede Skikkelse, der staar ved Vinduet og ikke sætter sig i Hassan Beys Nærværelse, »da vil jeg bede Dem ikke gaa for — hurtigt til Værks, Chevket Bey. Hvadbehager? De har Ordre til at »handle efter Konduite«? Ja, det kender — hm, det er meget godt. Men De maa tillade mig at tale et Par Ord med Deres øverste Chef.«

»Stambul 28. — Sikkerhedspolitiets Hovedkontor? De taler med Hassan Mukdar Bey i Indenrigsministeriet. Maa jeg faa Hans Excellence Bedri Bey i Tale? Hvad for noget? Har han Møde?« Han stamper i Gulvet. »Vil ikke forstyrres? Hm! Heller ikke af mig? Vær saa god at forsøge alligevel. Hurtigt! Hvad siger De? Har Hans Excellence givet Ordre til, at kun Sikkerhedspoliti-Etatens

Funktionærer kan faa ham i Tale i de første to Timer —? Nej virkelig? Vigtigt Kommissionsmøde? Særdeles beklageligt. — Godt. Meget godt — særdeles godt. Farvel!«

Hassan Bey gaar fra Telefonen; han er bleg af Vrede, mens han gaar over Gulvet, bidende sig i Overskægget, og mens han river Tændstikker af med Lynets Fart og kaster dem ud over Gulvet —

I Forbigaaende opfanger han det Glimt af Triumf, der lyser paa Politi-Officerens Ansigt, mens han ser paa sit Uhr, og derpaa, ironisk, paa Hassan Bey.

»Om to Timer har jeg netop Ordre til, at mit Ærinde skal være udført og de arresterede befinde sig i Stambul. Siden Deres Excellence er utilfreds med, at jeg handler efter Konduite, vil jeg tillade mig at telefonere til min Chef og spørge om hans Ordre angaaende de atten Mand, jeg har vedføjet —«

»Overflødigt!« tordner Hassan Bey imod ham.

Den anden retirerer fra Telefonen, som trukket af en Snor. Men Hassan Bey har faaet sin Selvbeherskelse tilbage. Han ser forbi Politimanden med et Blik af den koldeste Luft.

»Gør Dem ingen Ulejlighed, Chevket Bey — aldeles ingen. De er sikkert ganske i Overensstemmelse med Deres Chef. — De vil ved en anden Lejlighed høre fra mig.«

Han vender sig til Garekin Effendi og siger hurtigt paa Fransk:

»Der er intet at gøre. Det er den sædvanlige, maskerede Ordre. Der indføres i Protokollerne 32, i Virkeligheden deporteres der 50. Som De ser,

havde Bedri Bey værnet sig mod min Mellemkomst. Det er den sædvanlige Manøvre. Men« — han betænker sig et Øjeblik — »nej. Det nytter ikke. Selv om jeg ringede ind til Talaat Bey, vilde jeg faa til Svar, at han ikke kan blande sig i Sikkerhedspolitiets Affærer — og at han — beklager det levende.«

Et usigeligt bittert og haanligt Smil ledsager de sidste Ord. Saa vender han sig bydende til Chevket Bey.

»Meget vel altsaa. Hvad venter De da efter? De arresterede er sikkert alle til Deres Disposition.«

Chevket Bey hilser og gaar.

I det ydre Kontor begynder det at summe af Trin og sagte Tale af Folk, der kommer og gaar.

Garekin Effendi stryger sig tungt over Panden og lader Haanden hvile der et langt Øjeblik, mens han lukker Øjnene i.

»Undskyld mig et Øjeblik, Hassan Bey. Jeg vil gaa ud til dem — de er ved at faa deres Papirer o. s. v. udleverede i det ydre Kontor. De bad om at maatte sige mig Farvel — inden de skulde — af Sted.«

Paa Vejen gaar Garekin Effendi til sit Pengeskab.

Hassan Bey sidder og venter, med to dybe Rynker mellem Øjnene.

Han ved ikke selv, hvor længe. Der høres saa mange Lyde — derude fra det ydre Kontor.

Skridt. Tunge Skridt. Og Klirren af Penge. Og sagte Stemmer. Og Hulken —

— — —

— Nogen Tid efter kommer Garekin Effendi ind igen. Langsomt og med brudte Skridt stiller han sig ved Vinduet, med Ryggen mod sin Gæst.

Hassan Bey damper fanatisk paa sine Cigaretter.

»Gamle Ven,« siger han tilsidst og gaar over mod Vinduet. Paa Vejen sparker han en Skammel hen i det modsatte Hjørne — og vender om igen. Saa gaar han op og ned ad Gulvet, medens der bliver mere og mere stille ude i det ydre Kontor.

»Er — er der slet ikke noget andet, hvor jeg kunde udrette noget for Dem — kære Garekin Effendi? Med mere Held?«

Garekin Effendi vender sig fra Vinduet og om mod sin Gæst. Han stryger med Haanden hen over det smertefortrukne Ansigt.

»Jeg takker Dem, Hassan Bey — for Deres Godhed. Der er Brug for Godhed — i disse Tider. Men jeg ved i dette Øjeblik intet — af Vigtighed.«

Saa tvinger han et Smil frem; det drukner i ironisk Sørgmod.

»Undskyld, Hassan Bey, at jeg ikke kan byde Dem en Kop Kaffe i Dag. Min gamle Sarkis er ogsaa — blandt de arresterede —

Han standser og lægger pludselig begge sine Hænder paa den andens Skuldre og staar med sine Øjne i hans. Paa hvert af Ordene lægger han det dybeste Eftertryk.

»Hassan Bey — ved De, *hvad det betyder?* Forstaar De, hvad det er — det disse uskyldige Mennesker nu slæbes over til —?«

Tyrken lægger med en fortvivlet Bevægelse Haanden over sine Øjne.

»Mind mig ikke om det — Garekin Effendi! Jeg ved *alt* — forstaar *alt* — kender *alt* — endnu mere end De — endnu værre end De —«

En skarp Fløjten forkynder Koblernes Afgang derudefra. Det genlyder under den store Portal af mange Skridt. Langsomme og hurtigere; rolige og urolige; gamle og unge.

Garekin Effendi aabner Døren; han staar i den, ubevægelig, medens de langsomt gaar forbi derude. Ti og ti bundne sammen, mellem Gendarmerne. Gamle Sarkis gaar sidst.

Over Støjen af de mange Skridt trænger Thoros' skarpe, pibende Hoste —

Saa gaar Garekin Effendi tilbage til sin Plads. Han ruller den buede Skrivebordsklap ned over Protokoller og Papirer. Han gør det med en egen, dvælende Bevægelse — og bliver staaende et Øjeblik med begge Arme støttet paa dens Hvælv. Det lindrer ogsaa de skarpe Smerter, der gaar fra hans Hjerte ud i begge Arme. Hans Arme synes ham saa tunge, at han daarligt kan bære dem —

Hassan Bey kommer hen til ham med Handsker og Stok i Haanden. Han ser forfærdet paa ham.

»Garekin Effendi! De er syg, kære Ven! De kan jo ikke faa Vejret! De er forfærdelig bleg! Det har været — en anstrengende Formiddag for Dem —«

»Det har det — Hassan Bey. Men nu — er Dagværket jo endt! —«

»Gaa i Seng, gamle Ven! Hvad fejler De —«

»Intet, Hassan Bey, intet.«

Garekin Effendi er meget kortaandet. Han ser paa ham med Genskæret af et Smil.

»Jeg fejler intet. Blot lidt for mange — anstrengende Dage. Det har ikke været godt — for mit Hjerte.«

Han ser ham ind i Øjnene. »Krig er Jagt, Hassan Bey. Hvad betyder — under Jagten — en Skamskudt — mere eller mindre — —

Han samler sine Kræfter og følger langsomt sin Gæst til den yderste Dør. Men pludselig gaar der en Trækning over hans Ansigt — som af noget, han husker paa.

»Jo — Hassan Bey,« siger han, anstrengt. »Maaske De alligevel endnu — kunde gøre en Ting — for mig. Melet vi fik sendt herud — forleden — til Erstatning for vort eget, gode — er ubrugeligt. De ved — Petroleummen —«

Hassan Bey stirrer paa ham, mistænksomt.

»Hvad? Fik De *det* udleveret? Altsaa det, de Allierede efterlod, da de forlod Galipoli — og som de overhældte med Petroleum først! Naa, saa *det* har De faaet herud! Til ottehundrede Menneskers daglige Ernæring! I Indberetningen staar, at det er »konfiskeret som ubrugeligt.« — Maatte De betale det dyrt?«

»Meget dyrt, ja. $19^1/_2$ Piastres Kiloet. Og vi fik 1200 Sække à 60 Kilo. — Men vil De forsøge, Hassan Bey, at skaffe os lidt Mel — som er brugeligt til Menneskeføde? Vi ved jo, at der staar — mange Jærnbanevogne fulde — inde i Konja. — Jeg takker Dem — endnu en Gang —«

Automobilet hoster og spytter og slaar bak. Saa

farer det ud af Portalen og bort ad den stenede Markvej.

Oppe paa Muren staar Humajàk, kridhvid og rystende, og stirrer efter de Deporteredes Tog. Han ser Solen blinke i Gendarmernes Bajonetter. Han skelner de enkelte Skikkelser. Tydeligt. En for én —

Hans Hænder knytter sig i afmægtig Rasen, medens han stirrer efter én af de Bortdragende. En høj, ung Kæmpeskikkelse. Lænket og bundet, og ført mellem 2 Gendarmer —

Humajàk skærer Tænder, medens han stirrer efter den ene —

Dèr gik de med Karnig —! Karnig, hans bedste Ven — hans Helt — han, som skulde hjulpet ham — til Hævn — en Gang — —

DRØMMEN

DET er Dag, men Solen staar endnu kun lavt paa Himlen; i hvert Fald har de fattige Faar, der søger lidt Føde langs Vejkantens afsvedne Græs, endnu ikke søgt Skygge under Yédi-Koulés vældige Mur.

Faarene skræmmes ikke af den gamle Præsteskikkelse, som langsomt kommer gaaende henad Vejen, der fører fra Kæmpemurene ved Yédi-Koulé ud til Hospitalet. Den sorte Kask og den lange sorte Dragt synes saa bundløst sorte mod Skæggets Snebølger over hans Bryst. Maaske kommer det ogsaa af, at Øjenbrynenes store Buske, de, der før var lige saa sorte som Fader Ovhannes' Øjne, nu er hvidere end selve hans Skæg.

Han staar stille og hviler et Øjeblik. Varmt er det alligevel. Vejen skraaner svagt opad; Fader Ovhannes begynder at mærke Alderens Vægt tynge det gamle Kæmpelegeme. Han tager Kasken i Haanden og stryger sig over Pandens høje Hvælv, hvor Sveddraaberne sidder i Rækker henad de brede Rynker. Saa tager han det omhyggeligt sammenfoldede Lommetørklæde frem og tørrer Sveden bort. Træt er han, ja. Men godt alligevel, at han kom paa Vej. Det er længe siden nu, at han har været ude at se til Thoros, hans gamle, afdøde Hustrus Næstsøskendebarn —

Fader Ovhannes falder i Tanker med Kasken i Haanden, mens han staar der midt i Vejens Støv og hviler.

Han ser ud over det solblanke Hav, der breder sig under de gamle, historiske Mure. Røgen lægger sig blødt bagud fra den lille Damper derude, som i den tidlige Morgen har ført Fader Ovhannes ind fra hans stille Ø. Nu er Skibet paa Tilbagevejen. Delfinerne leger om Kølvandslinien, der staar skarpt afgrænset i det vuggende Dyb. Længere ude krydser »Goeben«s sortgraa Skrog tæt under Prinkipo.

Han ser ud til sin Ø, hvis Omrids stiger saa klart over Havet, kun i Syd sløret af den begyndende Middagshedes Dis. Det er saa sjældent, han kan se derud fra denne Kant; det er længe siden nu, ja, at han har besøgt Hospitalet. Siden al Jammeren og Elendigheden for hans Folk begyndte igen, har han ikke været herude. Ikke set Garekin Effendi en eneste Gang heller. Det har jo været saa besværligt at faa Rejsetilladelse fra det ene Distrikt til det andet. Især siden Tyskerne er begyndt at befæste ikke blot Bosporus men Kysten ved Pendik og Prinseøerne ligeoverfor, har der jo været den strengeste Afspærring —

Det Hav — hvor ser det stort og skønt ud heroppefra. Som Livet for den Unges Øjne. Som det havde været for Dikran, f. Eks. — Dikran, hvis Øjne altid lo. Lige til hans Ansigt blev knust af en engelsk Granat dernede paa Galipoli. Af Armenier-Vennen Gladstones Landsmænd, ja. Og for Tyrkiets Sag. — Og som det vel havde været for Thoros, Stakkel, ogsaa, den Gang han kom herover til Konstantinopel for at komme i Uhrmagerlære. Men saa var det jo,

Sygdommen kom. Og nu vilde han ud og hente Thoros hjem til sig — nu da Dikran jo aldrig kom igen. Saa kunde stakkels Thoros dø derude i hans Hjem paa den lille Ø. Han vilde tale med Garekin Effendi om det i Dag.

Det Hav — ja! Stort og stille og skønt saa det ud. De Unge, der sparedes for at opleve Stormskyernes Komme og Bølgernes Rasen fra Dybet — burde man ikke unde dem Fred i Jorden og glædes og ikke græde ved deres Grav? Dikran? Fader Ovhannes' Øjne gaar mod den vestlige Skraaning af Øen derude i Havet, mod Kirkegaarden, dér hvor han hviler, Dikran, hans eneste Søn, der faldt ifjor ved Dardanellerne. Og hans Tanker gaar til Manja, den gamle Kvinde fra Adana, der en stormfuld Augustnat under Balkankrigen roede fra Øen den lange Vej ind til Byen for at naa herud til Hospitalet til sin døende Søn —

Lykkelige de, der *den* Gang mistede deres. Selv kunde lukke deres Øjne —

Godt, at Hagopa, hans gamle Hustru, ikke oplevede disse Tiders Rædsel. Sorgen over Dikran, ja, den lukkede hendes Øjne, medens Tiden var. Vorherre have Tak derfor.

Fader Ovhannes tager langsomt Blikket fra Havet og Øen derude. Saa sætter han Kasken over det hvide Haar og fortsætter, lidt langsomt, sin Gang. Faarene stirrer flegmatisk efter ham og begynder at gaa i Skygge.

Portnerens alvorlige Ansigt derude siger ham straks, at noget er sket. Faa Minutter efter har den gamle Præst hørt om de mange Deportationer Da-

gen forud. Og at Garekin Effendi ligger syg. Meget syg —

Portneren hvisker, da han siger det. Og Fader Ovhannes ser en Mængde forvaagede Ansigter, mest unge, der staar under Vinduerne henne ved Garekin Effendis Bolig. Han forstaar, hvorfor de staar der. Og at de har staaet der den hele Nat.

Han lukker Øjnene og staar som sammensunket et Øjeblik. Thoros — stakkels Dreng! Er du ogsaa borte —! Ovre i Taurusbjergenes Stenørken. Hvor ingen Hjælp kan naa dig — —

Saa meldes det i Garekin Effendis Sygeværelse, at Fader Ovhannes er kommet.

Humajàk staar indenfor Døren med sin Vanddunk. Hver Gang Sygeplejersken eller en anden vil betyde ham, at han kan godt gaa, der er nok af frisk Vand i Karaflen, rykker han stædigt et Skridt nærmere ind i Stuen, nærmere Sengen. De andre Syge? skal de ogsaa ha frisk Vand? Kommer ham ikke ved. Er der ikke nok af andre Forældreløse maaske, der kan passe det? Og *hvis* nu Garekin Effendi forlangte ganske frisk Vand — og *hvis* saa han, Humajàk, ikke var der —

Han har ikke forladt Værelset, siden han saa' sit Snit til at stille derinde med sin Vanddunk som Paaskud. Ikke siden i Morges. Nej, ikke siden han i Morges hørte Lægerne tale sagte med hinanden om, at Garekin Effendi maatte dø — —

Humajàk sluger Klumpen, der trænger sig op gennem hans Hals — og han kaster igen Blikket hen mod Sengen. Og han ser, at Garekin Effendis Øjne, de er blevet saa store — og saa underlig indsunkne

i deres Huler. Siden i Gaar. Og at dog er deres Udtryk saa klart og roligt, medens han taler med gamle Fader Ovhannes om mange Ting, ondt og godt, mest ondt, og om Hospitalets Forhold, og ogsaa om Archag, hans eneste Søn, som Fader Ovhannes nok har kendt saa godt. — Og med Mr. Delacombe, som kommer ind, og som prøver paa at være munter og dog ikke er sikker i sin Stemme, jo, Humajàk hører det nok — og med de andre Læger, ja, Garekin Effendi spøger mildt med dem alle, og Humajàk hører ham sige, at han skal nok forsøge at komme over det ogsaa denne Gang, vist skal han det. Han er blot noget udmattet — efter de svære Anfald i Aftes og i Nat —

Og før Humajàk ved et Ord af det, er han henne ved Sengen, klamret til sin Dunk; og det maa vel være fra ham, at det hulker og hulker, mens han ligger med Hovedet paa Garekin Effendis Sengetæppe og føler hans Haand over sit Haar.

»Saa, min Dreng — min lille Dreng. Vær nu rolig. Jeg er ikke videre syg. Vist ikke nej. Jeg —«

»Effendi! hvad — hvad kan jeg dog gøre for dig —?« Han løfter fortvivlet sin Vanddunk.

Garekin Effendi smiler.

»Du kan ikke give mig dit Hjerte — min Dreng. Det er det eneste, jeg har Brug for. Et andet Hjerte. Men Tak alligevel, min lille Dreng, for den Maade, du giver mig det paa. Du, og I alle! — Ja, saa giv mig da lidt Vand at drikke. Tak.«

Og medens Humajàk staar og synes, at Vandet, det gjorde nu alligevel Garekin Effendi godt, og at det var nu alligevel det, han trængte til, hvad saa de andre siger, hører han den gamle Præsts rolige,

dybe Stemme tale. Saa kraftigt og dog saa fuld af Fred lyder den, saa Drengen synes, den minder om Flodens Mumlen derhjemme ved Trapezunt —

»Den Gang vi mistede Dikran,« siger den gamle Præst, mens Haanden pløjer Skæggets Bølger og Blikket under de hvide Bryn gaar fra den Syge ud ad Vinduet, over Havet og ud til den lille Ø, »da troede vi jo, Gud bedre det, at vi havde Lov til at sørge. Ja — det troede vi jo. For han var jo vor eneste; og han var jo vor Alderdoms Haab. Og fire lange Aar havde han jo været borte fra os, nede i Abyssinien. Og da han saa endelig kom hjem i Besøg — ja, saa brød Krigen ud, og han blev jo straks taget og sendt til Dardanellerne. Og saa kom han jo herop med de allerførste haardtsaarede. Og vi fik ham jo ud paa vor egen Kirkegaard. Men hans Moder kunde ikke bære det. Det blev jo kun seks Maaneder efter; saa gik hun til Hvile ved Siden af sin Dreng. Og da hun ogsaa var borte fra mig — ja, jeg troede jo, Gud tilgive mig, at jeg havde Lov at sørge over hende. Den gamle, trofaste Hustru, hun i saa mange og lange Aar havde været for mig.

Men saa — for tre Maaneder siden!«

Den gamle Mand drager et Suk saa dybt, at Skægget bølger som en Vulkan. Og Humajàk synes, at hans Stemme toner gennem Stuen, som naar Nordenstormen løfter Flodvandet op, saa det synes at ville svulme op over sit Leje, men det bliver der dog.

»Saa var det, jeg fik at vide, at hele vor Slægt derovre i Mousch — den er udryddet og død! Ikke en eneste er undsluppet! Fem og tredive var der

derovre af min Hustrus Slægt. Otte og fyrre var der af min. Der er ikke en eneste tilbage! Alle er de dræbt eller brændt — nogle Dagsrejser Syd for Mousch.«

Den gamle Mands Stemme skælver stærkt et Øjeblik. Men den bliver straks rolig igen.

»*Da* forstod jeg, at jeg havde ikke haft Lov at sørge over min unge, flinke Søn! Og heller ikke over hans Moder. Nej, jeg havde ikke. For *de* var død i deres Hjem. Og deres Øjne var lukket af de kærligste Hænder, der fandtes for dem. Og deres Lig var ikke blevet flænset af Bjerggribbenes Kløer. Og de havde ikke, inden de døde, set deres Nærmeste myrdes og skændes eller bindes sammen, Baal ved Baal —«

Humajàk gør en Bevægelse hen imod Sengen. Men de mærker ham ikke.

»Jeg fik det at vide, lige før Patriarkatet blev lukket af Tyrkerne. Jeg vilde ikke tage derud og forstyrre dem, nej, jeg vilde ikke. Oplysningerne var paalidelige nok. Nej, jeg vil ikke forstyrre nu heller — nu, da Patriarken ogsaa skal deporteres. Jeg har jo Bekræftelse paa, at hele vor Slægt, smaa og store, den er udryddet. De er dræbt allesammen. Til sidste Mand og til det sidste lille Barn. Thoros, som var kommet herover, han var den eneste. Og ham var jeg kommet for at hente i Dag —«

Den gamle Præsts Stemme har ikke mistet noget af den dybe, fuldtonende Klang, der mere og mere minder Humajàk om Floden derhjemme. Hans Ansigt er roligt. Hans Blik har blot flyttet sig fra Havet med den lille Ø op til Himmelens Solglans. Humajàk rører sig ikke af Stedet; de har glemt hans

Nærværelse. Han har fulgt den gamle Præsts Blik opad, og det flammer pludselig i Drengens Øjne af Forbitrelse og af Haan. Kunde nogen tro paa en Gud efter dette? Vilde nogen give en retfærdig Gud Skyld for dette! Hvordan var det Karnig, som lod haant om al Religion, en Dag havde sagt — —

»Syng lidt for mig,« hører han pludselig Garekin Effendis svage Stemme. »Jeg trænger — til Sang. Ja, Sang er det eneste — som jeg nu trænger til. Syng »Vuggesangen« for mig, Fader Ovhannes — »Vuggesangen for vor Moder Armenien« —«

Og den gamle Præst begynder at synge, med sin mægtige og dog saa bløde Røst. Drengen lytter og bevæger Læberne under Sangen. Stærkere og stærkere synger Fader Ovhannes. Og tilsidst rejser han sig og tager Kasken af det hvide Hoved, og stiller sig med Ryggen mod Sengen. Og det er ud imod Havet og over imod Øst, at han synger Slutningen af Sangen, medens Skumringen begynder at glide ind over Stuen —

»— — — Og en Dag, under den højeste Smerte, rejste du dig. Og du udstødte et højt Skrig af Dødsangst og kaldte til Hjælp. Men Verden forblev døv for dit Skrig, din Opstand blev knust under Bøddelens rasende Hæl, — dine Børn blev druknede i et Hav af Blod.

O, vor Moder Armenien! Man brændte dit Hjerte og udrev dine Øjne! Jaget fra din Arne sank du til Jorden; nøgen laa du mellem de kolde Vinde, gispende i Blod og Aske — — —«

— — Humajàk ser Garekin Effendi lægge Haanden over sine Øjne. Og saadan ligger han ganske stille hen, medens Strofe efter Strofe toner gennem Stuen.

Og han hører den gamle Præsts Røst ligesom løftes mod Loftet og fyldes med Flammer af en uudslukkelig Ild, medens han staar ved Vinduet med begge de gamle Hænder knyttede ned langs den sorte Dragts Folder, og synger, med Blikket tabt i det fjerne Øst —

»Det er nok, o, vor Moder Armenien! Det er nok —! Din Vuggesang er en Dødssang! Vi vil synge dig en ny Vuggevise! Du har lidt for os og sunget for os; nu vil vi løfte Lidelsen paa vore Skuldre, og *vi* vil synge for *dig* om Haab og om Hævn! Og de Døde skal skælve under Jorden af Glæde!

Løft dit Hoved og græd ikke! Smerten er hellig, den er stor og frelsende. Intet er ædlere end Offeret, der ikke knækkes under Korset! Det er i Mørket, at Morgenrøden fødes.

De sorte Voldsmænd, de blodige Bødler skal segne og svinde som den onde Røg, og du skal opstaa af Asken, forynget gennem Lidelsen, lysende!«

Garekin Effendi har taget Haanden fra Øjnene. Og langsomt og tungt ryster han paa Hovedet under de sidste Strofer. Saa bevæger han Læberne og hvisker Ordene med, medens den gamle Præst folder Hænderne og langsomt og med sænket Stemme synger Vuggesangen til Ende:

»Sov i Fred, I blege Brødre, som faldt! O Moder! rejs dig! velsign os! udstræk over os dine Hænder! vort Blod og vort Liv være viet til din Lykke!« — —

Da Humajàk ser det forklarede Udtryk, som under Sangen har lagt sig over Garekin Effendis Ansigt, kaster han sig med et kvalt Klageraab over Sengen. Og saadan bliver han liggende, mens Garekin Effendi vinker Fader Ovhannes hen til sin Seng. Og han hører ham tale, længe.

Kortaandetheden er borte i Dag. Der er kun Matheden igen. Ja, Stemmen er saa mat, at Fader Ovhannes maa bøje sig frem for at høre. Den er mat, men saa ren og klar, at Drengen synes, den minder om Stjerneskær.

»Det var min Drøm,« siger Garekin Effendi stille, »at Freden skulde være kommet, førend det var for sent. For sent for alle vore derovre. Freden, og dermed Tilbagekaldelses-Ordren, fremtvunget af den ene eller den anden af dem, der hidtil har kaldt sig civiliserede Nationer. — Og saa var det ogsaa en Tid min Drøm, at alle de unge, der i et Par af Vilayet'erne er undsluppet fra de første Blodbad og har trukket sig op i Bjergene, dèr hvor de nu lever som Ørneunger paa Tinderne og i Kløfterne — — at de skulde kunne holde sig i Live, til Fredsslutningen kom. Eller til Russerne naaede frem. Men nu nærmer vi os Krigens anden Vinter. Og endnu en tredje vil der sikkert komme. Og *da* er ogsaa de forlængst Dødens sikre Bytte — og Bjerggribbenes, som De sagde, Fader Ovhannes. Kommer Freden som ved et Vidunder — ja, saa er der

jo Haab endnu. Et Folk kan gro af en Haandfuld! Og Hjælpen vil maaske da kunne naa de overlevende. Hjælpen fra Europa og fra Amerika. Hvis ikke — saa er det kun en Drøm. Og saa bliver det vor sidste.«

Humajàks Øjne hænger ved Garekin Effendis Ansigt. Han ser de indfaldne Øjne lukke sig træt et Øjeblik.

Døren gaar op; Monsieur Delacombe kommer ind for at give Garekin Effendi hans Indsprøjtning. Og Humajàk tør ikke andet — han rejser sig og famler, taareblændet, efter sin Dunk. Og han skubber sig sidelæns ud af Værelset. Saa langsomt og saa stædigt som muligt. Garekin Effendi aabner Øjnene igen og følger ham med et dvælende Blik. Han hvisker noget. Men Humajàk hører det ikke.

Ude løber han mod gamle Saruhi, der kommer rokkende op mod Garekin Effendis Bolig med noget, hun omhyggeligt gemmer i sin Haand. Hun skæver ængsteligt til Drengen; nej, han vælter hende ikke. Og han ænser hende heller ikke.

Han søger til sin Tilflugt i Glæde og Sorg, den afsides, græsbevoksede Mur. Hans Venner, Gederne, er borte; de blev alle hentet tidligt i Morges af den røde Halvmaanes Folk. Han hører endnu deres Afskedsbrægen i sine Øren og føler, hvor Muren er blevet tom og død uden dem —

Men hvad betyder *det?* Aa, de usle Geder ... og Mennesker ... og alt muligt ... ligemeget hvad ...

Han kaster sig ned med Hovedet i Armene, og han tager et Krampetag med Graaden, Graaden over at Garekin Effendi maa dø —

Men Søvnigheden tager Drengens Taarer i Opløbet. Søvnig er han — ja. Sidste Nat var han jo ikke i Seng. Sammen med alle de andre raske stod han jo ude i Hospitalshaven og saa mod Lyset i Garekin Effendis Sygeværelse. Og det var, som hele Hospitalet lyttede efter hans Aandedræt —

Og mens Sulten suger i hans Mave, lukker han Øjnene og tænker paa Garekin Effendis Drøm. Et Folk kan gro af en Haandfuld. Var det ikke saadan, han havde sagt?

Humajàk presser Øjnene i. *Han* kan ogsaa drømme. Han ser saa underlige Ting — derovre — bevæge sig for hans Øjne. Eller kommer det maaske af Sulten? For det er jo det, han ikke vil tilstaa for nogen, at han gaar og smaasulter, *meget,* lige siden gamle Mihran-Agha døde —

Men han ser det saa tydeligt for sig — derovre. Skikkelser, der vrimler frem — midt i en dunkel Bjergskov. Magre er de, som Skeletter. Tusinder af Stjerner glimter over dem i den dybe Nat. Og pludselig ser han en Stjerneregn styrte mod Jorden. Og paa hver én af de mørke Pander med det vildt uredte Haar fæster der sig én af de lysende Stjerner —

Han gnider de søvndrukne Øjne. Hvad er det nu, den Stjerne betyder? Et Ord — et eneste Ord. Men han har glemt det nu. For han er saa træt. Og saa sulten —

Men saa ser han pludselig endnu ét — inden hans Øjne sløres helt. Og der glider et Smil over hans Ansigt, da han ser det. Fjernt, fjernt fra en Bjergskraaning i en Egn, han ikke kender, ser han Karnigs Øjne funkle imod sig i Mørket. Og han

gennemstrømmes af Glæde — og nu husker han pludselig Ordet! Aa ja — naturligvis! Det eneste Ord, der er tilbage i Verden for ham. Han rejser sig halvt over Ende, og hans Læber bevæger sig. Men han er for søvnig til at udtale Ordet. Han synker ned igen —

Han lukker Øjnene og synes, han hører en Flod bruse langt borte — under en Bjergskrænt. Og han kan høre, at den gaar over sine Bredder — alligevel. Naturligvis! For der kan ingen Himmel mere øjnes derovre i den mørke Rædsels Nat. Saadan var det jo, Karnig sagde en Dag: der er ingen Himmel til uden Præsternes. Hvor vældigt den bruser, Floden! Og han synes, at ogsaa *den* hvisker Ordet. Det, der lyser fra mange, skjulte Pander —

Hans Hoved synker helt ned paa Muren, med et Suk. Aandedraget bliver langsomt og dybt. Humajàk er faldet i Søvn.

Det sorte, kortklippede Hoved hviler saa trygt paa den haarde Mur; Ansigtet ligger halvt paa Siden. Øjenhaarenes lange Frynser ligger sort mod Kindernes blege Hud. Begge de magre Drengearme er vidt udbredt.

Over ham, deroppe i den skyløse Luft, kredser Høgene ustandseligt. Deres Skrig er det sidste, der lyder ind i hans Drøm. Men de slukker ikke Smilet, der tændtes paa hans Ansigt, før han faldt i Søvn. Det ligger endnu som et Lysskær over det sovende Drengeansigt.

TILEGNELSE.

PAUL MARDIROS
NALBANDIÀN

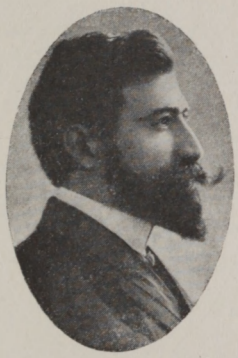

Født i Sivas i Armenien
26. Maj 1872.
Død i Konstantinopel
15. Aug. 1916.

Tusindflokket er jo Sorgens Vej.
Tog ved Tog af Hjem, der lagdes øde.
Hjerter, der fik lært, at det at bløde
med de tusind Søstre, Krigen slog,
gav dem Kraft at hviske: jeg maa ikke sørge.
Ikke spørge: hvorfor netop jeg?
Tusindflokket er jo Krigens Vej.

Tusindstraalet er jo Stjerners Skær.
Hvor de visned, Lykkens Roser røde,
slukte Øjnes Lys fra dem, der døde,
steg mod Stjernehavets Straaleglans.
Dobbelt mørk blev Jorden. Dobbelt lys blev Himlen,
lys af Vrimlen: slukte Øjnes Hær.
Tusindstraalet blev de Stjerners Skær.

Nu vaagner Vaar dernede,
hvor *vore* Lykke-Roser stod.
Dèr, hvor vort fælles Fodtrin staar,
dèr, vaagner nu dernede
en fremmed og frygtelig Vaar.

Men endnu lyser evigt vore Stjerner.
I deres Fred
dèr har vi evigt end vort fælles Hjem.
Højt over Savnets afgrundsdybe Øde
skød Stjerneblomster lyst og stille frem.
Og nu maa vore Lykke-Roser gløde
i Stjerners fjerne Skær.
Og jeg maa bære dem til lønligt Møde
med Een. Kun Een af alle dem, der døde.

I 1915 udkom:

INGA NALBANDIÀN

BARNDOM

En Bog om Børn. 3 Kr.

Af den danske Presses Udtalelser om »Barndom«:

»Fru Inga Nalbandiàns Navn huskes fra en Række livfulde og interessante Dagbladsartikler om Konstantinopel, og fra en fortryllende lille Bog, »*Børn*«, der udkom i Fjor. Den foreliggende nye Bog er det en lige saa stor Fornøjelse at stifte Bekendtskab med. Den er frisk, kvik og levende og yderst lærerig for Forældre og Opdragere. — Mange Fædre og Mødre vil være hende taknemmelig for de Vink til paa rette Maade at gribe Sagen an, som Bogen giver. Den bør have vid Udbredelse.« *(»Tiden.«)*

». . . Mest interessant virker dog maaske Bogens fine Lydhørhed for Ungpigers indbyrdes Samtaler om Emner, der vagt strejfer det erotiske. — Disse Ord rummer da ogsaa den Kærne hvorom Bogen er skrevet, og røber tillige, med hvilken Finsans Forf. er udrustet til at vejlede paa et af Tidens mest omdisputerede og vanskeligste Omraader. — Vi vil paa det indstændigste tilraade vore Læsere selv at gøre sig bekendt med denne fine, rene og kloge, højst nyttige Bog.« *(Kvinden og Samfundet.)*

»Det er en meget alvorlig og meget yndefuld Bog, fuld af gode og sunde Tanker om Børneopdragelse. Fruens Fremstillingsevne er livlig og frisk og Skildringerne af de forskellige Barnealdres Ejendommeligheder er henrivende opfattet og fortalt. Bogen er køn og klog og skrevet ud af en brændende Trang til at frede om Barnet legemligt som sjæleligt.« *(Vendsyssel Tidende).*

»Denne Bog om Børn er egentlig mere beregnet paa Mødrene end paa deres Børn — *de* vil næppe kunne forstaa, *hvor* dyb og klog og udmærket den er. — I det hele burde alle Mødre eje denne fine og indtagende Bog.« *(Aarhus Amtstidende).*

». . . Magelighed og Sneversyn lader det hele Forplantningsspørgsmaal ligge og overlader det til Ungdommen selv og Tilfældet. Det gør Fru N. ikke, og derfor fortjener hun og hendes Bog Forældres varme Paaskønnelse.«
(Skoleinspkt. Uffe Wøldike i »Nationaltidende«).

»Barndom« er som sin Forgænger fin og nydelig, fuld af Kærlighed og sund Sans. Med fin Iagttagelsesevne og den Forstaaelse af Barnenaturen, som kun Kærlighed giver, forbinder Forf. et spillende Lune og betydelig Stilkunst. Bogen vrimler af lyse Indfald; men den rummer mindst lige saa megen Alvor. — Fru N.'s Behandling af dette dybt alvorlige og vanskelige Spørgsmaal er gennemaandet af Renhed og Finhed. Det er dog ikke blot det, der giver hendes nye Bog dens Charme; det er de mange, fine Iagttagelser, det varme Hjerte, ud af hvilket den er skrevet, og de spøgefulde, ofte uimodstaaelige Situationer, den er saa rig paa.« *(Hovedstaden).*

ELLEN KEY skrev i »Politiken« i Juli 1915 om »Børn«.

»En Bog, der er ligesaa køn som klog, ligesaa elskværdig som alvorlig, skrevet ud af en Digters Sjæl.«

ÆSCAR
JACOBSEN